

Hogeschool Gent, Geass. Faculteit
Handelswetenschappen en
Bestuurskunde
Henleykaai 84
9000 GENT
BIBLIOTHEEK

32
3/2013

RES PUBLI.

politiek-wetenschappelijk tijdschrift van de Lage Landen

Themanummer:
Quo vadis quota?
M/V van politiek tot bedrijf

Afgiftekantoor: 3000 Leuven X | Driemaandelijks tijdschrift | juli-september 2013 | P 702166 |

Volume 55

2013/3

acco

Res Publica

<http://www.respublica.be>

Hoofredacteur

Joop VAN HOLSTEYN (Universiteit Leiden)

Redactiesecretaris

Josje DEN RIDDER (Sociaal en Cultureel Planbureau)

Redactie

Peter BURSSENS (Universiteit Antwerpen), Rik DE RUITER (Universiteit Leiden), Carl DEVOS (Universiteit Gent), Gustaaf GEERAERTS (Vrije Universiteit Brussel), Eelke HEEMSKERK (Universiteit van Amsterdam), Herman LELIEVELDT (Roosevelt Academy Middelburg), Jan ORBIE (Universiteit Gent), Paul VAN DER BIJL (Hogeschool van Amsterdam), Henk VAN DER KOLK (Universiteit Twente)

Redactieadres

Instituut voor Politieke Wetenschap, t.a.v. Res Publica / Joop van Holsteyn, Postbus 9555, 2300 RB Leiden, Nederland
res.publica@acco.be

Uitgever

Uitgeverij Acco, Blijde Inkomststraat 22, B-3000 Leuven
www.uitgeverijacco.be
tel. +32 16 62 80 00
fax +32 16 62 80 01
e-mail: uitgeverij@acco.be

Vertegenwoordiging in Nederland:

Acco Nederland, Westvlietweg 67 F, NL-2495 AA Den Haag
tel. + 31 70 386 88 54
fax + 31 70 386 14 98
e-mail: info@uitgeverijacco.nl

Abonnementsprijzen

	Individu	Instelling	Student
België & Nederland	€ 45	€ 110	€ 35
Abroad (EC members)	€ 85	€ 115	/
Abroad (non EC members)	€ 135	€ 135	/

Los nummer

€ 20

Dubbel nummer

€ 40

Abonnementen worden stilzwijgend voor één jaargang verlengd tenzij per e-mail opgezegd ten laatste 31 januari van de lopende jaargang. Opzeggen kan enkel per e-mail op dit adres: uitgeverij@acco.be.

Rekening

België – Abroad

Postrekening 000-0964500-29,

Acco-Boekbestellingen, Blijde Inkomststraat 22, B-3000 Leuven

IBAN-code: BE26000096450029

Swift- of BIC-code: BPOTBEB1

Nederland

Giro 4436148,

Acco-Boekbestellingen, Blijde Inkomststraat 22, B-3000 Leuven

RES PUBLICA

politiek-wetenschappelijk tijdschrift
van de Lage Landen

Driemaandelijks tijdschrift
Volume 55 – 2013/3

Inhoud

Themanummer: QUO VADIS QUOTA? M/V VAN POLITIEK TOT BEDRIJF

Gasthoofdredactie: Karen Celis en Silvia Erzeel

Deel 1 — Wetenschappelijke artikelen

- Inleiding: Quo vadis quota? M/V van politiek tot bedrijf – *Karen Celis en Silvia Erzeel* 285
- Genderquota als een kieshervorming: terug naar de context, actoren en belangen – *Karen Celis en Petra Meier* 287
- “Won’t You Be My Number Two?” De invloed van genderquota op het rekruteringsproces van vrouwelijke burgemeesters in het Vlaams Gewest van België (2012) – *Joost de Moor, Sofie Marien en Marc Hooghe* 303
- Hoe parlementsleden denken over de legitimiteit van quota: een Europese vergelijking – *Silvia Erzeel en Didier Caluwaerts* 321
- Gender en etniciteit in de Tweede Kamer: streefcijfers en groepsvertegenwoordiging – *Liza Mügge en Alyt Damstra* 339
- Genderquota in de wetenschap, het bedrijfsleven en de rechterlijke macht in België – *Eva Schandevyl, Alison E. Woodward, Elke Valgaeren en Machteld De Metsenaere* 359

Deel 2 — Rubrieken

- Essay: Hoe om te gaan met quota in de politiek en intersectionaliteit – *Laure Michon* 377
- Symposium: De zin en onzin van genderquota in het bedrijfsleven – *Sabine de Bethune, Sonja Becq, Nick Deschacht, Eelke Heemskerk en Meindert Fennema* 389
- Onderzoek uitgelicht:
- Wat is ‘publieke verantwoording’? Over forums en functies – *Tom Willems en Wouter Van Dooren* 407
- De substantiële vertegenwoordiging van vrouwen: wat met conservatieve claims? – *Karen Celis en Sarah Childs* 410
- Belangenbehartiging door lidstaten in de Commissie-fase. Institutionele randvoorwaarden voor de beïnvloeding van ‘Brussel’ – *Markus Haverland en Duncan Liefverink* 413
- Auteursinfo 420

Verantwoordelijke uitgever:

Vereniging voor Politieke
Wetenschappen
Vrije Universiteit Brussel
Pleinlaan 2
1050 Elsene

ISSN 0486-4700

PB-PP B-21

P 702166

Afgiftekantoor: 3000 Leuven X

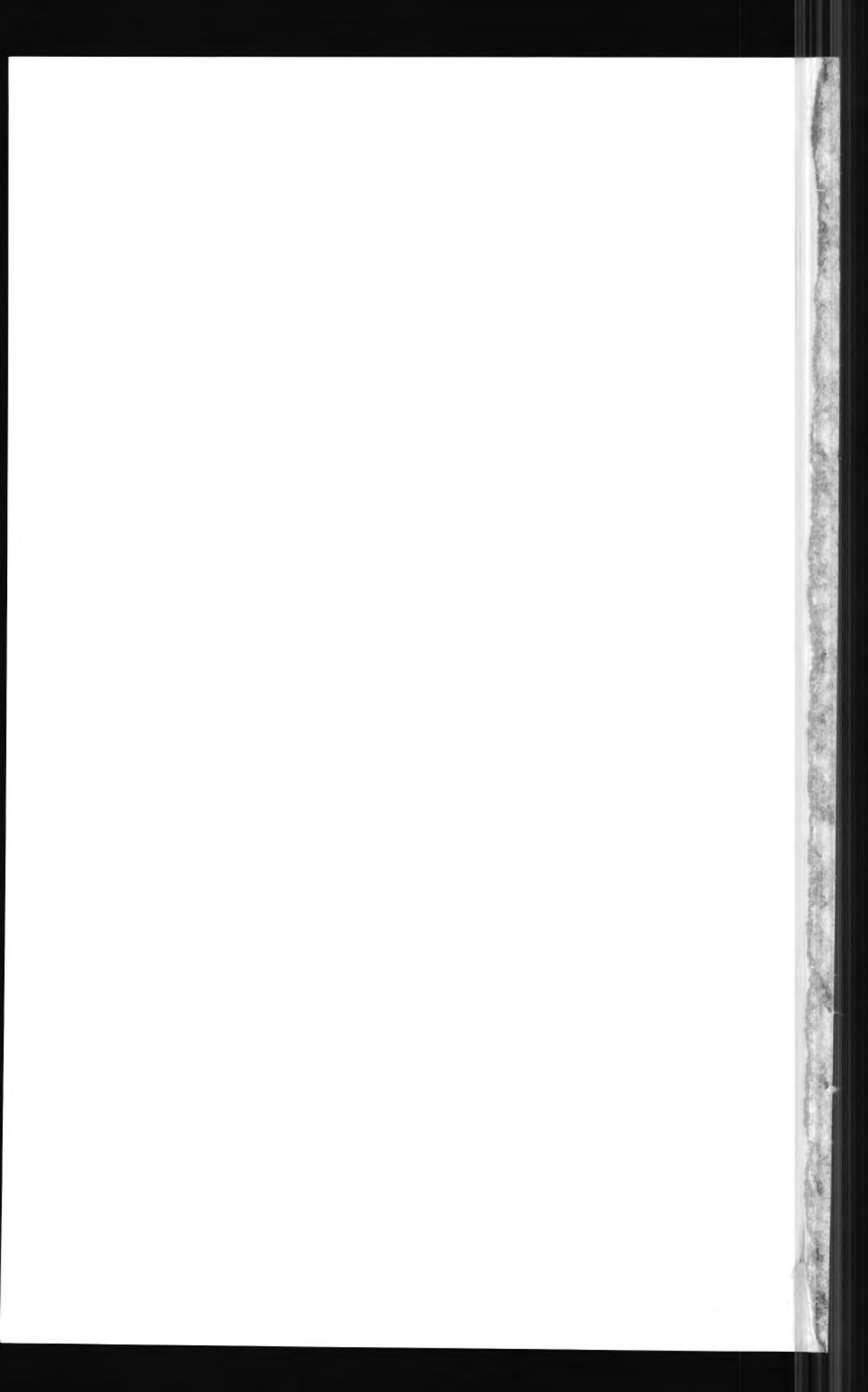
Omslagontwerp: www.dsigngraphics.be

Coverfoto: Vlaams Parlement © Marnix Van
Esbroeck

© 2013 by Acco

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm, of op welke andere wijze ook zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

No part of this review may be produced in any form, by mimeograph, film or any other means without permission in writing from the publisher.

DEEL 1

WETENSCHAPPELIJKE ARTIKELEN

INHOUD

Themanummer

Quo vadis quota? M/V van politiek tot bedrijf

Inleiding: Quo vadis quota?

M/V van politiek tot bedrijf 285

Karen Celis en Silvia Erzeel

**Genderquota als een kieshervorming:
terug naar de context,
actoren en belangen 287**

Karen Celis en Petra Meier

"Won't You Be My Number Two?" 303

De invloed van genderquota op het
rekruteringsproces van vrouwelijke burgemeesters
in het Vlaams Gewest van België (2012)

Joost de Moor, Sofie Marlen en Marc Hooghe

**Hoe parlementsleden denken over
de legitimiteit van quota:
een Europese vergelijking 321**

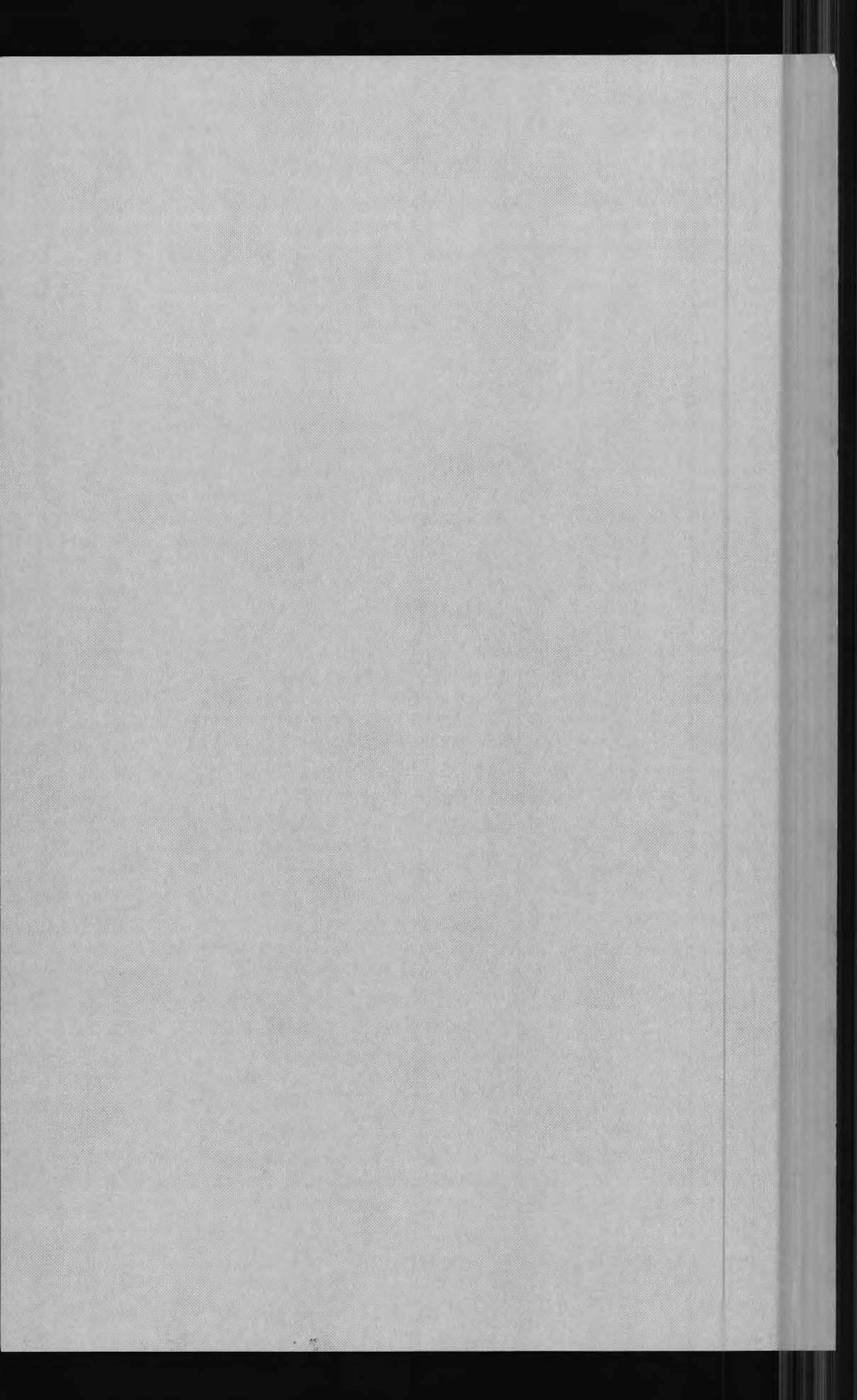
Silvia Erzeel en Didier Caluwaerts

**Gender en etniciteit in de
Tweede Kamer: streefcijfers en
groepsvertegenwoordiging 339**

Liza Mügge en Alyt Damstra

**Genderquota in de wetenschap, het
bedrijfsleven en de rechterlijke
macht in België 359**

Eva Schandevyl, Alison E. Woodward,
Elke Valgaeren en Machteld De Metsenaere

Inleiding

Quo vadis quota? M/V van politiek tot bedrijf

Karen Celis en Silvia Erzeel

In de afgelopen jaren hebben overheden wereldwijd in toenemende mate maatregelen genomen om de structurele ondervertegenwoordiging van vrouwen in de besluitvorming ongedaan te maken. De politieke machtscentra kwamen daarbij eerst in het vizier, maar stilaan volgden andere sectoren, zoals het bedrijfsleven. Genderquota vormen de meest voorkomende – en meteen ook de meest besproken – maatregelen. Debatten over het nut, de wenselijkheid en de legitimiteit van quota kennen vurige voor- en tegenstanders. Dit is zeker het geval in België en Nederland. België nam als een van de eerste landen in Europa drastische maatregelen om de vertegenwoordiging van vrouwen in de politiek te verbeteren. De wet Smet-Tobback van 1994 en de zogenoemde ‘pariteitswetten’ van 2002 leggen genderquota op voor de samenstelling van de kieslijsten en voor een evenwichtige verdeling van de eerste plaatsen op die lijsten. Sinds de jaren 1990 bestaan er ook quota voor adviesraden en in 2011 werden genderquota voor de raden van bestuur van autonome overheidsbedrijven en beursgenoteerde bedrijven in het leven geroepen. In Nederland worden wettelijk opgelegde quota daarentegen doorgaans afgewezen, hoewel verschillende partijen er wel vrijwillige partijquota hanteren en er recentelijk streefcijfers voor de raden van bestuur en raden van commissarissen van bedrijven werden ingevoerd.

Dit themanummer wil de Belgische en Nederlandse ervaring met quota binnen een aantal internationale ontwikkelingen plaatsen. Een eerste ontwikkeling is de snelle en globale verspreiding van electorale genderquota: hoe kunnen we deze verspreiding begrijpen? Welke factoren liggen aan de basis ervan? Hoe nuttig, efficiënt en legitiem zijn quota: hebben ze resultaat of schieten ze hun doel voorbij? Een tweede evolutie is de uitbreiding van quota naar andere domeinen van het publieke leven. Quota worden steeds vaker gehanteerd om de ondervertegenwoordiging van vrouwen in adviesraden, uitvoerende organen, de administratie, de magistratuur en het bedrijfsleven weg te werken. Is er sprake van een ‘spill-over’-effect van quota in de politiek naar andere domeinen? Zijn dezelfde argumenten voor en tegen het gebruik van quota van toepassing? En wat is de zin en onzin van quota buiten de politiek? Een derde ontwikkeling is de toepassing van quota als middel om de ondervertegenwoordiging van andere maatschappelijke groepen

tegen te gaan, in de eerste plaats etnische minderheden. In welke mate interageren genderquota precies met andere vormen van diversiteit? Deze vragen staan centraal in dit themanummer.¹

Noot

1. Enkele bijdragen in dit themanummer werden eerder gepresenteerd op de studiedag 'Tweespraak Vrouwenstudies. Quo vadis quota? M/V van politiek tot bedrijf', georganiseerd door het Rhea-Centrum voor Gender & Diversiteit van de Vrije Universiteit Brussel op 20 april 2012 in de Belgische Senaat. We danken iedereen die deze studiedag heeft mogelijk gemaakt evenals de deelnemers.

Genderquota als een kieshervorming: terug naar de context, actoren en belangen

Karen Celis en Petra Meier

**ABSTRACT: Gender Quotas as Electoral Reform: Back to
Context, Actors and Interests**

This article returns to the meanwhile classic question of which factors explain the adoption of gender quotas, but approaches the issue through the literature on electoral reform. It argues that the latter offers two new issues to be studied when it comes to the adoption of gender quotas. Firstly, the definition of the political-institutional and socio-economic context in which gender quotas are adopted should be broadened, and international institutions, much focused upon in research on gender quotas, should be integrated in this definition of the context in which gender quotas get adopted, so as to facilitate comparative research. Secondly, research needs to approach actors striving for gender quotas more critically. This implies paying more attention to the women/feminist stakeholders involved in campaigns for gender quotas, as well as to their strategic motivations and possible self-interest.

Keywords: gender quotas, electoral reform, women's interests, strategic interests, Belgium

---

1. Inleiding

Het onderzoek naar genderquota heeft zich de laatste jaren toegespitst op de mate waarin dergelijke maatregelen de descriptieve, substantiële en meer recentelijk ook symbolische vertegenwoordiging van vrouwen bevorderen (Franceschet, Krook & Piscopo, 2012). Leiden genderquota tot meer vrouwen in de politiek? Wordt er vervolgens meer rekening gehouden met de noden en behoeften van vrouwen? En in welke mate is dat bevorderlijk voor het vertrouwen van (vrouwelijke) burgers

in vrouwelijke politici, de politieke instellingen of politiek in het algemeen? De onderzoeksthema's die aanvankelijk de aandacht trokken – de omstandigheden waarin genderquota op de politieke agenda kwamen en goedgekeurd en geïmplementeerd werden – geraakten door toedoen van deze nieuwere onderzoeksvragen op de achtergrond.

In deze bijdrage willen we de vraag naar determinanten van genderquota – met name de factoren die hun bestaan verklaren – terug op de wetenschappelijke agenda plaatsen. Per slot van rekening blijft het een fascinerend politicologisch vraagstuk: “The widespread adoption of these measures is puzzling because gender quotas appear to violate one of the most widely held assumptions about legislative behavior in political science – that elected officials seek to protect their positions (...). Why would predominantly male legislatures adopt measures that would ostensibly limit men's chances to be nominated for political office?” (Baldez, 2004, p. 232). We trachten in deze bijdrage een vernieuwende blik op deze vraag te werpen door de determinanten van genderquota te bekijken tegen de achtergrond van het onderzoek over electorale hervormingen. Genderquota worden onzes inziens onterecht als een apart fenomeen of onderdeel van het gelijkemansbeleid beschouwd en onvoldoende als een van de vele electorale hervormingen. Hierdoor loopt het onderzoek naar genderquota potentieel belangrijke inzichten mis die hun bestaan – en bij uitbreiding impact – mede kunnen verklaren.

We argumenteerden reeds elders dat genderquota een vorm van electorale hervorming zijn en dat het in beschouwing nemen van genderquota nieuwe inzichten genereert inzake de drijvende krachten achter kieshervormingen (Celis, Krook & Meier, 2011). In deze bijdrage maken we de oefening in de andere richting en bekijken we wat het onderzoek naar de determinanten van genderquota te leren heeft van het onderzoek naar de determinanten van electorale hervormingen. We bespreken eerst de determinanten van genderquota en onderzoeken daarna de meerwaarde van de verklaringen voor electorale hervormingen voor de aannahme van genderquota. We focussen daarbij achtereenvolgens op de aandacht voor de context waarin een electorale hervorming of genderquota ingevoerd worden en op de actoren die daarbij bestudeerd worden. In beide gevallen illustreren we de bevindingen aan de hand van de Belgische casus. Die is interessant omdat er naast via wet ingevoerde genderquota andere hervormingen van het kiesstelsel plaatsvonden, zoals de wijziging van de omvang van kiesomschrijvingen en van de impact van de lijststem, het bepalen van een wettelijke kiesdrempel, de invoering van een rechtstreekse verkiezing van de burgemeesters (in Wallonië) en van voor Vlamingen voorbehouden zetels (in Brussel), de uitbreiding van het stemrecht voor buitenlanders en de invoering ervan voor Belgische expats (Jacobs, 2011).

2. Determinanten van genderquota

De literatuur schuift vier determinanten van genderquota naar voren. Een eerste algemeen geldende verklaring voor de aanname van genderquota verwijst naar de mobilisatie van vrouwenorganisaties. Zelfs wanneer de politieke elites uiteindelijk de beslissing nemen, komt de initiële druk om genderquota in te voeren inderdaad vaak van vrouwen zelf. Het kan om verschillende soorten vrouwenorganisaties gaan, zoals politieke vrouwengroepen, middenveldorganisaties, vrouwelijke ambtenaren van de gelijkemansinstellingen en individuele vrouwen die een nauwe band hebben met machtige actoren, voornamelijk mannen (Bruhn, 2003; Kittilson, 2006). De mobilisatie door vrouwen en/of vrouwenbewegingen voor genderquota wordt doorgaans gevoed door de teleurstelling over de 'natuurlijke' evolutie van het aantal vrouwelijke vertegenwoordigers na het toekennen van het vrouwenstemrecht en het daaraan gekoppelde inzicht dat positieve acties zoals genderquota een efficiënt – en allicht het enige effectieve – middel zijn om de vertegenwoordiging van vrouwen te verhogen. Dat laatste wordt beschouwd als een kwestie van rechtvaardigheid, maar ook als een voorwaarde voor een betere vertegenwoordiging van vrouwenbelangen en voor een efficiënt benutten van het vrouwelijk potentieel in het algemeen belang van de samenleving. Dergelijke processen werden vastgesteld in verschillende contexten, gaande van oude en gevestigde democratieën (Freidenvall, Dahlerup & Skjeie, 2006) tot landen die drastische evoluties ondergaan op het vlak van genderrelaties (Bauer & Britton, 2006; Htun & Jones, 2002) en zelfs post-conflictlanden in democratische transitie (Krook, O'Brien & Swip, 2010; Longman, 2006).

Een tweede verklaring voor de implementatie van genderquota die door heel wat casestudies en comparatief onderzoek wordt onderschreven, is dat politieke elites genderquota nastreven om strategische redenen die vooral te maken hebben met de onderlinge competitie tussen politieke partijen. Meerdere onderzoeken tonen bijvoorbeeld aan dat de partijtop voor genderquota gaat op het ogenblik dat een rivaliserende partij ze invoert (Matland & Studlar, 1996; Meier, 2004). De steun voor genderquota neemt ook toe, wanneer een partij lange tijd in de oppositie zit of geconfronteerd wordt met een populariteitsdaling. In deze situaties willen politieke partijen de vrouwelijke stem aantrekken en, door de partij als vrouwvriendelijk te profileren, het (vermeende) genderverschil electoraal benutten (Htun & Jones, 2002; Lovenduski & Norris, 1993; Matland & Studlar, 1996). Daarnaast blijken toppolitici (zoals partijleiders en mannelijke uittredende gekozenen) vaak belangrijke bondgenoten wanneer ze hun persoonlijk voordeel zien in de invoering van genderquota (Baldez, 2004; Fréchette, Maniquet & Morelli, 2008). Een dergelijk engagement is evenwel vaak erg dun en kan ook andere doelen dienen dan gendergelijkheid, zoals het behouden van de controle van de politieke elite over de kandidaatselectie (Baldez, 2004), over rivalen binnen en buiten de eigen

partij (Baldez, 2004; Bird, 2003; Chowdhury, 2002), of het verhogen van de kansen op herverkiezing van mannelijke uitredende mandatarissen (Murray, 2008), terwijl het bestaande genderonevenwicht weinig tot niet verandert (Htun & Jones, 2002). De invoering van genderquota heeft soms minder te maken met de inclusie van vrouwen in de politieke instellingen dan wel met de mate waarin ze ingezet kunnen worden als wapen in de strijd tussen politieke elites. Ook deze dynamiek werd vastgesteld in een ruime waaier aan politieke contexten, maar ze doet zich vooral voor in landen met sterke partijssystemen (Goetz & Hassim, 2003) en staten die drastische politieke evoluties ondergaan zoals een regimewissel of wanneer een partij die gedurende lange tijd de macht had, in coalitie of oppositie dient te gaan (Bauer & Britton, 2006; Bruhn, 2003; Russell, 2005).

Een derde verklaringsgrond voor de implementatie van genderquota, en het moment waarop, verwijst naar de mate waarin ze stroken met bestaande of opkomende invullingen van begrippen als gelijkheid en vertegenwoordiging (Krook, Lovenduski & Squires, 2009). Zo staan linkse partijen over het algemeen positiever ten aanzien van genderquota, omdat dergelijke maatregelen aansluiten bij hun opvattingen over wat sociale gelijkheid inhoudt en hoe die gerealiseerd kan worden (Kittilson, 2006; Opello, 2006). Genderquota worden vooral aangenomen in landen die gekenmerkt zijn door een egalitaire politieke cultuur (Lovenduski & Norris, 1993). Genderquota worden makkelijker ingevoerd in consensusdemocratieën en landen met een neocorporatistische traditie, aangezien ze beargumenteerd kunnen worden als een (niet zo drastische) uitbreiding van bestaande garanties op vertegenwoordiging waarvan andere groepen (taal-, religieuze, etnische groepen) reeds genieten (Krook & O'Brien, 2010; Meier, 2000). Genderquota worden ten slotte vaak aangenomen tijdens een democratische transitie als een instrument om de legitimiteit van het nieuwe regime te garanderen (Bauer & Britton, 2006). Een dergelijke ethiek van inclusie lijkt vooral weerklank te vinden in naoorlogse staten en staten die het juk van het autoritarisme afgooien, waar deze ervaring politieke leiders – al dan niet onder druk van de internationale gemeenschap – ertoe brengt om een nieuwe manier van aan politiek doen te omarmen (Bauer, 2008; Dahlerup, 2006). Ook de geschiedenis van een land kan een positieve rol spelen in de aanname van genderquota (Jimenez Polanco, 2001), al kan het verleden ook een belangrijk obstakel vormen, zoals in heel wat Oost-Europese landen in de jaren 1990 (Galligan, Clavero & Calloni, 2007).

In al deze gevallen schuilt de verklaring voor de invoering van genderquota in de mate waarin ze aansluiting vinden bij specifieke elementen van de politieke context, eerder dan in de mate waarin deze invoering een uiting is van een principiële wens om gendergelijkheid tot stand te brengen of een strategische zet in het bekomen of behouden van macht. Hierbij dient het belang onderlijnd te worden van een voorafgaande 'discursieve strijd'. Het gaat erom de ondervertegenwoordiging van vrouwen te laten erkennen als een politiek probleem en genderquota

als een legitiem middel om dat te verhelpen (Sgier, 2004). Dergelijke argumentaties blijken het meest effectief, wanneer ze geformuleerd worden als zijnde in het algemeen belang van het land, zelfs wanneer ze een radicale hertekening van de genderverhoudingen in de publieke sfeer betekenen (Dahlerup, 2006; Meier, 2008).

Een vierde en laatste verklaring relateert de verspreiding van genderquota aan internationale organisaties en transnationale netwerken. Tijdens de laatste vijftien jaar hebben tal van internationale organisaties, waaronder de Verenigde Naties, de Socialistische Internationale, de *Commonwealth*, de *African Union*, de *Southern African Development Community* en de *Organization of American States*, verklaringen afgelegd over de wenselijkheid of noodzaak van de aanwezigheid van dertig procent vrouwen in de politieke instellingen in hun lidstaten. Simultaan droeg een groot aantal transnationale actoren bij tot de snelle verspreiding van genderquota, vooral volgend op de Vierde Wereldvrouwenconferentie te Peking in 1995 (Htun & Jones, 2002). In een aantal gevallen voerden internationale actoren rechtstreeks druk uit om genderquota in te voeren (Krook, O'Brien & Swip, 2010). In andere landen gingen lokale quotacampagnes de internationale conferenties vooraf, maar speelden de interactie en informatie-uitwisseling tussen plaatselijke vrouwenorganisaties en transnationale ngo's een belangrijke rol in het uitzetten van een strategie voor de invoering van genderquota (Lubertino Beltrán, 1992; Russell, 2005). Zelfs wanneer internationale ontwikkelingen en actoren niet de aanzet vormden van de domestieke campagnes, verleenden ze er vaak extra gewicht aan (Araújo & García Quesada, 2006; Bauer & Britton, 2006). De landen die genderquota invoerden onder invloed van trans- en internationale actoren en ontwikkelingen zijn vooral post-conflictstaten en ontwikkelingslanden (Bauer & Britton, 2006; Dahlerup, 2006) waar buitenstaanders een invloedrijke rol spelen in de vormgeving van het kiesstelsel via het uitoefenen van morele dan wel materiële druk.

3. Het belang van (het type) context en de invoering van genderquota

In tegenstelling tot de omvangrijke literatuur over determinanten van genderquota is onderzoek naar de determinanten van electorale hervormingen eerder schaars (voor een uitzondering zie het *special issue* van *West European Politics*, 34 (3) van mei 2011). Een belangrijke verklaring hiervoor is dat kiesstelsels lange tijd een stabiel onderdeel van het politieke systeem waren (Katz, 2005) of tenminste also zodanig beschouwd werden (Jacobs, 2011). Dat veranderde in de jaren 1990, een decennium waarin 'electoral engineering' op de politieke agenda stond in Latijns-Amerika en in tal van voormalig communistische landen (Norris, 2004; Pilet, 2007). Het onderzoek naar de electorale hervormingen in deze landen, tezamen met het

onderzoek naar de overgang naar evenredige kiessystemen op het einde van de negentiende eeuw, vormen de pijlers van onze huidige theorieën over het waarom en wanneer van electorale hervormingen (Hazan & Leyenaar, 2011; Renwick, 2010). De literatuur maakt daarbij een onderscheid tussen verschillende types hervormingen, zoals grote, kleine en technische hervormingen (Jacobs & Leyenaar, 2011), of tussen hervormingen gestuurd door de elite en diegene die vanuit een interactie tussen elite en publieke opinie – of gedreven door de publieke opinie – ingang vinden (Renwick, 2010 en 2011). In deze en in de volgende sectie vergelijken we de kennis inzake determinanten van kiesstelsels en van genderquota, en buigen we ons over de vraag wat de theorieën over de invoering van genderquota te leren hebben van die over hervormingen van het kiesstelsel. Gezien het ons gaat om de grote verschillen en hetgeen we daaruit kunnen leren voor onderzoek naar genderquota, beperken we ons tot de grote lijnen en laten we de verschillen tussen types genderquota of kiesherfomringen achterwege.

Deze vergelijking levert vooreerst twee interessante nuanceringen op. Zo benaderen de quota- en kiesherfomringliteratuur ten eerste de (politieke, historische, maatschappelijke) context op een verschillende manier. De literatuur inzake kiesherfomringen is eerder gefocust op welke specifieke contextvariabelen dienen te veranderen, opdat electorale hervormingen kunnen plaatsvinden. De dominante visie met betrekking tot de contextdeterminanten is dat kiesherfomringen zich voordoen wanneer langetermijnevoluties van demografische, sociale of economische aard – zoals toegenomen etnische heterogeniteit (Benoit, 2004) of het ontstaan van een welvarende middenklasse (Rogowski, 1987) – kruisen met eerder punctuele fenomenen zoals plotse machtsverschuivingen tussen politieke partijen (Colomer, 2004) of een drastische daling in het vertrouwen van de burger in het politieke systeem (Farrell, 2001) (voor een meer uitgebreide discussie, zie Pilet, 2007 of Jacobs, 2011). In een dergelijke situatie kunnen vervolgens andere contextfactoren zoals de politieke tradities, gewoonten en geschiedenis, de grondwet of het bestaande kiessysteem een hinderende dan wel een faciliterende rol spelen (Norris, 1995; Shugart, 2001). Zolang er zich geen contextwijzigingen voordoen, besteden de onderzoekers inzake electorale hervormingen er evenwel weinig aandacht aan, en worden ze hoogstens als de achtergrondvariabelen van de electorale hervormingen behandeld.

Het quotaonderzoek heeft eveneens oog voor de interactie tussen langetermijnevoluties – zoals de stijgende opleidings- en tewerkstellingsgraad van vrouwen die in schril contrast komen te staan met de politieke ondervetegenwoordiging van vrouwen – en plotse gebeurtenissen (Powley, 2005; Baldez, 2004; Krook, 2001). Daarnaast erkent het quotaonderzoek echter voornamelijk dat bepaalde contextfactoren – zoals het wettelijk kader, politieke normen en instellingen – niet enkel de achtergrond vormen van de invoering van genderquota. Zoals we in de beschrijving van de determinanten van genderquota zagen, leveren ze tevens instrumenten

aan die als hulpmiddel ingezet kunnen worden of hindernissen opwerpen. In beide gevallen dient er rekening mee gehouden te worden, opdat genderquota ingevoerd kunnen worden. De vraagstelling is hierbij dus niet enkel hoe veranderingen in de context electorale hervormingen mogelijk maken, maar ook welke veranderingen van die context integraal deel uitmaken van de strijd voor genderquota.

Deze vaststelling gaat zeker op voor de Belgische casus, met zeer veel aandacht voor de context waarin de genderquota werden ingevoerd en hoe de nieuwe invulling van normen en waarden inzake politieke vertegenwoordiging integraal deel uitmaakte van de strijd van de voorstanders van genderquota (Carton, 1994; Marques-Pereira, 1998; Meier, 2000, 2003 en 2005; Uyttendaele & Sohier, 1995). Een belangrijke succesfactor was dat de vraag naar genderquota resoneerde met het bestaande kiessysteem dat reeds groepen erkent (namelijk taalgroepen) en met de gebruiken in de Belgische consensusedemocratie; de vrouwenbeweging slaagde erin om haar quota-eis te laten samenvallen met de gangbare noties van democratische en eerlijke vertegenwoordiging (Marques-Pereira, 1998; Meier, 2000 en 2005; Uyttendaele & Sohier, 1995). Deze 'discursieve strijd' was een centraal onderdeel in het proces van de invoering van genderquota.

Een soortgelijke focus is eerder afwezig in het Belgische onderzoek naar kieshervormingen. Er is wel aandacht voor de interactie tussen verschillende electorale hervormingen en de wijze waarop de instemming met de ene kieshervorming diende als pasmunt voor de instemming van een andere partij met een andere kieshervorming (Pilet, 2007, p. 218; Jacobs, 2011; Hooghe & Deschouwer, 2011), een element dat afwezig is in de Belgische debatten over genderquota.

Terwijl deze benadering van genderquota op zich positief is, is het toch nuttig om meer aandacht te hebben voor meer klassieke politicologische langetermijn- en punctuele contextfactoren. In de benadering van de context als een gegeven dat bespeeld moet worden in een vooral discursieve strijd voor genderquota, wordt verdrongen dat de context een (set van) onafhankelijke variabele(n) vormt en dat de invoering van genderquota niet los daarvan gezien kan worden. Aandacht voor dergelijke contextvariabelen is deels verloren gegaan door de detaillistische studie van (parlementaire) debatten omtrent de adoptie van quota. Er is nood aan dit soort macroperspectief om genderquota beter te kunnen verklaren en aan meer aandacht voor de wijze waarop de invoering van genderquota het onderdeel van een groter pakket maatregelen kan vormen, vooral in comparatief onderzoek, dat te weinig gebeurt met betrekking tot genderquota.

Een tweede belangrijk nuanceverschil tussen de studie van genderquota en van electorale hervormingen heeft betrekking op het belang dat gehecht wordt aan het internationale niveau. Niettegenstaande beide studiedomeinen erkennen dat internationale actoren een drijvende kracht kunnen zijn achter nationale electorale hervormingen, inclusief genderquota, hebben de theorieën over de introductie van genderquota meer oog voor de impact van internationale evoluties en actoren en

voor transnationale en regionale invloeden. Deze stelling geldt eveneens voor het onderzoek naar de invoering van genderquota in België, dat sterk de rol benadrukt van de Verenigde Naties, de Raad van Europa en de omliggende landen (Marques-Pereira & Gigante, 2001), evenals van de verspreiding van kennis en expertise via internationale, supranationale en regionale netwerken en contacten, in de strijd voor genderquota. Deze elementen zijn afwezig in het onderzoek naar andere electorale hervormingen in België.

Terwijl het inter- en transnationale niveau belangrijk is, mag niet onderschat worden dat het een uiteenlopende rol speelt in verschillende gevallen van genderquota. Zo diende het in de Belgische casus louter als een bijkomende legitimatie van de op tafel liggende eisen, terwijl in veel gevallen van meer recente 'fast track'-versies van genderquota de internationale gemeenschap een doorslaggevende rol speelde in het invoeren ervan onder het motto 'geen hulp voor de (weder)opbouw zonder de gelijktijdige invoering van genderquota'. Afgezien van het feit dat er in de literatuur over het algemeen weinig kritisch wordt omgegaan met de mate waarin internationale donoren een vorm van gendergelijkheid opleggen die niet noodzakelijk lokaal gedragen wordt, ook niet noodzakelijk door vrouwen, moeten we ons de vraag stellen in welke mate inter- en transnationale actoren en factoren niet vooral contextfactoren zijn, wat ons terugbrengt bij de noodzaak om meer aandacht te besteden aan die laatste.

4. Het belang van (het type) actoren en van hun motivatie voor de invoering van genderquota

Naast de twee verschillen tussen beide groepen studies die we in voorgaande sectie behandelden en die we eerder als nuanceringen dienen te beschouwen, brengt de vergelijking meer fundamentele verschillen aan het licht. Beide groepen studies hanteren radicaal verschillende uitgangspunten wat betreft de centrale actoren van de hervorming. Onderzoek naar electorale hervormingen stelt politieke partijen ('insiders' met macht) centraal en concludeert vanuit een 'rational choice'-logica dat hun strategische of persoonlijke belangen (al dan niet in combinatie, en allicht geformuleerd als een algemeen belang) aan de basis liggen van de hervorming (Bawn, 1993; Benoit, 2004; Boix, 1999; Remington & Smith, 1996). Onderzoek naar de invoering van genderquota wijst daarentegen op het belang van het activisme van vrouwen en de vrouwenbeweging ('outsiders' die bij degenen met macht lobbyen), zoals we hoger zagen, en concludeert dat de mate waarin zij erin slagen om het groepsbelang te laten erkennen als een algemeen belang of een strategisch partijbelang determinerend is voor de invoering van genderquota. In beide gevallen heeft onderzoek ook aandacht voor andere types actoren zoals de juridische

macht (Katz, 2011; Lovenduski, 2005), de reeds vermelde internationale organisaties of – in het geval van kiesherformingen – de rol van de publieke opinie (Jacobs, 2011; LeDuc, 2011), die volgens Renwick (2011) de laatste decennia toeneemt. Dit neemt echter niet weg dat er een scherpe tegenstelling is tussen onderzoek naar genderquota en naar hervormingen van kiesstelsels in wat de focus op politieke partijen betreft.

Dit verschil is duidelijk aanwezig in het Belgische onderzoek naar electorale hervormingen en genderquota. Het onderzoek van Pilet (2007, pp. 218-226) naar de oorzaken van electorale hervormingen¹ betrok (naast langetermijnevoluties en algemene context) vooral de strategische belangen van politieke partijen en de rol van ideeën en waarden. Hij concludeert dat strategische belangen ('*vote seeking*'-en '*office seeking*'-strategieën), evenals partijinterne en persoonlijke belangen de drijvende kracht waren achter de Belgische kiesherformingen in de jaren 1990. Ideeën en waarden waren van secundair belang en speelden enkel een rol wanneer de uitkomst van de electorale hervorming als onzeker of neutraal werd ingeschat (Pilet, 2007, pp. 226-231). Zowel Jacobs (2011) als Hooghe en Deschouwer (2011) focussen eveneens op politieke partijen, met bijzondere aandacht voor mogelijke '*veto players*' en hun impact. Het onderzoek naar de invoering en de verstrenging van genderquota in België wijst vooral op het doorslaggevend belang van het activisme van de vrouwenbeweging, vrouwen binnen de partijen, vrouwelijke gekozenen, en hun onderlinge banden en allianties (Marques-Pereira & Gigante, 2001; Meier, 2005). Het lobbywerk van de vrouwenorganisaties en -netwerken maakte het voor politieke partijen quasi onmogelijk om zich publiekelijk tegen genderquota uit te spreken, omdat dat hun imago al te zeer zou schaden. Competitie tussen partijen en het invoeren van genderquota om niet achter te blijven op andere partijen – strategische motivatie bij de politieke elites dus – zijn belangrijke bijkomende redenen voor de invoering van quota in België (Meier, 2004).

De vergelijking tussen deze twee benaderingen leidt tot twee lessen voor het onderzoek naar genderquota. Ten eerste wijst ze op het belang om voor ogen te houden dat er (minstens) twee soorten electorale hervormingen zijn. Enerzijds zijn er hervormingen die uitgaan van de politieke elite (politieke partijen, kaderleden en mandatarissen) en die aangedreven worden door strategische – en eventueel andere – motivaties. Anderzijds zijn er hervormingen die uitgaan van externe actoren die gedreven worden door hun wens tot inclusie in de politieke instellingen (zie ook Renwick, 2010 en 2011). Wie de '*stakeholders*' zijn is met andere woorden niet gegeven en dient een onderdeel te zijn van de empirische vraagstelling omtrent electorale hervormingen. Onderzoek naar genderquota zou hier meer rekening mee moeten houden en meer aandacht mogen hebben voor partijen in een bredere betekenis dan die van een te lobbyen instantie. Meer specifiek met betrekking tot de implementatie van genderquota rijst een bijkomende vraag. Eerder stelden we al dat genderquota gelegitimeerd worden op basis van democratische principes als

gelijkheid en rechtvaardigheid en dat de verwachting bestaat dat ze leiden tot een betere behartiging van vrouwenbelangen. De vraagstelling naar wie de stakeholders zijn bij genderquota stelt scherp op wie de vrouwelijke stakeholders zijn en op verschillen binnen de groep vrouwen. Internationaal comparatief onderzoek toont aan dat vooral dominante groepen binnen de ruimere groep vrouwen, zoals vrouwen behorende tot de etnische meerderheid, voordeel halen uit genderquota (Hughes, 2011). Het zodoende bereikte genderevenwicht kan evenwel op basis van dezelfde gelijkheids- en rechtvaardigheidsprincipes bevestigd worden. Ook roept het de vraag op of samen met de talrijkere aanwezigheid van bijvoorbeeld hoog-opgeleide blanke vrouwen niet vooral de belangen van deze subgroep vrouwen behartigd worden.

Een tweede reflectie met betrekking tot wat het quotaonderzoek te leren heeft van het kiesherformingsonderzoek betreft de motivaties van de actoren die de hervorming sturen. Het is opvallend dat het onderzoek naar de invoering van genderquota geen aandacht heeft voor de persoonlijke strategische belangen van de centrale actoren die ijveren voor de invoering van genderquota. Er is wel degelijk aandacht voor de strategische belangen van politieke partijen en mannelijke bondgenoten, maar niet voor het 'eigenbelang' van vrouwelijke kaderleden van politieke partijen en vrouwelijke mandatarissen, nochtans twee belangrijke groepen actoren die (mee)ijverden voor genderquota. Hun eigenbelang of hun *'vote seeking'*- of *'office seeking'*-gedrag lijken blinde vlekken te zijn in het onderzoek naar de invoering van genderquota. Het axioma luidt dat het om het groepsbelang van vrouwen en feministen gaat en hun handelingen worden gelezen als kritische handelingen om meer vrouwen aan de macht te krijgen. Het is best mogelijk dat eigenbelang en persoonlijk strategische overwegingen geen rol (van belang) speelden in de invoering van genderquota. Het feit evenwel dat dit tot nu toe niet onderzocht werd, voedt de idee dat zelfbelang van vrouwen behorende tot de politieke elite een 'feministisch taboe' (Lombardo, Meier & Verloo, 2009) is, omdat het in strijd is met de idee van vrouwelijke solidariteit die uiteraard een belangrijke bron van legitimiteit is voor de eis van groepsrechten. Dit is des te relevanter, omdat het onderzoek naar genderquota er wel van uitgaat dat de (voornamelijk) mannelijke aversie tegen genderquota ingegeven is door strategisch eigenbelang.

5. Conclusie: een hernieuwde onderzoeksagenda voor de implementatie van genderquota

In deze bijdrage keerden we terug naar een van de 'oude' vragen met betrekking tot genderquota, namelijk wat de verklaring ervan vormt. Zoals in de inleiding aangegeven, is de implementatie van genderquota een intrigerend politicologisch

vraagstuk, omdat het een herverdeling van macht betreft waar de heersende elite schijnbaar weinig bij te winnen en veel te verliezen heeft. Om een nieuw licht te doen schijnen op deze puzzel hebben we de piste bewandeld om genderquota uit hun niche te halen en te bekijken wat het onderzoek naar de determinanten van genderquota te leren heeft van het onderzoek naar de determinanten van electorale hervormingen. De achterliggende redenering is dat de invoering van genderquota een kiesherforming als een andere is. De vergelijking van de genderquotaliteratuur en die inzake kiesherformingen leverde een aantal nieuwe vraagstellingen op die empirisch nagegaan zouden moeten worden en zo een beter begrip van de implementatie van genderquota kunnen opleveren.

Op het niveau van de context zien we vooral nuanceverschillen tussen de twee groepen literatuur. Terwijl de literatuur naar electorale hervormingen vooral de brede context in beschouwing neemt, focust het onderzoek naar genderquota op de wijze waarop wijzigingen in de context een onderdeel van de strijd zijn en heeft het ook meer oog voor de inter- en transnationale context. Voor de derde en vierde determinant van genderquota, zoals die doorgaans besproken worden in de literatuur, betekent dit de noodzaak om de impact van het inter- en transnationale niveau te relativiseren, te integreren in de contextfactoren en deze laatste breder te zien dan gangbaar is. Dit opent de deur naar meer comparatief onderzoek, waar de studie naar genderquota bij gebaat zou zijn.

Met betrekking tot de actoren en belangen leerde de vergelijking vooral dat een kritische blik op de basisassumpties van het feministisch onderzoek naar genderquota vereist is. Voor de eerste en tweede determinant van genderquota zoals die doorgaans besproken worden in de literatuur rijst ten eerste de vraag wie de 'vrouwelijke stakeholders' zijn die ijveren voor genderquota en de mate waarin hun inclusie de principes van gelijkheid en rechtvaardigheid in de praktijk brengt. Ten tweede is er het belang van onderzoek naar strategische motivaties en eigenbelang van de vrouwelijke politieke elite in de realisatie van genderquota. Beide vragen om meer onderzoek op dit vlak en vooral een kritische benadering van niet enkel de actoren die tegen quota strijden, maar ook zij die ervoor ijveren.

Al bij al kunnen we concluderen dat het onderzoek naar de determinanten van genderquota baat heeft bij meer aansluiting bij ander onderzoek naar electorale hervormingen.

Noot

1. Het betreft een onderzoek naar een niet geslaagde poging tot het invoeren van een meerderheidssysteem, de directe verkiezing van de burgemeester (deels gerealiseerd) en de vermindering van de impact van de lijststem (gerealiseerd).

Bibliografie

- Araújo, C. & García Quesada, I. (2006). Latin America: The Experience and the Impact of Quotas in Latin America. In D. Dahlerup (Ed.), *Women, Quotas, and Politics* (pp. 83-111). New York: Routledge.
- Baldez, L. (2004). Elected Bodies: The Gender Quota Law for Legislative Candidates in Mexico. *Legislative Studies Quarterly*, 24 (2), 231-258.
- Bauer, G. (2008). Fifty/Fifty by 2020. Electoral Gender Quotas For Parliament in East and Southern Africa. *International Feminist Journal of Politics*, 10 (3), 348-368.
- Bauer, G. & Britton, H.E. (Eds.) (2006). *Women in African Parliaments*. Boulder/London: Lynne Rienner Publishers.
- Bawn, K. (1993). The Logic of Institutional Preferences: German Electoral Law as a Social Choice Outcome. *American Journal of Political Science*, 37 (4), 965-989.
- Benoit, K. (2004). Models of Electoral System Change. *Electoral Studies*, 23 (3), 363-389.
- Bird, K. (2003). Who Are the Women? Where Are the Women? And What Difference Can They Make? Effects of Gender Parity in French Municipal Elections. *French Politics*, 1 (1), 5-38.
- Boix, C. (1999). Setting the Rules of the Game: the Choice of Electoral Systems in Advanced Democracies. *American Political Science Review*, 93 (3), 609-624.
- Bruhn, K. (2003). Whores and Lesbians: Political Activism, Party Strategies and Gender Quotas in Mexico. *Electoral Studies*, 22 (1), 101-119.
- Carton, A. (1994). Paritaire democratie: een definitieve stap vooruit. In NVR (Ed.), *Jaarboek van de vrouw 1994. De situatie van de vrouw in Vlaanderen, anno 1994* (pp. 71-89). Leuven: Acco.
- Celis, K., Krook, M.L. & Meier, P. (2011). The Rise of Gender Quotas Laws: Expanding the Spectrum of Determinants for Electoral Reform. *West European Politics*, 34 (3), 514-530.
- Chowdhury, N. (2002). The Implementation of Quotas: Bangladesh Experience – Dependence and Marginality in Politics. In IDEA (Ed.), *The Implementation of Quotas: Asian Experiences. Quota Workshop Report Series No. 1* (pp. 50-58). Stockholm: IDEA.
- Colomer, J.M. (2004). On the Origins of Electoral Systems and Political Parties: The Role of Elections in Multi-member Districts. *Electoral Studies*, 26 (2), 262-273.
- Dahlerup, D. (Ed.) (2006). *Women, Quotas and Politics*. New York: Routledge.
- Farrell, D.M. (2001). *Electoral Systems, A Comparative Introduction*. New York: Palgrave.
- Franceschet, S., Krook, M.L. & Piscopo, J. (Eds.) (2012). *The Impact of Gender Quotas*. New York: Oxford University Press.
- Fréchette, G., Maniquet, F. & Morelli, M. (2008). Incumbents' Interests and Gender Quotas. *American Journal of Political Science*, 52 (4), 891-909.
- Freidenvall, L., Dahlerup, D. & Skeje, H. (2006). The Nordic Countries: An Incremental Model. In D. Dahlerup (Ed.), *Women, Quotas and Politics* (pp. 55-82). New York: Routledge.

- Galligan, Y., Clavero, S. & Calloni, M. (2007). *Gender Politics and Democracy in Post-socialist Europe*. Opladen/Farmington Hills: Barbara Budrich Publishers.
- Goetz, A.M. & Hassim, S. (Eds.) (2003). *No Shortcuts to Power: African Women in Politics and Policy Making*. New York: Zed Books.
- Hazan, R.Y. & Leyenaar, M. (Eds.) (2011). *Understanding Electoral Reform*. New York: Routledge.
- Hooghe, M. & Deschouwer, K. (2011). Veto Players and Electoral Reform in Belgium. *West European Politics*, 34 (3), 626-643.
- Htun, M.N. & Jones, M.P. (2002). Engendering the Right to Participate in Decision Making: Electoral Quotas and Women's Leadership in Latin America. In N. Craske & M. Molyneux (Eds.), *Gender and the Politics of Rights and Democracy in Latin America* (pp. 32-56). New York: Palgrave.
- Hughes, M.N. (2011). Intersectionality, Quotas, and Minority Women's Political Representation Worldwide. *American Political Science Review*, 105 (3), 604-620.
- Jacobs, K. (2011). *The Power or the People? Direct Democratic and Electoral Reforms in Austria, Belgium and the Netherlands*. Nijmegen: Radboud Universiteit Nijmegen.
- Jacobs, K. & Leyenaar, M. (2011). A Conceptual Framework for Major, Minor, and Technical Electoral Reform. *West European Politics*, 34 (3), 495-513.
- Jimenez Polanco, J. (2001). La représentation politique des femmes en Amérique Latine: une analyse comparée. In B. Marques-Pereira & P. Nolasco (Eds.), *La représentation politique des femmes en Amérique Latine* (pp. 27-81). Paris: L'Harmattan.
- Katz, R. (2005). Why Are There so Many (or so Few) Electoral Reforms? In M. Gallagher & P. Mitchell (Eds.), *The Politics of Electoral Systems* (pp. 57-76). Oxford: Oxford University Press.
- Katz, R. (2011). Democracy as a Cause of Electoral Reform: Jurisprudence and Electoral Change in Canada. *West European Politics*, 34 (3), 587-606.
- Kittilson, M.C. (2006). *Challenging Parties, Changing Parliaments: Women and Elected Office in Contemporary Western Europe*. Columbus: Ohio State University Press.
- Krook, M.L. (2001). Europe for Women, Women for Europe: Strategies for Parity Democracy in the European Union, http://www.columbia.edu/~mlk22/europe_for_women.html (March 28, 2002).
- Krook, M.L., Lovenduski, J. & Squires, J. (2009). Gender Quotas and Models of Political Citizenship. *British Journal of Political Science*, 39 (4), 781-803.
- Krook, M.L. & O'Brien, D.Z. (2010). The Politics of Group Representation: Quotas for Women and Minorities Worldwide, *Comparative Politics*, 42 (3), 253-272.
- Krook, M.L., O'Brien, D.Z. & Swip, K.M. (2010). Military Invasion and Women's Political Representation: Gender Quotas in Post-Conflict Afghanistan and Iraq. *International Feminist Journal of Politics*, 12 (1), 65-78.
- LeDuc, L. (2011). Electoral Reform and Direct Democracy in Canada: When Citizens Become Involved. *West European Politics*, 34 (3), 551-567.

- Lombardo, E., Meier, P. & Verloo, M. (Eds.) (2009). *The Discursive Politics of Gender Equality: Stretching, Bending and Policymaking*. Oxford: Routledge.
- Longman, T. (2006). Rwanda: Achieving Equality or Serving an Authoritarian State? In H. Britton & G. Bauer (Eds.), *Women in African Parliaments* (pp. 133-150). Boulder: Lynne Rienner.
- Lovenduski, J. (Ed.) (2005). *State Feminism and Political Representation*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Lovenduski, J. & Norris, P. (Eds.) (1993). *Gender and Party Politics*. London: Sage.
- Lubertino Beltrán, M.J. (1992). Historia de la 'Ley de Cuotas'. In X (Eds.), *Cuotas mínima de participación de mujeres: El debate en Argentina* (pp. 9-43). Buenos Aires: Fundación Friedrich Ebert.
- Marques-Pereira, B. (1998). *La citoyenneté politique des femmes*. Brussel: CRISP.
- Marques-Pereira, B. & Gigante, C. (2001). *La représentation politique des femmes: des quotas à la parité?* Brussel: CRISP.
- Matland, R.E. & Studlar, D.T. (1996). The Contagion of Women Candidates in Single-Member Districts and Proportional Representation Electoral Systems: Canada and Norway. *Journal of Politics*, 58 (3), 707-733.
- Meier, P. (2000). The Evidence of Being Present: Guarantees of Representation and the Example of the Belgian Case. *Acta Politica*, 35 (1), 64-85.
- Meier, P. (2003). Nog niet voltooid of gewoon discriminerend? Groepsvertegenwoordiging in termen van taal en sekse. *Tijdschrift voor Sociologie*, 23 (2-3), 189-208.
- Meier, P. (2004). The Contagion Effect of National Gender Quota on Similar Party Measures in the Belgian Electoral Process. *Party Politics*, 10 (3), 583-600.
- Meier, P. (2005). The Belgian Paradox: Inclusion and Exclusion of Gender Issues. In J. Lovenduski (Ed.), *State Feminism and Political Representation* (pp. 41-61). Cambridge: Cambridge University Press.
- Meier, P. (2008). A Gender Gap not Closed by Quotas: The Renegotiation of the Public Sphere. *International Feminist Journal of Politics*, 10 (3), 329-347.
- Murray, R. (2008). The Power of Sex and Incumbency: A Longitudinal Study of Electoral Performance in France. *Party Politics*, 14 (5), 539-554.
- Norris, P. (1995). The Politics of Electoral Reform in Britain. *International Political Science Review*, 16 (1), 65-78.
- Norris, P. (2004). *Electoral Engineering. Voting Rules and Political Behaviour*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Opello, K.A.R. (2006). *Gender Quotas, Parity Reform and Political Parties in France*. Oxford: Lexington Books.
- Pilet, J.-B. (2007). *Changer pour gagner? Les réformes des lois électorales en Belgique*. Brussels: Editions de l'Université de Bruxelles.
- Powley, E. (2005). Rwanda. In J. Ballington & A. Karam (Eds.), *Women in Parliament: Beyond Numbers*. 2nd revised edition (pp. 154-163). Stockholm: IDEA.

- Remington, T. & Smith, S. (1996). Political Goals, Institutional Context and the Choice of an Electoral System: The Russian Parliamentary Election Law. *American Journal of Political Science*, 40 (4), 1253-1279.
- Renwick, A. (2010). *Changing the Rules of Democracy: The Politics of Electoral Reform*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Renwick, A. (2011). Electoral Reform in Europe since 1945. *West European Politics*, 34 (3), 456-477.
- Rogowski, R. (1987). Trade and the Variety of Democratic Institutions. *International Organization*, 41 (2), 203-224.
- Russell, M. (2005). *Building New Labour: The Politics of Party Organisation*. London: Palgrave.
- Sgier, L. (2004). Discourses of Gender Quotas. *European Political Science*, 3 (3), 67-72.
- Shugart, M. (2001). 'Extreme' Electoral Systems and the Appeal of the Mixed-member Alternative. In M. Shugart & M. Wattenberg (Eds.), *Mixed-member Electoral Systems. The Best of Both Worlds* (pp. 25-54). Oxford: Oxford University Press.
- Uyttendaele, M. & Sohier, J. (1995). Les quotas féminins en droit électoral ou les paradoxes de l'égalité. *Journal des tribunaux*, 114 (5754), 249-256.

“Won’t You Be My Number Two?”

De invloed van genderquota op het rekruteringsproces van vrouwelijke burgemeesters in het Vlaams Gewest van België (2012)

Joost de Moor, Sofie Marien en Marc Hooghe

ABSTRACT: “Won’t You Be My Number Two?” The Influence of Gender Quota on the Process of Recruitment of Female Mayors in the Flemish Region of Belgium (2012)

The number of female councilors has increased significantly since the introduction of gender quotas for local elections in the Flemish Region of Belgium. However, a strong underrepresentation of women remains in the most important position in local politics: the mayoralty. Consequently, the underlying goal of the quota laws – equal representation of women and men in politics – has only been realized to a limited extent. In this article, we investigate which factors influence the inclusion or exclusion of women within three crucial stages of the recruitment process for mayors: 1) the composition of party-lists and the nomination of the first candidate on the list; 2) the acquirement of preferential votes; and 3) the appointment of the mayor. The findings of this study show that the position of first candidate on the list is crucial for the attainment of the mayoralty and that four out of five of these candidates are male. Hence, the nomination of the first candidate on this list constitutes an important exclusion mechanism in the recruitment of women as mayor.

KEYWORDS: gender inequality, quota laws, local elections, female mayors

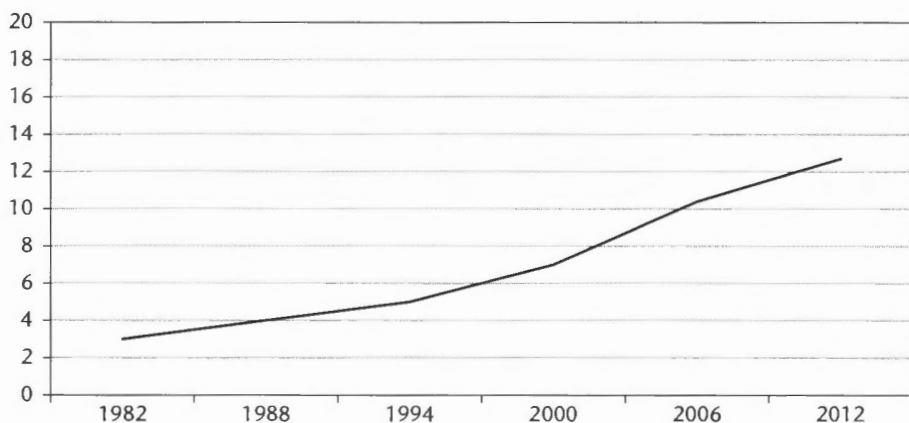
---

1. Inleiding

In de afgelopen decennia hebben quotawetten een belangrijke impact gehad op de vertegenwoordiging van vrouwen in het politieke systeem (Celis, Krook & Meier, 2011). Wereldwijd hebben quotawetten ervoor gezorgd dat het percentage vrouwelijke verkozenen is gestegen (Dahlerup, 2006; Franceschet, Krook & Piscopo, 2012).¹

Hoewel de vorm – en daarmee het effect – van de verschillende quotawetten sterk varieert, bevorderen quotawetten de descriptieve vertegenwoordiging van vrouwen in uiteenlopende delen van de wereld, van Argentinië tot Zuid-Korea en Costa Rica (Schwindt-Bayer, 2009). Ook in België zien we een belangrijke stijging van het aantal vrouwelijke verkozenen sinds de invoering van de quotawetten in 1994.² De wet-Smet-Tobback van 1994 stipuleerde dat maximaal twee derde van de kandidaten op de kieslijst van hetzelfde geslacht mag zijn. Met de quotawetten van 2002 werd dit aangescherpt tot maximaal 50 procent en werden politieke partijen verplicht de eerste twee plaatsen van de kieslijst in te vullen door kandidaten van een verschillend geslacht (Sliwa, Meier & Thijssen, 2008). Bij de verkiezingen van 2012 werden de wetten uit 2002 voor het eerst toegepast tijdens de lokale verkiezingen in het Vlaams Gewest,³ met als gevolg een verdere groei van het aantal verkozen vrouwen (Brumagne, 2012).

Een belangrijke kanttekening die in de literatuur wordt gemaakt bij het internationale succes van de quotawetten is dat juist op de meest invloedrijke posities de ondervertegenwoordiging van vrouwen het sterkst van kracht blijft (O'Brien, 2012). In lijn met deze verwachting zien we, ondanks de sterke stijging van het aantal vrouwelijke gemeenteraadsleden, slechts een beperkte groei in het aandeel vrouwelijke burgemeesters in het Vlaams Gewest. In dit artikel onderzoeken we de oorzaken voor deze geringe groei. Meer bepaald analyseren we de hinderpalen die vrouwelijke kandidaten ondervinden in het rekruteringsproces voor het burgemeestersambt.

Bron: IGVM (2006) en eigen aanvulling.

FIGUUR 1. Evolutie percentage vrouwelijke burgemeesters in het Vlaams Gewest.

2. Theoretisch kader

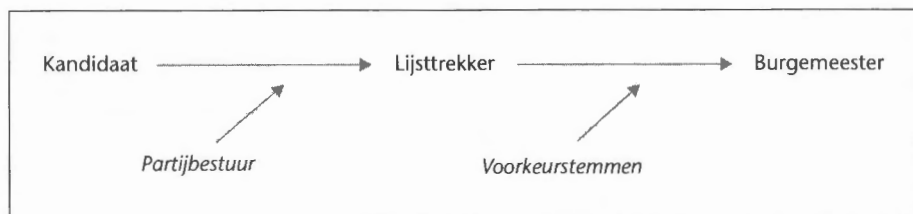
Ondanks de strenge quotawetgeving in het Vlaams Gewest is er nog steeds een sterke ondervetegenwoordiging van vrouwelijke burgemeesters.⁴ De stijging van het aandeel vrouwelijke burgemeesters na de invoering van de quotawetten is gering: van 5 procent in 1994 naar 12,7 procent in 2012 (Figuur 1).

Kortom, het aantal vrouwelijke verkozenen is gestegen maar het aantal vrouwen op de meest invloedrijke posities blijft beperkt. De vraag rijst dan of de quotawetten geleid hebben tot een meer adequate vertegenwoordiging van vrouwen in de politieke besluitvorming. Hoewel de geldende quotawetten in strikte zin enkel van toepassing zijn op de samenstelling van de kieslijsten, is het herschikken van de kieslijsten niet het finale doel van deze wetgeving. Zoals de memorie van toelichting bij de wet van 2002 aangeeft, is het achterliggende doel van de quotawetten de bevordering van de vertegenwoordiging van vrouwen in de politieke besluitvorming, gegeven de "chronische ondervetegenwoordiging van de vrouwen in de instanties waar beleidsbeslissingen worden getroffen". Dit doel kan echter slechts gerealiseerd worden, wanneer ook politieke sleutelposities in handen van vrouwelijke politici komen (Fiers *et al.*, 2006; Matland, 2012).

De beperkte groei van het aantal vrouwelijke burgemeesters is in lijn met eerdere bevindingen over de doorstroom van vrouwen naar de top van de Vlaamse politiek. Volgens Meier en Verlet (2008) blijken politici en partijen het meest terughoudend te zijn bij de evaluatie en implementatie van de quotawetten op politieke sleutelposities. Ook Fiers en collega's (2006) benadrukken dat juist die posities van waaruit vrouwelijke politici de meeste invloed zouden kunnen uitoefenen voor hen het moeilijkst bereikbaar blijven. Teneinde inzicht te verwerven in de condities waaronder vrouwen erin slagen politieke posities te bemachtigen, dient gekeken te worden naar die stappen die cruciaal zijn in het rekruteringsproces en naar de drempels die vrouwen ervaren (Matland, 2012). In dit artikel passen we Matlands schema van het rekruteringsproces van parlementsleden toe op de verwerving van het burgemeestersambt (Figuur 2). Zo trachten we te verklaren waarom de geldende quotawetten een beperkt effect hebben op het percentage vrouwelijke burgemeesters in het Vlaams Gewest. Wij focussen op drie drempels in dit proces en proberen de volgende onderzoeksvraag te beantwoorden: *welke factoren zorgen voor in- of uitsluiting van vrouwelijke kandidaten in de verschillende stappen van het rekruteringsproces dat leidt tot het verwerven van het burgemeestersambt?*

Ten eerste veronderstellen we dat de benoeming tot lijsttrekker door het partijbestuur een essentiële voorwaarde is om burgemeester te worden. De lijsttrekker van de grootste coalitiepartner wordt in het Vlaams Gewest immers doorgaans burgemeester. Bijgevolg bestuderen we welke factoren de kans op een vrouwelijke lijsttrekker verhogen of verlagen. Eenmaal een kandidaat bovenaan de lijst staat, is het aantal stemmen dat hij/zij behaalt doorslaggevend voor het verwerven van

het burgemeestersambt. De Belgische wet schrijft weliswaar voor dat de Gewest-regering uit de leden van de gemeenteraad een burgemeester benoemt, maar in de praktijk is het behalen van een voldoende hoeveelheid voorkeurstemmen de primaire voorwaarde om in aanmerking te komen voor deze benoeming. Hoewel voorkeurstemmen in formele zin niet bindend zijn in het Vlaams Gewest, vervullen ze informeel een doorslaggevende rol bij het verwerven van politieke posities (Dewachter, 1967). Daarom bekijken we in een tweede stap welke factoren doorslaggevend zijn bij het uitbrengen van een stem op mannelijke en vrouwelijke kandidaten. Omdat noch het lijsttrekkerschap noch het aantal voorkeurstemmen dat een kandidaat behaalt bindend zijn voor de benoeming van een burgemeester, bestuderen we tot slot de factoren die de uiteindelijke verkiezing van vrouwelijke burgemeesters beïnvloeden.

Bron: Aangepast van Matland (2012).

FIGUUR 2. Het rekruteringsproces van burgemeesters.

De literatuur over quotawetten beschrijft enkele belangrijke factoren die bij deze stappen onderzocht dienen te worden. Een eerste factor die de vertegenwoordiging van vrouwen in sleutelposities voorspelt, is de aanwezigheid van vrouwen in sleutelposities in het verleden. Vrouwen kunnen immers dezelfde positie uitoefenen in een volgende termijn, bijvoorbeeld lijsttrekker of burgemeester (Matland, 2012). Naast dit 'herverkiezingseffect' zijn vrouwen over het algemeen sterkere voorstanders van quotawetten en van de gelijke vertegenwoordiging van mannen en vrouwen in de politieke besluitvorming (Meier, 2008). De verwachting is dus dat quotawetten onder een bestuur waarin vrouwen zetelen vaker zullen resulteren in de benoeming van vrouwen op topposities. Tot slot is er de positieve werking van vrouwelijke rolmodellen (Alexander, 2012; Meier, 2008; Wolbrecht & Campbell, 2008; maar zie: Studlar & McAllister, 2002). Succesvolle vrouwelijke vertegenwoordigers in sleutelposities, zoals het lijsttrekkerschap en het burgemeestersambt, vergroten de kans dat dezelfde politieke partij (maar ook andere politieke partijen) vrouwen aanstelt in sleutelposities (Matland, 2012; Meier, 2004).

Hypothese 1: *De kans op een vrouwelijke lijsttrekker of burgemeester is groter in een gemeente waarin een vrouw deze positie reeds vervult in de voorgaande termijn.*

Ten tweede toont eerder onderzoek dat er belangrijke verschillen zijn tussen de Vlaamse politieke partijen in de manier waarop zij quotawetten percipiëren (Meier & Verlet, 2008) en implementeren (Meier, 2004). Bijgevolg verwachten we dat het effect van de quotawetten niet hetzelfde is voor alle partijen. Traditioneel gezien zijn progressieve partijen ontvankelijker geweest voor genderissues en bestaand onderzoek toont aan dat voornamelijk progressieve partijen de quotawetten in sterke mate steunen en opvolgen (Caul, 2001; Celis, 2006; Meier, 2004; Meier & Verlet, 2008). We verwachten dat er in meer progressieve partijen een sterkere vertegenwoordiging is van vrouwelijke lijsttrekkers en burgemeesters dan in meer conservatieve partijen.

Hypothese 2: *In progressieve partijen is er een grotere kans dat een vrouw de positie van lijsttrekker of burgemeester zal vervullen dan in conservatieve partijen.*

Ook de grootte van de gemeente of stad kan invloed hebben op de mogelijkheden die vrouwelijke kandidaten krijgen. Het ambt van lijsttrekker en burgemeester wordt gepercipieerd als een machtigere en meer prestigieuze positie in grotere gemeenten of steden dan in kleinere gemeenten. In de literatuur wordt gesteld dat er meer hinderpalen zijn voor vrouwen voor meer prestigieuze posities (Borisjuk, Rallings & Thrasher, 2007; Fiers *et al.*, 2006). Bijgevolg verwachten we dat de kans kleiner is dat vrouwen politieke sleutelposities in handen krijgen in grotere dan in kleinere gemeenten.

Hypothese 3: *In grotere gemeenten is de kans kleiner dat vrouwen lijsttrekker of burgemeester zijn dan in kleinere gemeenten.*

Deze drie hypothesen hebben betrekking op de eerste en de laatste stap van Matlands model, maar zijn niet van toepassing op de tweede stap uit het model: het uitbrengen van voorkeurstemmen. Voor deze stap formuleren we twee afzonderlijke hypothesen. Een eerste reden die we in de literatuur vinden om al dan niet voor een mannelijke of vrouwelijke kandidaat te stemmen, is het geslacht van de kiezer. McDermott (2009) argumenteert dat mensen meer geneigd zijn te stemmen op kandidaten 'zoals zichzelf'. Tevens heeft onderzoek aangetoond dat de aanwezigheid van vrouwen niet alleen de descriptieve maar ook de substantiële vertegenwoordiging van vrouwen vergroot (Erzeel, 2012; Mansbridge, 1999), wat tevens als een prikkel kan werken voor vrouwen om op vrouwen te stemmen.

Hypothese 4: *Vrouwen hebben een grotere kans om een voorkeurstem uit te brengen op een vrouwelijke kandidaat dan mannen.*

Hoewel de positie op de lijst bij de Vlaamse lokale openlijstverkiezingen niet bindend is, behalen lijsttrekkers doorgaans meer voorkeurstemmen dan de andere kandidaten op de lijst. De lijsttrekkerspositie is voor veel kiezers doorslaggevend in het uitbrengen van een voorkeurstem. Bijgevolg is de kans dat een kiezer een voorkeurstem op een vrouw uitbrengt, en de kans dat een vrouw burgemeester wordt, groter wanneer een vrouw lijsttrekker is.

Hypothese 5: *De kans om op een vrouw te stemmen is groter als een vrouw lijsttrekker is dan wanneer een man de lijst trekt.*

In wat volgt bespreken we eerst de data die gebruikt zijn om deze hypothesen te testen en bekijken we vervolgens voor elk van de drie stappen van het aangepaste model van Matland welke van deze factoren al dan niet de inclusie van vrouwen in het burgemeestersambt bevorderen. We besluiten met een overzicht van factoren die de verkiezing van vrouwelijke burgemeesters in Vlaanderen beïnvloeden.

3. Data en methoden

In dit artikel baseren we ons op twee datasets. Ten eerste verzamelden we informatie over het geslacht en de politieke partij van de burgemeesters en lokale lijsttrekkers in de 307 gemeenten van het Vlaams Gewest in 2006 en 2012.⁵ Teneinde de lijsttrekkers uit te sluiten van de vele kleine lokale partijen die geen invloed hebben op het beleid, hebben we de dataset beperkt tot de volgende lijsttrekkers: 1) de lijsttrekkers van alle politieke partijen die meerdere zetels hebben in het Federale of Vlaamse Parlement; 2) de lijsttrekker van de politieke partij van de burgemeester indien deze nog niet opgenomen was; 3) de lijsttrekker van de grootste politieke partij of de tweede grootste politieke partij in de gemeente in 2006 (op basis van het aantal stemmen). Waar hieronder gesproken wordt over 'percentage vrouwelijke lijsttrekkers' werd steeds het percentage vrouwelijke lijsttrekkers per gemeente berekend door het aantal vrouwelijke lijsttrekkers te delen door het aantal lijsttrekkers in een gemeente die aan de bovengenoemde voorwaarden voldeden. Deze informatie is voornamelijk afkomstig van de administratie Binnenlands Bestuur van het Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap (zie www.vlaanderenkiest.be).

Politieke partijen zijn steeds gecodeerd als een nationale partij of als 'lokaal'. De meeste politieke partijen komen op in de verschillende gemeenten onder de nationale partijnaam. In sommige gemeenten komen nationale partijen echter op onder een andere naam en in dat geval trachten we deze partijen toe te wijzen aan de nationale politieke partij. Wanneer er lokale lijstverbindingen zijn aangegaan, is de kieslijst gecodeerd als de politieke partij die de lijst trekt en die de grootste partij vormt. Daarnaast namen in verschillende gemeenten lokale lijsten deel aan de verkiezingen. Indien deze lokale lijsten niet te herleiden waren naar een nationale politieke partij, kregen ze de code 'lokale lijst' (lokale lijsten die het hoogste of het tweede hoogste aantal stemmen behaalden in 2006 of die de burgemeester leverden). In totaal werden 1.410 lokale kieslijsten in het onderzoek opgenomen.

Ten tweede maken we gebruik van de 2012 PARTIREP exitpoll survey (Dassonneville *et al.*, 2013). Naar aanleiding van de lokale verkiezingen van 2012 zetten verschillende Belgische universiteiten (KU Leuven, ULB, UA, VUB, UHas-

selt) en de Hogeschool Gent een exitpoll op in het kader van de interuniversitaire attractie pool PARTIREP. Veertig Belgische gemeenten werden toevallig geselecteerd binnen verschillende clusters gebaseerd op socio-economische status van de gemeente (voor meer informatie: Dassonneville, Marien & Hooghe, 2012). Binnen deze gemeenten werden vervolgens stembureaus toevallig geselecteerd. Het aantal getrokken stembureaus per gemeente stond in verhouding tot de grootte van de gemeente. Naar ieder getrokken stembureau werd een team van twee interviewers gestuurd. Iedere vijfde kiezer die het stembureau verliet, maakte deel uit van de steekproef. De responsgraad was 37,9 procent en de dataverzameling resulteerde in 4.591 face-to-face interviews. In dit artikel maken we gebruik van de resultaten voor de 23 geselecteerde gemeenten van het Vlaams Gewest ($N = 2.644$).

Een belangrijke innovatie van deze exitpoll is de combinatie van een traditionele vragenlijst met een 'mock ballot'. Een mock ballot is een exacte kopie van het eigenlijke stembiljet, waarop de kiezer haar/zijn volledige stem kan weergeven. De mock ballot is een waardevol instrument om voorkeurstemmen te analyseren, gegeven het proportionele kiessysteem met open lijsten en de mogelijkheid om meerdere voorkeurstemmen uit te brengen. Deze methode werd eerder gebruikt in Iers verkiezingsonderzoek (Marsh & Sinnot, 2008). Na ieder interview werd aan respondenten gevraagd om de mock ballot zelfstandig in te vullen. Teneinde de vragenlijst en mock ballot met elkaar te verbinden, hadden beide een uniek identificatienummer.

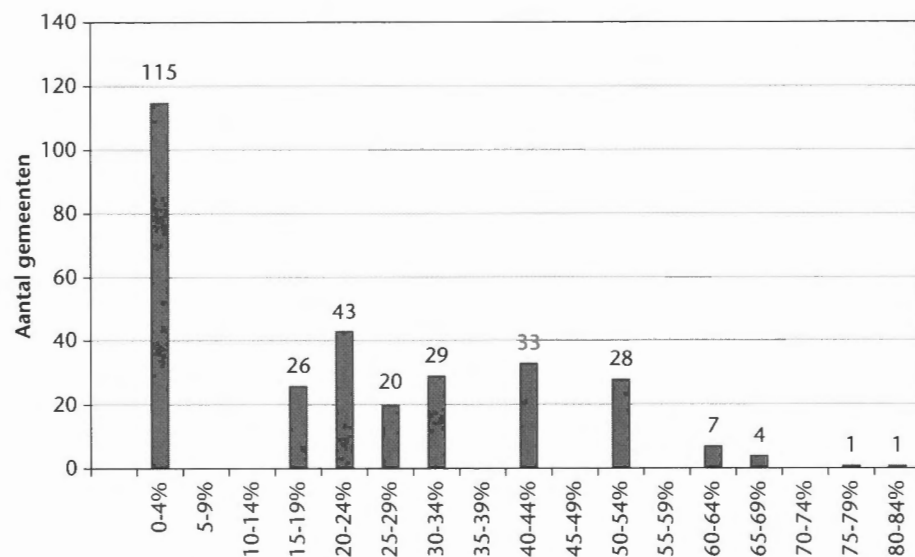
4. Resultaten

4.1 *Analyse lijsttrekkers*

We beginnen onze analyses met een studie van de eerste stap van het rekruteringsproces voor de verwerving van het burgemeestersambt: het lijsttrekkerschap. De resultaten in Tabel 1 tonen dat er na de invoering van de quotawetten nog steeds een sterke ondervertegenwoordiging van vrouwelijke kandidaten aan de top van de lijst is. Slechts één vijfde van de lijsttrekkers is een vrouw. Dit geldt zowel voor 2006 als voor 2012 en de strengere reglementering lijkt dus vooral een effect te hebben op de invulling van de tweede plaats op de lijst, eerder dan op de keuze voor de lijsttrekker. Met betrekking tot de drie stappen die leiden tot het burgemeestersambt, vinden we in het lijsttrekkerschap een eerste uitsluitingsmechanisme. De vraag is hoe deze aan- of afwezigheid van vrouwelijke lijsttrekkers te verklaren valt. Zoals hierboven besproken, verwachten we dat de volgende drie factoren de kans op een vrouwelijke lijsttrekker beïnvloeden: (1) de aanwezigheid

van vrouwelijke lijsttrekkers en een vrouwelijke burgemeester tijdens de laatste verkiezingen; (2) de politieke partij van de lijsttrekker; (3) het aantal inwoners van de gemeente.

De descriptieve resultaten tonen inderdaad substantiële verschillen in het percentage vrouwelijke lijsttrekkers tussen de gemeenten (Figuur 3) en de politieke partijen (Tabel 1) in het Vlaams Gewest.

Bron: Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap en eigen berekeningen.

FIGUUR 3. Verdeling percentage vrouwelijke lijsttrekkers over de gemeenten.

TABEL 1. Percentage vrouwelijke lijsttrekkers per politieke partij in het Vlaams Gewest.

Politieke partij	2006	2012
CD&V	14,7	21,5
(Open) VLD	20,1	19,6
N-VA	-	18,8
sp.a	17,1	22,0
Groen	40,2	28,1
Lokale partij	13,0	15,2
Vlaams Belang	15,8	21,2
Totaal	18,7	20,6
N	1.236	1.410

Bron: Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap en eigen berekeningen.

Teneinde deze verschillen te verklaren, voeren we een multilevel logistische regressieanalyse uit. We maken gebruik van een multilevelanalyse, omdat de variabelen in de analyse op verschillende niveaus gemeten werden. Op het niveau van de gemeente werden de grootte van de bevolking, het geslacht van de zittende burgemeester en het percentage vrouwelijke lijsttrekkers in de gemeenteraadsverkiezingen van 2006 vastgesteld. De politieke partij en het geslacht van de lijsttrekker werden op het niveau van de politieke partij vastgesteld. De resultaten in de tabellen zijn *odds ratio's* en dienen gelezen te worden als een schatting van de toename van de kans dat een vrouw lijsttrekker is wanneer de onafhankelijke variabelen met één eenheid stijgen.

Over het antwoord op de vraag welke factoren de kans op een vrouwelijke lijsttrekker verhogen, geeft Tabel 2 een eenduidig beeld: enkel de aanwezigheid van een vrouwelijke burgemeester en het percentage vrouwelijke lijsttrekkers in de voorgaande verkiezingen in een gemeente verhogen de kans significant dat er in een gemeente een vrouwelijke lijsttrekker aan de verkiezing zal deelnemen.⁶ Daarmee is onze eerste hypothese met betrekking tot lijsttrekkers bevestigd: wanneer vrouwen in voorgaande termijnen sleutelposities innamen, vergroot dit de kans dat tijdens de volgende verkiezingen een vrouw de kieslijst zal aanvoeren. Mogelijke verklaringen hiervoor zijn de herverkiezing van vrouwen, het rolmodeffect en de invloed van vrouwen in de politiek op de implementatie van de quotawetten. Voor hypothesen 2 en 3 bieden de resultaten in Tabel 2 geen bewijs: we vinden geen significante verschillen tussen de partijen en ook het bevolkingsaantal van een gemeente heeft geen effect.

TABEL 2. Multilevel logistische regressie vrouwelijke lijsttrekkers 2012.

	Vrouwelijke lijsttrekkers 2012
Vrouwelijke burgemeester 2006	2,29***
Percentage vrouwelijke lijsttrekkers 2006	1,01*
Bevolking gemeente	1,00
Politieke partij (ref. cat. = CD&V)	
Groen	1,41
sp.a	1,02
(Open) VLD	0,87
N-VA	0,82
Vlaams Belang	0,94
Lokale partij	0,68
Constante	0,21***

$N_{partijen} = 1.410$. $N_{gemeenten} = 307$. Sig. = *: $p < .05$; **: $p < .01$; ***: $p < .001$.

Noten: Odds ratio's zijn weergegeven. Log likelihood = -705,61. McFadden Pseudo $R^2 = 0,024$. ICC = 0,021.

4.2 *Analyse van het stemgedrag*

De aanwezigheid van een vrouwelijke burgemeester en het percentage vrouwelijke lijsttrekkers in 2006 vergroten de kans dat het partijbestuur een vrouwelijke lijsttrekker aanstelt in 2012. Maar wordt er daadwerkelijk meer op vrouwen gestemd wanneer zij de lijsttrekkerspositie innemen? Om deze vraag te beantwoorden onderzoeken we het stemgedrag van de kiezers aan de hand van de 2012 PARTIREP exitpoll. Zo trachten we inzicht te verwerven in hoe kiezers hun stem gebruiken om gendergelijkheid te faciliteren of te verhinderen. Aan de hand van de resultaten van de mock ballot kunnen we op een zeer accurate wijze nagaan op welke kandidaten kiezers een voorkeurstem hebben uitgebracht.

Tabel 3 toont dat bijna de helft van de respondenten alleen op mannen heeft gestemd. Een vijfde van de respondenten heeft alleen op vrouwen gestemd. Een derde stemde op zowel mannelijke als vrouwelijke kandidaten. Deze groepen omvatten echter ook kiezers die slechts één voorkeurstem hebben uitgebracht en uiteraard kan die ene stem dan enkel naar een vrouw of een man gaan. Als we de respondenten die meer dan één voorkeurstem hebben uitgebracht nader bestuderen, zien we dat de overgrote meerderheid op zowel mannen als vrouwen heeft gestemd. 17 procent van deze respondenten brengt echter meerdere voorkeurstemmen uit en steunt hiermee enkel mannelijke kandidaten. Slechts 7 procent van deze respondenten bracht meerdere voorkeurstemmen uit op enkel vrouwelijke kandidaten.

TABEL 3. **Stemgedrag Vlaamse kiezers.**

	Alle kiezers	Kiezers met meer dan één voorkeurstem
Alleen op vrouwen	21	7
Alleen op mannen	45	17
Op mannen en vrouwen	34	76
Totaal	100%	100%
N	1.678	720

Bron: 2012 PARTIREP Exit Poll, 23 gemeenten Vlaams Gewest. Gewogen naar leeftijd en geslacht.

In de volgende paragrafen trachten we dit stemgedrag te verklaren door de resultaten van de mock ballot te koppelen aan de resultaten van de vragenlijst. Hierbij richten we ons op die kiezers die meerdere voorkeurstemmen uitbrengen en bekijken we in lijn met onze hypothesen het effect van het geslacht van zowel de kiezer als de lijsttrekker. De descriptieve gegevens in Tabel 4 tonen inderdaad aan dat vooral vrouwelijke kiezers enkel op vrouwen stemmen. De meerderheid van de kiezers die enkel op mannen stemt, zijn mannen. Opval-

lend is echter dat ook heel wat vrouwen alleen op mannen stemmen: 40 procent van de kiezers die enkel voorkeurstemmen uitbrachten op mannelijke kandidaten is een vrouw.

TABEL 4. Stemgedrag volgens geslacht.

	Vrouwen	Mannen	Totaal
Alleen op vrouwen	75	25	100%
Alleen op mannen	40	60	100%
Op mannen en vrouwen	49	51	100%

Bron: 2012 PARTIREP Exit Poll. 23 gemeenten Vlaams Gewest. N = 720. Kiezers die meer dan één voorkeurstem uitbrachten. Gewogen naar leeftijd en geslacht.

Om een beter inzicht te verwerven in dit stemgedrag, maken we ook hier gebruik van een multivariate analyse. De afhankelijke variabele omvat drie categorieën, namelijk 'stemmen op alleen vrouwelijke kandidaten', 'stemmen op alleen mannelijke kandidaten' en 'stemmen op zowel mannelijke als vrouwelijke kandidaten'. Om hypothesen 4 en 5 te testen voegen we het geslacht van de kiezer toe op individueel niveau en het geslacht van de lijsttrekker op het niveau van de politieke partij. We controleren in de analyse voor leeftijd en opleidingsniveau van de kiezer. De meest geschikte analysemethode is bijgevolg een multinomiale regressieanalyse waarin 'stemmen op mannen en vrouwen' als referentiecategorie fungeert. We maken gebruik van multilevel random interceptmodellen, met 484 kiezers genest in 82 lokale (afdelingen van) partijen.

De resultaten in Tabel 5 bevestigen de verwachting dat vrouwelijke kiezers een significant grotere kans hebben om enkel op vrouwelijke kandidaten te stemmen dan mannelijke kiezers, waarmee we onze vierde hypothese gesteund zien. De kans om op mannelijke kandidaten te stemmen is echter niet significant verschillend voor mannelijke of vrouwelijke kiezers. Een andere belangrijke factor die het stemmen voor vrouwelijke of mannelijke kandidaten beïnvloedt, is het geslacht van de lijsttrekker. De kans dat een kiezer alleen op vrouwen stemt is groter indien een vrouwelijke kandidaat de lijst trekt waarop hij/zij stemt. De kans om alleen op mannen te stemmen is tevens significant kleiner indien de lijst waarvoor men een stem uitbrengt getrokken wordt door een vrouw. Ook de resultaten van deze analyse wijzen dus op het cruciale belang van de lijsttrekker en ondersteunen onze vijfde hypothese.⁷ Hoewel Htun en Jones (2002) beargumenteren dat de volgorde van kieslijsten minder belangrijk is voor de verkiezing van vrouwen in openlijst-systemen, zien we dat bij de Vlaamse lokale verkiezingen het lijsttrekkerschap zeer belangrijk is.

TABEL 5. Verklaren van stemgedrag: resultaten multilevel multinomiale regressie.

	Alleen op vrouwen	Alleen op mannen
Vrouw	3,266**	0,784
Opleidingsniveau (ref. = Hoger onderwijs)		
Lager secundair	0,899	1,211
Hoger secundair	2,400*	1,671
Leeftijd (ref. = 50+)		
18-30	0,542	1,367
31-50	1,057	1,119
Vrouwelijke lijsttrekker	3,099**	0,404*
Constante	0,023***	0,182***
Variantie tussen gemeenten = 1,62%		
Log likelihood = -310,305		

N = 484 in 82 lokale partijen. Sig.: * p < 0.05; ** p < 0.01; *** p < 0.001.

Noten: Referentiecategorie = Stemmen op mannen en vrouwen. Risk ratio's zijn weergegeven. Variantie tussen partijen_{nlmodel} = 1,64%; Log likelihood_{nlmodel}: -328,115.

Bron: 2012 PARTIREP Exit Poll.

We kunnen besluiten dat kiezers meer op mannelijke kandidaten stemmen dan op vrouwelijke kandidaten. Bijna de helft van de respondenten die een voorkeurstem uitbrachten, stemde enkel voor mannelijke kandidaten. Slechts een vijfde van de respondenten die een voorkeurstem uitbrachten stemde daarentegen enkel voor vrouwelijke kandidaten. Als we kijken naar de respondenten die meerdere voorkeurstemmen uitbrachten, zien we dat meerdere voorkeurstemmen uitbrengen voor enkel vrouwelijke kandidaten een zeer zeldzaam stemgedrag is. Uitsluitend voor meerdere mannelijke kandidaten stemmen, gebeurt daarentegen frequent. Naast het geslacht van de kiezer is het geslacht van de lijsttrekker een belangrijke factor in het verklaren van het stemmen voor mannelijke of vrouwelijke kandidaten. Een vrouwelijke lijsttrekker verkleint de kans dat een kiezer uitsluitend op mannelijke kandidaten stemt en vergroot de kans dat hij/zij uitsluitend stemt op vrouwelijke kandidaten.

Deze bevindingen bevestigen onze veronderstelling dat, ondanks het openlijst-systeem, het geslacht van de lijsttrekker sterk verbonden is met het aandeel van de stemmen dat vrouwen in een gemeente zullen behalen, en daarmee met de kans dat een vrouw burgemeester zal worden. Het is echter nog de vraag of het aandeel vrouwelijke lijsttrekkers ook een daadwerkelijk effect heeft op de kans dat in een gemeente een vrouwelijke burgemeester verkozen zal worden. We zullen deze assumptie in het volgende gedeelte testen.

4.3 Analyse burgemeesters

In deze sectie bestuderen we tot slot of het aandeel vrouwelijke lijsttrekkers daadwerkelijk een positief effect heeft op de kans dat een vrouwelijke burgemeester verkozen zal raken. In lijn met onze eerste drie hypothesen bekijken we of het geslacht van de zittende burgemeester, de partij die de burgemeester levert en de bevolking van een gemeente invloed hebben op de kans dat een vrouw burgemeester wordt. Zoals reeds gesteld, heeft slechts 12,7 procent van de gemeenten van het Vlaams Gewest een vrouwelijke burgemeester. CD&V levert in 2013 de meeste burgemeesters: 137 CD&V-kandidaten werden burgemeester, van wie 18 vrouwen. Met andere woorden: 13,1 procent van de christendemocratische burgemeesters is een vrouw. De resultaten in Tabel 6 tonen soortgelijke percentages bij de andere grote politieke partijen. Opmerkelijk is dat 17,4 procent van de gemeenten met een N-VA-burgemeester bestuurd wordt door een vrouw. Eerder dan het ideologisch profiel van de partij die zich aan de rechterzijde van het ideologisch spectrum situeert, lijkt de jonge leeftijd van de partij het enigszins afwijkende patroon van N-VA te verklaren. Voor zittende burgemeesters is het vaak gemakkelijk hun mandaat te verlengen; bijgevolg verloopt de rotatie van het politiek personeel op het lokale niveau relatief traag (Ackaert, 1994). N-VA daarentegen is een relatief nieuwe politieke partij die voor de lokale verkiezingen veel nieuwe kandidaten diende aan te trekken.

TABEL 6. Descriptieve gegevens vrouwelijke burgemeesters per partij.

	Aantal burgemeesters		% Vrouwelijke burgemeesters	
	2013		2013	2006
sp.a	25		12,0	10,3
CD&V	137		13,1	10,8
(Open) VLD	52		9,6	9,6
Groen!	2		0,0	50,0
N-VA	46		17,4	-
Lokale lijst	45		11,1	9,1
VB	0		-	-
Totaal	307		12,7	10,4

Bron: Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap en eigen berekeningen.

In een multivariate logistische regressie analyseren we de invloed van deze factoren op de kans op een vrouwelijke burgemeester. De afhankelijke variabele omvat het geslacht van de 307 in 2012 gekozen Vlaamse burgemeesters (met '0': een mannelijke burgemeester en '1': een vrouwelijke burgemeester). We merken in Tabel 7 op dat we met een pseudo R^2 van 0,22 relatief veel variantie kunnen verklaren met dit model. Verder zien we dat het percentage vrouwelijke lijsttrek-

kers in een gemeente een positief en significant effect heeft op de kans op een vrouwelijke burgemeester in de gemeente. Dit toont opnieuw aan dat het lijsttrekkerschap, en daarmee het geslacht van de lijsttrekker, van essentieel belang is voor de stijging van het aantal vrouwelijke burgemeesters. Daarnaast is er een sterk verband tussen het geslacht van de zittende burgemeester en de kans op een vrouwelijke burgemeester.⁸ Deze bevinding steunt onze eerste hypothese: vrouwelijke burgemeesters in een voorgaande termijn vergroten de kans dat in de daaropvolgende termijn een vrouw burgemeester zal zijn. Voor wat betreft onze tweede en derde hypothese vinden we, net als in het geval van het lijsttrekkerschap, geen steun: er zijn geen significante effecten voor de grootte van een gemeente en we vinden geen significante verschillen tussen de partijen.

TABEL 7. Logistische regressie vrouwelijke burgemeester 2012.

	Vrouwelijke burgemeesters 2012
Percentage vrouwelijke lijsttrekkers 2012	1,05***
Geslacht zittende burgemeester	4,44**
Bevolking gemeente	1,00
Politieke partij (ref. cat. = CD&V)	
N-VA	1,00
sp.a	0,87
(Open) VLD	0,58
Lokale lijst	0,72
Constante	0,04***

N = 305. Sig.: * $p < 0,05$; ** $p < 0,01$; *** $p < 0,001$. De resultaten in de tabel zijn odds ratio's. Pseudo $R^2 = 0,22$; Likelihood $\chi^2 = 50,61$ ***.

5. Conclusie

De meeste casestudies over de invloed van quotawetten laten zien dat deze wetgeving een positieve invloed heeft op het verwezenlijken van een evenwichtige descriptieve vertegenwoordiging van vrouwen en mannen (bv. Schwindt-Bayer, 2009). Sinds 2002 geldt in België een bijzonder strakke regel inzake quotawetten, waarbij politieke partijen de verplichting hebben voor ieder geslacht de helft van hun kieslijst te reserveren en de eerste twee plaatsen op hun lijst toe te kennen aan kandidaten van een verschillend geslacht. In 2012 waren deze regels voor het eerst van kracht bij de lokale verkiezingen in het Vlaams Gewest. Hoewel het percentage vrouwelijke gemeenteraadsleden toeneemt, blijft het percentage vrouwelijke burgemeesters echter sterk achter. Deze constatering onderstreept het belang om bij de bestudering van de impact van quotawetten "voorbij de aantallen te kijken" (Erzeel & Meier, 2011, p. 8). De quotawetten

mogen dan ontworpen zijn om de samenstelling van kieslijsten te reguleren, hun onderliggende doel – de bevordering van de vertegenwoordiging van vrouwen in de politiek – kan niet los gezien worden van de mate waarin vrouwen sleutelposities binnen het politieke systeem verwerven. Gezien het achterblijvende percentage vrouwelijke burgemeesters blijft de vraag hoe effectief de quotawetten zijn geweest.

Om dit beperkte effect nader te kunnen duiden, bouwden we in dit artikel voort op Matlands (2012) analyse van het effect van het rekruteringsproces op de verwerving van politieke posities door vrouwen. We onderzochten drie stappen die leiden tot het bemachtigen van het burgemeestersambt: het lijsttrekkerschap, het verwerven van voorkeurstemmen en uiteindelijk het burgemeesterschap. Welke factoren zorgen op elk van deze punten voor insluiting of uitsluiting van vrouwen in de strijd om het burgemeesterschap? We vinden ten eerste dat, net als het aandeel vrouwelijke burgemeesters, ook het aandeel vrouwelijke lijsttrekkers met 20,9 procent sterk achterblijft. Maar we zien ook dat er in gemeenten die reeds bestuurd werden door een vrouwelijke burgemeester een grotere kans bestaat dat partijen een vrouw aan het hoofd van hun kieslijst opstellen.

Leiden vrouwelijke lijsttrekkers ook automatisch tot meer voorkeurstemmen voor vrouwen? Uit onze analyse van stemgedrag van het Vlaamse electoraat blijkt inderdaad dat wanneer lijsttrekkers vrouw zijn, kiezers een grotere kans hebben om op vrouwen te stemmen. In lijn hiermee vinden we bij onze analyse van de 307 Vlaamse burgemeesters dat het percentage vrouwelijke lijsttrekkers in een gemeente een positieve invloed heeft op de kans dat een vrouw burgemeester wordt. We kunnen concluderen dat de sterke ondervertegenwoordiging van vrouwelijke burgemeesters te herleiden is tot een gebrek aan vrouwelijke lijsttrekkers. In de praktijk vullen de meeste politieke partijen de regel dat de topkandidaten van een verschillend geslacht moeten zijn in door een man op de eerste en een vrouw op de tweede plaats op te nemen. Vooraleer de quotawetten op lokaal niveau ertoe zullen bijdragen dat vrouwen meer invloedrijke posities zullen innemen, moet dus in eerste instantie onderzocht worden hoe partijen ertoe aangezet kunnen worden om vrouwen op de eerste plaats van hun kieslijst te plaatsen.

Noten

1. Met de termen 'vrouwelijk' en 'mannelijk' verwijzen we naar het geslacht van de persoon en doen we geen uitspraken over de 'vrouwelijkheid' of 'mannelijkheid' van een persoon. Hoewel 'verkozenen van het vrouwelijk geslacht' en 'verkozenen van het mannelijk geslacht' een meer adequate formulering is, gebruiken we in dit artikel om stilistische redenen de termen 'mannelijk' en 'vrouwelijk'.

2. We dienen op te merken dat de invoering van de quotawetten aan de basis ligt van deze stijging, maar dat ook andere factoren zoals de veranderingen in het kiessysteem in rekening gebracht moeten worden (Sliwa, Meier & Thijssen, 2011).
3. Decreet houdende de organisaties van de lokale en de provinciale verkiezingen van 8 juli 2011, BS 25 augustus 2011.
4. In het Belgische politieke systeem is het burgemeestersambt een belangrijke politieke functie die in de praktijk vaak functioneert als een springplank naar een verdere politieke carrière. In het Belgische politieke systeem weegt een burgemeestersambt politiek veel zwaarder door dan in het Nederlandse systeem (Ackaert, 1994).
5. Het Vlaams Gewest telt 308 gemeenten. We hebben het hier echter steeds over 307 gemeenten, omdat in de kleinste gemeente van het Gewest geen verkiezingen werden georganiseerd aangezien het aantal kandidaten precies even groot was als het aantal te begeven mandaten.
6. Ook wanneer we de gemeenten waarin vrouwelijke burgemeesters herverkozen werden in 2012 verwijderen uit de analyse, blijft het geslacht van de zittende burgemeester een significante voorspeller van het geslacht van de lijsttrekker.
7. We vinden dezelfde resultaten wanneer we ook de kiezers opnemen die slechts één stem uitbrachten: vrouwen stemmen vaker alleen op vrouwen en het geslacht van de lijsttrekker heeft een significant effect op de kans om enkel op vrouwen te stemmen.
8. Bij het verwijderen van de gemeenten waarin vrouwelijke burgemeesters werden herverkozen verdwijnt het significante effect van het geslacht van de zittende burgemeester. In deze analyse levert N-VA significant meer vrouwelijke burgemeesters.

Bibliografie

- Ackaert, J. (1994). *De gemeenteraadsverkiezingen*. Leuven: Davidsfonds.
- Alexander, A.C. (2012). Change in Women's Descriptive Representation and the Belief in Women's Ability to Govern: A Virtuous Cycle. *Politics & Gender*, 8 (4), 437-464.
- Borisyuk, G., Rallings, C. & Thrasher, M. (2007). Women in English Local Government, 1973-2003: Getting Selected, Getting Elected. *Contemporary Politics*, 13 (2), 181-199.
- Brumagne, E. (2012). Eén gemeente op vier kleurt vrouw (15 oktober 2012). *De Wereld Morgen*. Geraadpleegd op 10 juni 2013. www.dewereldmorgen.be.

- Caul, M. (2001). Political Parties and the Adoption of Candidate Gender Quotas. A Cross-National Analysis. *Journal of Politics*, 63 (4), 1214-1229.
- Celis, K. (2006). Substantive Representation of Women: The Representation of Women's Interests and the Impact of Descriptive Representation in the Belgian Parliament (1900-1979). *Journal of Women, Politics & Policy*, 28 (2), 85-114.
- Celis, K., Krook, M.L. & Meier, P. (2011). The Rise of Gender Quota Laws. Expanding the Spectrum of Determinants for Electoral Reform. *West European Politics*, 34 (3), 514-530.
- Dahlerup, D. (Ed.). (2006). *Women, Quotas and Politics*. London: Routledge.
- Dassonneville, R., Hooghe, M., Marien, S. & Pilet, J.-B. (Eds.) (2013). *De lokale kiezer. Het kiesgedrag bij de Belgische gemeenteraadsverkiezingen van oktober 2012*. Brussel: VUB Press.
- Dassonneville, R., Marien, S. & Hooghe M. (2012). *PartiRep Exit-Poll 2012. Technical Report*. Leuven: Centre for Citizenship and Democracy.
- Dewachter, W. (1967). *De wetgevende verkiezingen als proces van machtsverwerving in het Belgisch politiek bestel*. Antwerpen: Standaard.
- Erzeel, S. (2012). *Presence Theory and Beyond. An Empirical Study of Legislators' Acting on Behalf of Women in European Democracies*. (PhD dissertation). Brussel: Vrije Universiteit Brussel.
- Erzeel, S. & Meier, P. (2011). Is er iets veranderd? De rekrutering en selectie van kandidaten door Belgische partijen na de invoering van quotawetten. *Tijdschrift voor genderstudies*, 14 (2), 6-19.
- Fiers, S., Servranckx, E., Pilet, J.-B., Hondegem, A., Delwit, P., Maddens, B. & Gerard, E. (2006). *De trajecten van vrouwen in de Belgische politiek*. Brussel: Instituut voor de Gelijheid van Vrouwen en Mannen.
- Franceschet, S., Krook, M.L. & Piscopo, J. (Eds.) (2012). *The Impact of Gender Quotas*. Oxford: Oxford University Press.
- Htun, M. & Jones, M. (2002). Engendering the Right to Participate in Decision Making: Electoral Quotas and Women's Leadership in Latin America. In N. Craske & M. Molyneux (Eds.). *Gender and the Politics of Rights and Democracy in Latin America*. New York: Palgrave.
- IGVM (2006). *De deelname van mannen en vrouwen aan de Belgische politiek*. Brussel: Instituut voor de Gelijheid van Vrouwen en Mannen.
- Mansbridge, J. (1999). Should Blacks Represent Blacks and Women Represent Women? *Journal of Politics*, 61 (3), 628-657.
- Marsh, M. & Sinnott, R. (2008). *Irish National Election Study 2002-2007. Data Description and Documentation*. Dublin: Trinity College Dublin & University College Dublin.
- Matland, R. (2012). Enhancing Women's Political Participation: Legislative Recruitment and Electoral Systems. In J. Ballington & A. Karam (Eds.). *Women in Parliament: Beyond Numbers. A Revised Edition*. Stockholm: IDEA.

- McDermott, M.L. (2009). Voting for Myself: Candidate and Voter Group Associations over Time. *Electoral Studies*, 28 (4), 606-614.
- Meier, P. (2004). The Contagion Effect of National Gender Quota on Similar Party Measures in the Belgian Electoral Process. *Party Politics*, 10 (5), 583-600.
- Meier, P. (2008). A Gender Gap not Closed by Quotas. The Regeneration of the Public Sphere. *International Feminist Journal of Politics*, 10 (3), 329-347.
- Meier, P. & Verlet, D. (2008). La position des femmes en politique locale belge et l'impact des quotas. *Swiss Political Science Review*, 14 (4), 715-740.
- O'Brien, D. (2012). Gender and Select Committee Elections in the British House of Commons. *Politics and Gender*, 8 (2), 178-204.
- Schwindt-Bayer, L. (2009). Making Quotas Work: The Effect of Gender Quota Laws on the Election of Women. *Legislative Studies Quarterly*, 34 (1), 5-28.
- Sliwa, S., Meier, P. & Thijssen, P. (2011). De impact van party magnitude op het aantal vrouwelijke verkozenen. Gender quota in België kritisch bekeken. *Res Publica*, 53 (2), 141-165.
- Studlar, D. & McAllister, I. (2002). Does a Critical Mass Exist? A Comparative Analysis of Women's Legislative Representation Since 1950. *European Journal of Political Research*, 41 (2), 233-253.
- Wolbrecht, C. & Campbell, D. (2007). Leading by Example. Female Members of Parliament as Political Role Models. *American Journal of Political Science*, 51 (4), 921-939.

APPENDIX Descriptive gegevens 2012 PARTIREP Exit Poll.

	N	Min.	Max.	Gemiddelde	S.D.
Niveau kiezer					
Geslacht (1 = vrouw)	484	0	1	0,465	0,499
Opleidingsniveau:					
Geen of lager secundair	484	0	1	0,178	0,383
Hoger secundair	484	0	1	0,382	0,486
Hoger onderwijs	484	0	1	0,440	0,497
Leeftijd	484	0	1		
18-30	484	0	1	0,153	0,360
31-50	484	0	1	0,335	0,472
50+	484	0	1	0,512	0,500
Niveau politieke partij					
Geslacht lijsttrekker	484	0	1	0,221	0,415

Hoe parlementsleden denken over de legitimiteit van quota: een Europese vergelijking

Silvia Erzeel en Didier Caluwaerts

ABSTRACT: How MPs Think about the Legitimacy of Gender Quotas: A European Comparison

Even though gender quotas are increasingly adopted, the legitimacy of such measures remains an issue of controversy. In this contribution, we ask how MPs, *i.e.* the key players in the implementation and adoption of quotas, think about affirmative action, and under which conditions they find quotas to be legitimate measures for improving gender equality. Our results reveal that much variation exists as to how MPs perceive the legitimacy of quotas. This variation plays out at both the individual and the macro level. Women and left-wing MPs consider quotas to be more legitimate than men and right-wing MPs. The openness of the parliamentary arena towards women's movement proves to be an important condition for the positive evaluation of quotas. The broader electoral and parliamentary context only has a conditional effect: it influences female MPs' assessment of quotas but not that of male legislators.

KEYWORDS: gender quotas, affirmative action, political representation, Members of Parliament, comparative research

---

1. Inleiding¹

De voorbije jaren was er veel aandacht voor de politieke ondervertegenwoordiging van sociale groepen, in het bijzonder van vrouwen. Hoewel de ondervertegenwoordiging van vrouwen vele dimensies heeft (Phillips, 1995), blijft hun descriptieve (of numerieke) ondervertegenwoordiging in het parlement een van de meest ge-problematiseerde vormen. Dit is niet alleen zo omdat die het meest zichtbaar is, maar ook omdat de afwezigheid van vrouwen raakt aan de fundamenteën van de

representatieve democratie. Hoe kan een systeem van vertegenwoordiging immers representatief zijn, en hoe kunnen de uitkomsten die eruit voortvloeien legitiem zijn, als de vertegenwoordigende instellingen voornamelijk bestaan uit mannen (Phillips, 1995; Young, 2000)?

Om de aanwezigheid van vrouwen te verbeteren, hebben partijen en overheden een reeks maatregelen in het leven geroepen, waarvan genderquota de meest verspreide zijn (Krook, 2009). Wereldwijd hebben meer dan honderd landen quota aangenomen en dat aantal neemt jaarlijks toe. Ook het wetenschappelijk onderzoek naar het ontstaan, de implementatie en de impact van quota is sterk toegenomen (Krook, 2009; Celis, Krook & Meier, 2011). Quota zijn echter niet alleen trendy, aldus Dahlerup (2008), ze blijven ook controversieel. De inzet van de debatten tussen voor- en tegenstanders is dubbel. Enerzijds gaan ze over het nut en de effectiviteit: zijn quota nodig om een genderevenwicht in de politiek te realiseren? En onder welke omstandigheden bereiken ze hun doel? Vele studies tonen aan dat het succes van quotamaatregelen afhankelijk is van het design van de quotamaatregel zelf (bijvoorbeeld het vrijwillig of bindend karakter van de regel en het type van sanctie; Schwindt-Bayer, 2009) en van de bredere electorale context (bijvoorbeeld de politieke wil van de partijen, het lijsttype, de grootte van het kiesdistrict en van de partij; Htun & Jones, 2002).

Anderzijds is ook de legitimiteit van quota sterk omstreden. Quota gaan hand in hand met bepaalde ideeën over democratie en gelijkheid. Ze zijn slechts een legitiem middel, wanneer ze stroken met de algemene opvattingen van een samenleving over democratie en wanneer de ondervertegenwoordiging van vrouwen daadwerkelijk als een structureel probleem wordt erkend (Meier, 2008; Krook, 2009). Dit betekent dat de legitimiteit van quota een noodzakelijke voorwaarde is, opdat de regels daadwerkelijk omgezet worden in een verbeterde descriptieve, symbolische en substantiële vertegenwoordiging van vrouwen. Enkel dan zullen quota vertaald worden in zetels voor vrouwen, aangezien partijen en parlementsleden meer geneigd zullen zijn om bestaande quotaregels na te leven en om initiatieven te nemen om vrouwelijke kandidaten te rekruteren (Davidson-Schmich, 2006).

De mate waarin parlementsleden en partijen quota legitiem vinden, is aldus een uiting van het diffuse vertrouwen dat zij hebben in quota als institutie. Het reflecteert of ze denken dat quota een noodzakelijk en wenselijk democratisch attribuut zijn en in welke mate quota bijdragen tot de vervolmaking van de democratie. Toch is het niet ondenkbaar dat de legitimiteit van quota in vraag wordt gesteld. Quota wijzigen immers het institutionele status quo en zorgen ervoor dat nieuwe maatschappelijke groepen meer kansen krijgen. Dit kan bedreigend overkomen voor parlementsleden wier persoonlijke positie (bijvoorbeeld op de lijst of in het parlement) in het gedrang komt. Ook is het mogelijk dat quota niet legitiem gevonden worden omdat ze niet (langer) nodig zijn. De perceptie dat de houdbaarheidsdatum van quota verstreken is, kan bestaan in parlementen die een sterke

toename van het aantal vrouwen hebben gezien. Ten slotte leeft het idee dat quota een discriminatie afschaffen om een nieuwe in het leven te roepen.

De perceptie dat quota legitiem zijn is dus essentieel voor hun succesvolle aanname en voor de blijvende ondersteuning ervan. Toch weten we meer over de factoren die hun effectiviteit verklaren dan over factoren die hun legitimiteit beïnvloeden. Daarom analyseren we in deze bijdrage de mate waarin quota als legitiem worden beschouwd door parlementsleden in 13 Europese landen, en de verschillende factoren die hun percepties daaromtrent beïnvloeden. We maken daarbij gebruik van het internationaal vergelijkende PARTIREP-onderzoek.

Deze focus op individuele parlementsleden is relatief nieuw. Voorgaande studies zoomden vooral in op de centrale rol van overheden, partijen en vrouwenbewegingen in de totstandkoming en implementatie van quota (Krook, 2009). Toch zien we dat ook individuele parlementsleden een belangrijke rol spelen in het wetgevend werk dat leidt tot quota. Zij zijn belangrijke schakels in het proces dat leidt tot de aanname en implementatie van partijquota en wettelijk bindende quota (Dubrow, 2010). Daarenboven voeden de percepties van politici over quota het publieke debat over de manieren waarop overheden de politieke gelijkheid tussen vrouwen en mannen moeten realiseren. Meier (2008) toont bijvoorbeeld aan dat quotaregels op macroniveau gecontesteerd blijven, zelfs lang nadat ze zijn aangenomen, omdat zij geen weerklank vinden op microniveau. Als we willen vermijden dat quota hun doel voorbijschieten, moeten we dan ook weten hoe groot het politieke draagvlak is voor deze vorm van positieve actie.

Wij voeren een vergelijkende studie uit naar de percepties van legitimiteit van quota bij Europese parlementsleden. Eerder onderzoek is grotendeels gebaseerd op individuele landenstudies (Meier, 2008; Dubrow, 2010), terwijl een comparatief perspectief een belangrijke meerwaarde biedt. Het laat ons immers toe om naast de individuele variabelen die in casestudieonderzoek naar voren worden geschoven (zoals geslacht en ideologie) de invloed van institutionele factoren (zoals het electorale systeem en de parlementaire context) op de perceptie van quota na te gaan. We kunnen met andere woorden tegelijkertijd de invloed van individuele 'agency' en die van instituties in kaart brengen.

Hierna gaan we eerst in op de theorie over de legitimiteit van quota, en meer bepaald op de verklaringsgronden die daarvoor in de literatuur worden aangehaald. In het derde deel bespreken we de surveydata die we voor dit onderzoek gebruiken. Vervolgens beschrijven we hoe legitiem quota gevonden worden en of daarin landenverschillen te vinden zijn. Verder bieden we een verklaringsmodel voor de attitudes ten aanzien van quota op basis van de individuele en institutionele achtergrond van de parlementsleden. Vanuit deze resultaten trekken we ten slotte conclusies over de legitimiteit van quota.

2. Theoretische verklaringsgronden voor de attitudes van parlementsleden

De literatuur reikt verschillende verklaringsgronden aan voor de attitudes van parlementsleden ten aanzien van quota. Casestudies wijzen doorgaans op het belang van twee sleutelfactoren: het geslacht van de vertegenwoordiger en zijn/haar ideologisch profiel. Daarnaast wordt in de bredere literatuur over quota het belang van institutionele factoren zoals het electoraal systeem en de parlementaire context beklemtoond. Hieronder formuleren we hypothesen over hoe deze individuele en institutionele factoren de legitimiteit van quota beïnvloeden.

Ten eerste werden in tal van studies sekseverschillen in de attitudes van parlementsleden gevonden. Mannen en vrouwen denken op verschillende manieren over de oorzaken van ongelijke politieke vertegenwoordiging. Vrouwen schrijven die ondervertegenwoordiging vaker toe aan structurele factoren: ze menen bijvoorbeeld dat vrouwen minder talrijk aanwezig zijn, omdat partijen mannelijke kandidaten verkiezen of omdat de politiek vrouwonvriendelijk is. Mannen zoeken de verklaring veeleer op het individuele niveau (Meier, 2008), bijvoorbeeld in het feit dat vrouwen minder politieke ambitie of interesse zouden hebben. Deels als gevolg hiervan zijn vrouwelijke parlementsleden vaker voorstanders van 'harde' of structurele maatregelen, zoals quota, om de ondervertegenwoordiging van vrouwen weg te werken (Krook, 2009; Lovenduski & Norris, 2003). Ze zijn er ook meer van overtuigd dat quota een correctie doorvoeren op een slecht werkende democratie (Meier, 2008). Volgens mannen promoten quota geen gelijkheid en ondermijnen ze net het principe van non-discriminatie (Meier, 2008). Onze eerste hypothese luidt dan ook:

H1: Vrouwen zijn meer geneigd dan mannen om quota als legitiem te beschouwen.

Wanneer geen sekseverschillen gevonden worden, heeft dit vaak te maken met de ideologische achtergrond van parlementsleden (Dubrow, 2010). Parlementsleden uit linkse – vooral groene – partijen zijn quota doorgaans meer genegen dan parlementsleden met een rechts profiel (Kittilson, 2001; Davidson-Schmich, 2006). Linkse ideologieën hebben een meer egalitair karakter en staan vanuit dat basisprincipe positiever ten aanzien van (staats)inmenging om ongelijkheden weg te werken (Kittilson, 2001). Rechts-conservatieven staan negatiever tegenover quota, omdat ze pleiten voor een traditionele rolverdeling en voor een grotere rol van vrouwen in de privésfeer. Rechts-individualistische ideologieën plaatsen het individu – en niet de sociale groep – centraal en zien de ondervertegenwoordiging van vrouwen minder als een structureel probleem (Dubrow, 2011).

Recente studies wijzen er echter op dat de impact van (partij)ideologie mogelijk afzwakt. Vergelijkend onderzoek duidt bijvoorbeeld centrumpartijen zoals christendemocratische partijen aan als centrale actoren in de totstandkoming van quota (Lovenduski *et al.*, 2005). Sommige rechtse partijen spreken zich bovendien positief uit ten aanzien van positieve actie, zij het dan vooral om electorale redenen

(Matland & Studlar, 1996; Erzeel & Meier, 2011). In dat geval zullen rechtse partijen vooral de effectiviteit van quota erkennen, zonder de legitimiteit ervan volledig te onderschrijven. Onze hypothese blijft daarom dat:

H2: Hoe linkser parlementsleden zijn, hoe meer geneigd ze zullen zijn om quota als legitiem te beschouwen.

Tot nog toe heeft weinig onderzoek aandacht gehad voor de invloed van de institutionele context op de attitudes van politici. Dit is enigszins verrassend aangezien quota moeten aarden in een bredere institutionele context (Kittilson, 2001; Norris, 2004). Zo bestaat er een brede consensus over, dat quota beter aarden in proportionele systemen met lijsten dan in meerderheidssystemen. Quota worden ingezet om de nood voor een betere proportionele vertegenwoordiging te erkennen (Krook, 2009). De verdeling op de lijst laat partijen toe om een diversiteit aan kandidaten (waaronder vrouwen) voor te stellen (Dahlerup & Freidenvall, 2010). Het feit dat de 'district magnitude' hoger is in PR-lijstsystemen maakt bovendien dat de inclusie van vrouwen door middel van quota niet per definitie de exclusie van mannen inhoudt: vrouwelijke kandidaten kunnen toetreden tot de politieke arena zonder dat dit strikt genomen zetels kost aan mannen (Matland & Studlar, 1996). Vandaar dat we volgende hypothesen voorstellen:

H3: Quota worden als legitiemer beschouwd in PR-lijstsystemen dan in meerderheidssystemen.

H4: Hoe hoger de district magnitude, hoe meer quota als legitiem worden aangezien.

Verder zijn quota effectiever in systemen zonder voorkeurstemmen waarin partijen quota beter kunnen afdwingen (Norris, 2004), waarin vrouwenorganisaties beter hun eisen kunnen doordrukken (Leyenaar, 2004), en waarin de impact van quota niet afgezwakt wordt wanneer kiezers mannelijke kandidaten verkiezen boven vrouwelijke kandidaten (Fréchette, Maniquet & Morelli, 2008). Voor wat de gepercipieerde legitimiteit betreft, zijn er tegengestelde verwachtingen. Enerzijds is het waarschijnlijk dat de legitimiteit van quota vooral in vraag wordt gesteld in systemen waarin kiezers en niet partijen het laatste woord hebben. Een belangrijk argument tegen het gebruik van quota is immers dat ze de keuzevrijheid van kiezers beperken doordat onbekwame kandidaten op de lijst worden gezet (Dahlerup & Freidenvall, 2010). Anderzijds is het mogelijk, dat quota omzeild worden in systemen met voorkeurstemmen, waardoor ze minder bedreigend zullen zijn en als meer legitiem beschouwd worden. Op basis van het voorgaande deduceren we twee tegengestelde hypothesen:

H5a: Quota worden als legitiemer beschouwd in systemen met voorkeurstemmen.

H5b: Quota worden als legitiemer beschouwd in systemen zonder voorkeurstemmen.

Een tweede institutionele factor is de parlementaire context. Quota gedijen beter wanneer ze in overeenstemming zijn met bestaande normen van gelijkheid (Krook,

2009). Quota worden waarschijnlijk als meer legitiem beschouwd in parlementen die gekenmerkt worden door vrouwvriendelijke instituties en een egalitaire cultuur (Lovenduski & Norris, 1993). We meten de 'vrouwvriendelijkheid' van een parlement aan de hand van drie indicatoren: de link tussen vrouwenbewegingen en het parlement, het type parlement (regionaal of federaal/nationaal) en het aantal vrouwen in het parlement.

Ten eerste verwachten we dat de attitudes van parlementsleden beïnvloed worden door de toegang van vrouwenbewegingen tot het parlement. Vrouwenbewegingen zijn katalysatoren voor de verbetering van de vertegenwoordiging van vrouwen en cruciale actoren voor de totstandkoming en implementatie van quota (Krook, 2009). Vrouwenorganisaties zijn ook belangrijke toeleveranciers van discours en van informatie (bijvoorbeeld cijfermateriaal en buitenlandse 'best practices') over het belang van quota (Krook, 2009; Celis, Krook & Meier, 2011). De aanwezigheid van dergelijke argumentaties zal de legitimiteit van quota verhogen. We veronderstellen dat:

H6: De legitimiteit van quota zal toenemen wanneer contacten tussen parlementen en vrouwenbewegingen nauwer zijn.

Een tweede indicator maakt een onderscheid tussen federale/nationale parlementen en regionale parlementen. Regionale parlementen worden geprezen voor het feit dat ze een vrouwvriendelijker karakter hebben dan federale/nationale parlementen (Mackay, 2006). De reden daarvoor is dat ze vaak nieuwe parlementen zijn, waarvan het institutioneel design mogelijkheden biedt voor de promotie van een nieuwe (egalitaire) politieke cultuur. Er is meer ruimte voor de erkenning van nieuwe machtsrelaties en voor het insluiten van groepen die voordien genegeerd werden (Mackay, 2006). We verwachten dat:

H7: De legitimiteit van quota zal hoger zijn in regionale parlementen dan in federale/nationale parlementen.

Een laatste indicator is het aantal vrouwen in het parlement. Studies tonen aan dat de instroom van een 'kritische massa' aan vrouwen ertoe leidt, dat bepaalde praktijken en normen inclusiever en vrouwvriendelijker worden (Dahlerup, 2006). Daarenboven kunnen we verwachten dat parlementsleden de bijdrage van vrouwen positiever evalueren wanneer het aantal vrouwen toeneemt en quota bijgevolg als legitiemer beschouwen. Tegelijkertijd is het omgekeerde mogelijk: wanneer het aantal vrouwen hoog genoeg is, lijken quota niet meer nodig, en zullen parlementsleden de legitimiteit ervan lager inschatten. Twee tegengestelde hypothesen volgen hieruit:

H8a: De legitimiteit van quota zal toenemen met een toename van het percentage vrouwen in het parlement.

H8b: De legitimiteit van quota zal afnemen met een toename van het percentage vrouwen in het parlement.

3. De PARTIREP-bevraging

Om bovenstaande hypothesen te toetsen, doen we een beroep op de data van de 2008-2012 PARTIREP-bevraging bij parlementsleden (zie Deschouwer & Depauw, te verschijnen). In deze bijdrage baseren we ons op de resultaten uit 13 van deze landen: België, Duitsland, Frankrijk, Hongarije, Italië, Nederland, Noorwegen, Oostenrijk, Polen, Portugal, Spanje, het Verenigd Koninkrijk en Zwitserland. De 13 landen weerspiegelen een diversiteit aan politieke systemen inzake staatsstructuur, kiessysteem, aantal vrouwelijke parlementsleden, aan/afwezigheid van wettelijke genderquota, enz. In elk van de landen werden parlementsleden uit de nationale/federale parlementen aangeschreven. In kleinere landen (zoals België en Portugal, maar ook Oostenrijk en Zwitserland) werden de leden van alle regionale parlementen bevroegd. In grotere landen werden parlementsleden in een selectie van regionale parlementen uitgenodigd: in Duitsland (Brandenburg, Rijnland-Palts, Neder-Saksen en Thüringen), Frankrijk (Acquitaine en Poitou-Charentes), Italië (Calabrië, Campanië, Latium, Lombardië, Toscane en Valle D'Aosta), Portugal (Madeira en Azoren), Spanje (Andalusië, Baskenland, Catalonië en Valencia), en het Verenigd Koninkrijk (Wales en Schotland). Deze selectie was gebalanceerd in termen van centrale en randregio's, van regio's met sterke en zwakke identiteiten, en van regio's waar links of rechts de macht uitmaakt.

De online vragenlijst werd opgesteld door een internationaal wetenschappelijk team en werd constant gehouden in de verschillende talen. Parlementsleden ontvingen een introductiebrief en een e-mail die hen uitnodigden om de vragenlijst in te vullen, alsook twee herinneringen. Desondanks waren face-to-face interviews en telefonische herinneringen noodzakelijk om de respons te verhogen (Tabel 1). Bepaalde landen (voornamelijk Zwitserland) en linkse partijen zijn licht oververtegenwoordigd in de dataset. Deze scheef trekking werd gecorrigeerd met gewichten. We namen verder geen scheef trekking waar met betrekking tot de percentages mannelijke en vrouwelijke parlementsleden die de vragenlijst invulden (Erzeel, 2012).

TABEL 1. Respons in de 13 landen.

		N antwoorden	% antwoorden
België	Nat.	70	47%
	Reg.	93	30%
Duitsland	Nat.	134	22%
	Reg.	145	34%
Frankrijk	Nat.	50	9%
	Reg.	40	29%
Hongarije	Nat.	99	26%
Italië	Nat.	45	7%
	Reg.	83	23%

		N antwoorden	% antwoorden
Nederland	Nat.	65	43%
Noorwegen	Nat.	46	27%
Oostenrijk	Nat.	55	30%
	Reg.	172	38%
Polen	Nat.	55	12%
Portugal	Nat.	76	33%
	Reg.	42	40%
Spanje	Nat.	104	30%
	Reg.	168	40%
Verenigd Koninkrijk	Nat.	62	10%
	Reg.	45	24%
Zwitserland	Nat.	49	25%
	Reg.	555	22%

Vijf van de 13 landen hebben wettelijk bindende genderquota aangenomen: België, Frankrijk, Portugal, Spanje en Italië. Het design van de quotamaatregelen verschilt echter met betrekking tot de verplichte drempels en het type sanctie (Praud, 2012). In België en Frankrijk geldt een strikte pariteit onder de kandidaten. In Spanje moet 40 procent van de kandidaten van het vrouwelijk/mannelijk geslacht zijn. In Portugal en Italië zijn de drempels het laagst met een verplicht quotum van 33 procent. De niet-naleving van quota wordt verder streng gesanctioneerd in België en Spanje, waar lijsten die niet voldoen aan de regels niet geldig zijn. In de andere gevallen is de sanctie minder streng, omdat partijen slechts een geldboete moeten betalen (in Portugal en op het Franse nationale niveau) of omdat veel afhangt van de goodwill van partijen (Italië) (Praud, 2012). In elk van de overige acht landen zonder wettelijk bindende quota heeft telkens minstens één partij vrijwillige partijquota aangenomen (www.ipu.org, 2013).

Om de legitimiteit van quota te meten, stelden we de volgende vraag: "In welke mate bent u het eens met de stelling dat positieve actie een legitiem middel is om de ondervertegenwoordiging van vrouwen in de politiek tegen te gaan?". De respondenten konden antwoorden dat ze het hiermee "helemaal oneens", "eerder oneens", "noch oneens, noch eens", "eerder eens" of "helemaal eens" waren. De vertaling van de term 'positieve actie' in de verschillende talen gebeurde door de internationale landenexperts. De term 'quota' werd niet letterlijk gebruikt in de vraagstelling, omdat het begrip te controversieel was in sommige landen. Aangezien we de attitudes van parlementsleden ten aanzien van het principe achter quota wilden meten en niet hun attitudes ten aanzien van de term 'quota' zelf, kozen we ervoor om het begrip 'quota' te vervangen door 'positieve actie' of 'positieve discriminatie'. De term die het meest gebruikelijk was in een bepaalde taal werd gehanteerd. Quota zijn maatregelen die als bedoeling hebben 'positief te discrimineren', dus kunnen de termen 'positieve discriminatie' en 'quota' als sy-

noniemen worden gelezen. 'Positieve actie' omvat naast quota andere strategieën zoals streefcijfers of vormingen van vrouwen. Aangezien de term 'positieve discriminatie' strikter is, en mogelijk meer gecontesteerd, dan 'positieve actie', voeren we in de volgende sectie een controle door voor taalgebruik.

4. Quota en legitimiteit in Europa

Tabel 2 maakt duidelijk dat 40 procent van parlementsleden het "eerder eens" is met de stelling dat positieve actie/discriminatie een legitiem middel is om de politieke ondervertegenwoordiging van vrouwen tegen te gaan. Bovendien reageert 16% onder hen uitgesproken positief: zij zijn het "helemaal eens" dat positieve acties/discriminatie een legitiem middel zijn. Eén vierde van de respondenten reageert afkeurend en is het oneens of helemaal oneens met de legitimiteit van quota. In totaal 18 procent van de parlementsleden geeft aan geen uitgesproken mening te hebben.

TABEL 2. De gepercipieerde legitimiteit van positieve actie/discriminatie onder parlementsleden (N = 1642).

Helemaal oneens	Oneens	Noch eens, noch oneens	Eens	Helemaal eens
127 7,7%	287 17,5%	301 18,3%	660 40,2%	267 16,3%

Deze cijfers verbergen echter een vrij grote variatie tussen de verschillende landen. Tabel 3 toont immers dat de landenverschillen op een schaal van 1 tot 5 sterk en significant zijn. De legitimiteit van positieve actie wordt negatief ingeschat in Nederland, Zwitserland en Polen, waar de gemiddelde score onder 3 blijft. In Nederland en Zwitserland geeft bovendien meer dan de helft van de parlementsleden aan het (helemaal) oneens te zijn met het idee dat positieve actie een legitiem middel is om de vertegenwoordiging van vrouwen te verbeteren. Parlementsleden in Duitsland, Oostenrijk en Spanje staan zeer positief ten aanzien van quota. Deze landen rapporteren een hoge gemiddelde score, en meer dan twee derde van de bevroegde leden is het minstens eens met de stelling dat quota legitiem zijn. Met een gemiddelde score van 3,22 zitten de Belgische parlementsleden in de Europese middenmoot.

Aangezien we een beroep doen op surveyonderzoek, valt het niet uit te sluiten dat de antwoorden van parlementsleden voor een deel ingegeven zijn door sociale wenselijkheid. Toch gaan we er om drie redenen vanuit dat sociaal wenselijke antwoorden beperkt zijn gebleven. Ten eerste zien we dat er empirisch een sterke variatie op de variabele zit. Het grootste deel van de respondenten staat inderdaad

eerder positief tegenover quota, maar één vierde van de respondenten vindt quota niet legitiem. Parlementsleden durven wel degelijk aanduiden dat ze positieve actie als dusdanig niet als legitiem evalueren. Ten tweede zal sociale wenselijkheid waarschijnlijk sterker spelen met betrekking tot de doelstelling, namelijk het realiseren van gelijkheid tussen mannen en vrouwen, dan tot het gebruik van positieve actie/discriminatie als middel om die doelstelling te bereiken. Dergelijke middelen blijven immers sterk omstreden. Er bestaat in de publieke opinie geen eenduidig antwoord op de vraag of positieve actie/discriminatie legitiem is, en we kunnen ervan uitgaan dat er ook voor parlementsleden geen eenduidig 'correct' antwoord bestaat. Ten derde merken we op dat het gebruik van de term 'positieve actie' in de vraagstelling niet geleid heeft tot positievere (of meer sociaal wenselijke) antwoorden dan de term 'positieve discriminatie'. Nederland en het Verenigd Koninkrijk (waar de term 'positieve actie' werd gebruikt) geven zelfs een lagere score dan Frankrijk en Spanje (waar de term 'positieve discriminatie' werd gehanteerd).

TABEL 3. Landenverschillen in de gepercipieerde legitimiteit van positieve actie.

Land	Gemiddelde
Nederland	2,60
Zwitserland	2,73
Polen	2,87
Italië	3,05
Noorwegen	3,12
België	3,22
Verenigd Koninkrijk	3,23
Frankrijk	3,25
Hongarije	3,41
Portugal	3,51
Duitsland	3,68
Oostenrijk	3,79
Spanje	3,79
Totaal	3,40

N = 1642; $\eta = ,321$; $p > ,001$

5. Verklarende analyse

Om de variaties in de percepties van individuele parlementsleden te verklaren door individuele en institutionele variabelen, voeren we een variantieanalyse (Anova) uit. De resultaten worden gerapporteerd in tabel 4. Het eerste model test de verklarende kracht en de directe effecten van de individuele en institutionele variabelen zonder interacties. Het tweede model voegt interacties tussen sekse en enkele

institutionele variabelen toe. De controlevariabelen in beide modellen zijn leeftijd (in jaren), anciënniteit (in jaren, met logtransformatie), de aan/afwezigheid van wettelijke quota in een land en landendummy's.

De twee determinanten die het vaakst genoemd worden in onderzoek naar de perceptie van quota zijn het geslacht en de ideologische achtergrond van parlementsleden. De variabele 'geslacht' in model 1 onderscheidt mannelijke en vrouwelijke parlementsleden. Om de ideologische achtergrond van parlementsleden te bepalen, maken we gebruik van twee variabelen. De eerste variabele meet de links-rechtszelfplaatsing van parlementsleden op een continue schaal, waarbij de score 0 een uiterst links en score 10 een uiterst rechts profiel weergeeft.² Omdat de ideologische achtergrond van een parlements lid niet altijd kan gemeten worden op een unidimensionele schaal, voegen we de partijideologische achtergrond van de parlementsleden toe. Daarbij onderscheiden we: groene partijen, socialistische partijen, christendemocratische partijen, liberale partijen, etnische of regionalistische partijen, conservatieve partijen, extreemrechtse partijen of 'andere' (o.a. single issue, agrarische, communistische en religieuze) partijen.

Onze verwachting was dat vrouwen en linkse parlementsleden positieve actie legitiemer zullen vinden dan mannen en rechtse parlementsleden. Uit onze resultaten blijkt dat we deze hypothese kunnen bevestigen. Mannelijke parlementsleden vinden positieve actie over het algemeen minder legitiem dan hun vrouwelijke collega's. Sekse blijkt de sterkste variabele in het model. Vrouwelijke parlementsleden schatten de legitimiteit van quota dus positiever in, waarschijnlijk omdat ze het corrigerend effect van quota op de hogere dremel voor vrouwen in democratische instituties meer appreciëren. Daarenboven blijkt dat ook de partijfamilie een sterke en significante impact heeft op de mening van politici over quota. Socialistische en vooral groene parlementsleden staan het positiefst tegenover de legitimiteit van quota, terwijl extreemrechtse en conservatieve parlementsleden de minste steun uiten. Christendemocratische en liberale partijen delen een middenpositie. Partijideologie speelt aldus een duidelijke rol in het bepalen van de positie van parlementsleden ten aanzien van quota, net zoals de positie die de respondenten zichzelf geven op de links-rechtsas. Het effect van deze zelfplaatsing is wat beperkter, maar ze bevestigt de bevinding over partijfamilie: hoe rechtser de parlementsleden zichzelf achten, hoe minder legitiem ze positieve actie vinden. Het feit dat zowel partijfamilie als de links-rechtszelfplaatsing significante effecten opleveren, wijst erop dat parlementsleden niet blind de partijlijn volgen wanneer naar hun mening inzake quota wordt gevraagd.

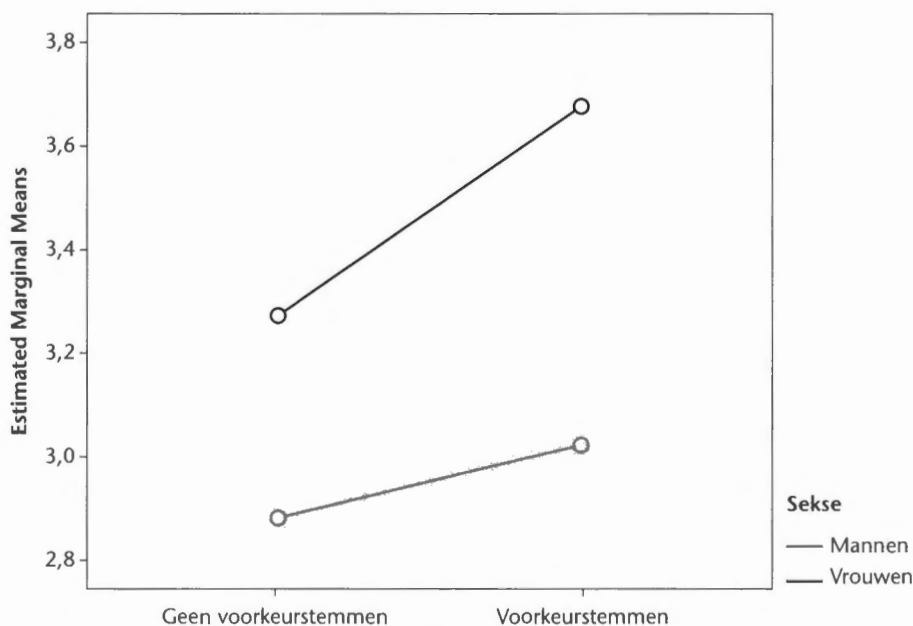
TABEL 4. Determinanten van de legitimiteit van quota (Anova).

	Model 1: zonder interacties		Model 2: met interacties	
	B (SE)	Partial η^2	B (SE)	Partial η^2
Intercept	3,655 (.352)***	,073	3,900 (.355)***	,081
Individuele variabelen				
<i>Geslacht</i>				
Vrouwen (ref.)				
Mannen	-,499 (.058)***	,050	-,836 (.100)***	,048
<i>Links-rechtszelfplaatsing</i>	-,107 (.016)***	,030	-,106 (.016)***	,030
<i>Partijfamilie</i>				
Socialistisch (ref.)				
Groen	,314 (.144)*	,003	,285 (.144)*	,003
Christendemocratisch	-,374 (.096)***	,011	-,379 (.094)***	,012
Liberaal	-,333 (.112)**	,006	-,348 (.111)**	,007
Regionalistisch	-,279 (.165)+	,002	-,272 (.164)+	,002
Conservatief	-,497 (.100)***	,018	-,509 (.100)***	,019
Extreemrechts	-,918 (.151)***	,026	-,902 (.150)***	,026
Andere	-,476 (.191)*	,004	-,483 (.190)*	,005
Institutionele variabelen				
<i>Kiessysteem</i>				
Proportioneel (ref.)				
Meerderheid	-,149 (.106) (ns)	,001	-,186 (.106)+	,002
<i>District magnitude</i>	-,001 (.002) (ns)	,000	-,001 (.002) (ns)	,000
<i>Voorkeurstemmen</i>				
Voorkeur (ref.)				
Geen voorkeur	-,195 (.228) (ns)	,001	-,404 (.238)+	,002
<i>Proportie vrouwen in parlement</i>	-,011 (.005)*	,004	-,012 (.005)*	,005
<i>Parlement</i>				
Regionaal (ref.)				
Federaal/nationaal	-,015 (.066) (ns)	,000	-,247 (.096)**	,005
<i>Contact vrouwenbeweging</i>	,140 (.025)***	,023	,145 (.025)***	,025
<i>Man*federaal/nationaal</i>			,333 (.106)**	,007
<i>Man*geen voorkeur</i>			,279 (.107)*	,005
Controlevariabelen				
<i>Leeftijd</i>	,007 (.003)*	,004	,007 (.003)*	,004
<i>Anciënniteit</i>	-,018 (.118) (ns)	,000	,001 (.118) (ns)	,000
<i>Quota</i>				
Quota (ref.)				
Geen quota	,586 (.227)**	,005	,616 (.225)**	,005
<i>Land</i>				
VK (ref.)				
België	,205 (.273) (ns)	,000	,195 (.271) (ns)	,000
Frankrijk	,666 (.283)*	,004	,690 (.282)*	,004
Duitsland	,336 (.133)*	,005	,362 (.132)**	,005
Hongarije	,095 (.170) (ns)	,000	,034 (.169) (ns)	,000
Italië	-,137 (.196) (ns)	,000	-,155 (.195) (ns)	,000
Nederland	-,753 (.390) (ns)	,003	-,754 (.388)+	,003
Noorwegen	-,017 (.304) (ns)	,000	-,025 (.303) (ns)	,000
Oostenrijk	,436 (.269) (ns)	,002	,464 (.268)+	,002
Polen	-,377 (.310) (ns)	,001	-,404 (.309) (ns)	,001
Portugal	,939 (.280)***	,008	,962 (.278)***	,009
Spanje	1,050 (.273)***	,011	1,099 (.271)***	,012
Zwitserland	-,635 (.292)*	,003	-,641 (.291)*	,004
Adj. R²		,390		0,398

N = 1407; *** p>,001, ** p>,01, * p>,05, + p>,10

Vervolgens kijken we naar de institutionele determinanten: het electoraal systeem en de parlementaire context. Voor het electoraal systeem hebben we drie variabelen. De eerste variabele brengt elk electoraal systeem onder in twee categorieën: een meerderheidssysteem (inclusief 'single member districts' en 'two-rounds majority') of een proportioneel systeem met lijsten. Een tweede variabele maakt een onderscheid tussen systemen waarin kiezers voorkeurstemmen kunnen uitbrengen en systemen zonder voorkeurstemmen. De derde variabele meet de grootte van het district ('district magnitude') op een continue schaal.

De kenmerken van het kiessysteem spelen amper een rol. De verwachting dat quota beter aarden in proportionele systemen, die gericht zijn op de vertegenwoordiging van diversiteit onder de bevolking, wordt niet ingelost. Positieve actie wordt niet als legitiemer geëvalueerd in landen met gesloten lijstensystemen. Ook de grootte van het kiesdistrict heeft geen enkel effect. Ondanks het ontbreken van directe effecten, zien we in model 2 dat er wel een interactie-effect speelt (zie ook Figuur 1). In systemen zonder voorkeurstemmen schatten vrouwen de legitimiteit van quota minder hoog in dan in systemen met voorkeurstemmen. Dit kan erop wijzen dat vrouwen, die in systemen met voorkeurstemmen harder moeten vechten voor de gunst van de kiezer, in quota een effectieve en legitieme bondgenoot zien.

FIGUUR 1. Interactie tussen sekse en systeem met voorkeurstemmen.

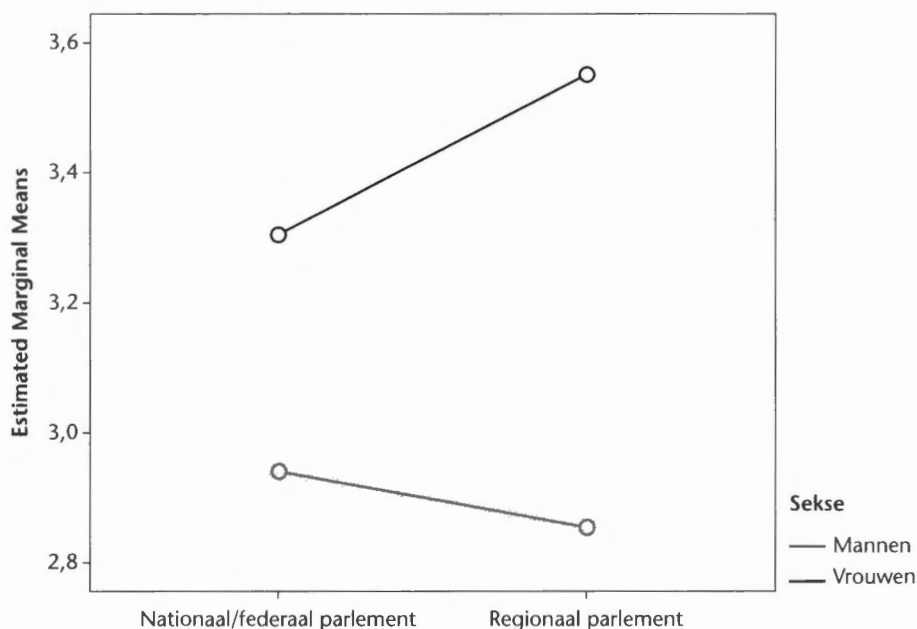
Voor de parlementaire context nemen we drie variabelen op. Ten eerste maken we een onderscheid tussen nationale/federale parlementen en regionale parlementen om het type parlement te bepalen. Om de band tussen parlementsleden en vrouwenbewegingen te meten, vroegen we aan de parlementsleden op een 1-5-schaal aan te geven hoe vaak zij in contact staan met de vrouwenbewegingen in hun land.³ Een derde variabele meet het percentage vrouwelijke parlementsleden op een continue schaal.

De sterkste parlementaire variabele voor het verklaren van de legitimiteit van quota is de toegang van vrouwenbewegingen tot het parlement. Zoals gezegd vormen vrouwenbewegingen vaak de beleidsondernemers die de introductie en implementatie van quota sturen. Wanneer de parlementsleden openstaan voor input vanuit die vrouwenorganisaties, vinden ze quota ook legitiemer. Daarnaast speelt het aantal vrouwen in het parlement een rol, zij het een minder sterke. Contra-intuïtief wijzen onze resultaten echter uit dat hoe hoger het percentage vrouwen in een parlement is, hoe minder legitiem quota bevonden worden. We veronderstellen dat quota in parlementen met een sterke vrouwelijke vertegenwoordiging als overbodig worden beschouwd. Als er al 'voldoende' vrouwen zijn, is het doel bereikt en verliezen quota hun legitimiteit. De resultaten wijzen niet op een curvilineair verband. Bij wijze van controle vervingen we de continue variabele door een categorische variabele die de parlementen onderverdeelde in vier groepen: parlementen met minder dan 15 procent vrouwen, met 15-25 procent vrouwen, met 25-35 procent vrouwen en met meer dan 35 procent vrouwen. Het effect van de categorische variabele was niet anders dan dat van de continue variabele. Interactie-effecten tussen sekse enerzijds en de contacten met de vrouwenbeweging en het percentage vrouwelijke vertegenwoordigers anderzijds toonden verder geen significante verschillen en werden niet gerapporteerd.

Ook het type van parlement lijkt op het eerste gezicht weinig uit te maken: model 1 toont geen significante verschillen tussen regionale en nationale/federale parlementen. Desondanks bestaat er een interactie-effect tussen sekse en soort parlement (Figuur 2). In regionale parlementen zien vrouwelijke parlementsleden meer kansen voor de promotie van gendergelijkheid via quota, terwijl mannelijke parlementsleden positieve discriminatie als minder legitiem beschouwen. De bedreiging van quota voor mannelijke parlementsleden is mogelijk groter in regionale parlementen, die worden gezien als instituties die ruimte bieden voor het herbekijken van traditionele machtsrelaties.

Deze onafhankelijke variabelen hebben een sterke verklarende kracht. De R^2 van model 1 is 39% (en de R^2 van model 1 zonder controlevariabelen is 35.6%).⁴ Uit de vergelijking van de individuele en institutionele variabelen blijkt echter dat vooral de individuele variabelen de perceptie van parlementsleden beïnvloeden. Hiermee bevestigen we eerder onderzoek dat vaststelde dat sekse en ideologie belangrijke verklaringen zijn voor de attitudes van parlementsleden op microniveau.

HOE PARLEMENTSLEDEN DENKEN OVER DE LEGITIMITEIT VAN QUOTA

FIGUUR 2. Interactie tussen sekse en type van parlement.

Een laatste vaststelling is dat de controlevariabele 'quota' eveneens een significant verband vertoont. In landen zonder wettelijke quota wordt positieve actie/discriminatie als legitiemer aangezien dan in landen met wettelijke quota. Op zich is de vaststelling dat maatregelen blijkbaar niet legitiemer zijn waar ze reeds zijn aangenomen contra-intuïtief. Zoals we eerder stelden, bestaan er echter grote verschillen tussen de wettelijke quota in de verschillende Europese landen. Maatregelen in België, Spanje en de Franse regio's zijn streng (zowel voor wat de drempels als wat de sancties betreft), en in deze gevallen zijn quota daadwerkelijk omgezet in een toegenomen aantal vrouwelijke verkozenen. Wanneer we enkel deze gevallen vergelijken met landen zonder quota, zien we dat het effect omkeert. Quota worden legitiemer in landen waar strengere maatregelen werden aangenomen, waarschijnlijk omdat quota daar hun nut hebben bewezen. In Italië en op het Franse nationale niveau gaat een lage effectiviteit samen met een lagere legitimiteit. Effectiviteit en legitimiteit van quota staan dus niet los van elkaar en werken mogelijk zelfs versterkend.

6. Conclusie

Opdat quota resultaten zouden boeken in termen van descriptieve, substantiële en symbolische vertegenwoordiging, moeten de politieke actoren ze als legitiem

beschouwen. In dit artikel stelden we ons daarom als doel om de gepercipieerde legitimiteit van quota te bestuderen vanuit Europees vergelijkend perspectief, en na te gaan onder welke individuele en institutionele condities quota al dan niet als legitiem worden beschouwd.

Wat betreft de individuele variabelen zien we dat vrouwen en linkse parlementsleden positiever staan tegenover quota dan mannen en rechtse parlementsleden. Het effect van sekse, partijideologie en individuele links-rechtszelfplaatsing was bijzonder sterk, zodat de invloed van deze factoren niet kan worden onderschat. Deze belangrijke bevinding wijst erop dat de resultaten uit eerder casestudieonderzoek standhouden in een breed vergelijkende studie.

De verklarende kracht van de institutionele context daarentegen is veeleer beperkt. Vooral de toegang van vrouwenorganisaties tot het parlement heeft een positieve invloed op de attitude van parlementsleden. In mindere mate speelt ook het percentage vrouwen in het parlement een rol, maar hier zien we een terugkaatseffect: hoe meer vrouwen er in het parlement zitten, hoe minder legitiem men quota vindt. Naarmate de doelstelling (een evenwichtige vertegenwoordiging van beide seksen) meer bereikt wordt, is er minder nood aan quota. De invloed van het electoraal systeem en van het type parlement is klein, maar we zien een conditioneel effect. Mannen en vrouwen schatten hun institutionele omgeving verschillend in en hun appreciatie voor quota hangt daarvan af.

Deze resultaten hebben natuurlijk gevolgen voor het verschil dat quota kunnen maken. We weten dat instituties een belangrijke rol spelen voor de effectiviteit van quota. Diezelfde instituties oefenen volgens onze resultaten echter een veel beperktere invloed uit op de legitimiteit van quota. Deze conclusie toont goed aan waarom quota zo controversieel blijven: hun impact hangt af van de institutionele context en van hoe legitiem ze worden gepercipieerd, maar de legitimiteit zelf laat zich moeilijk dicteren door de formele context.

De resultaten wijzen er verder op dat we niet zomaar een aantal institutionele veranderingen kunnen opleggen om de legitimiteit van quota te verhogen, maar dat we aandacht moeten hebben voor de rol die individuele kritische actoren kunnen spelen in dat proces. Net zoals beleidsentrepreneurs de opportuniteiten van de institutionele setting omzetten in effectief beleid dat gericht is op gendergelijkheid, zullen 'norm entrepreneurs' (Sunstein, 1996) nodig zijn om de legitimiteit van quota te verbeteren. 'Norm entrepreneurs' kenmerken zich door hun positieve inschatting van de legitimiteit van quota en door het potentieel dat ze hebben om de percepties en bestaande normen inzake de legitimiteit van quota te veranderen. Op basis van onze studie kunnen we vooral vrouwen, linkse parlementsleden en vrouwenbewegingen als entrepreneurs identificeren. Dit inzicht (dat we geen mechanische effecten mogen verwachten van instituties maar de mediërende rol van actoren moeten valoriseren) biedt een vruchtbare bodem voor verder onderzoek en voor toekomstige beleidsstrategieën die meer gendergelijkheid ambiëren.

Noten

1. We bedanken de reviewers voor hun waardevolle suggesties.
2. De surveyvraag was: "In de politiek spreekt men soms van links en rechts. Waar zou u uw eigen opvattingen situeren op een schaal waar 0 'links' betekent en 10 'rechts'?"
3. De surveyvraag was: "In uw rol als parlementslid, hoe vaak heeft u het afgelopen jaar contact gehad met vrouwenorganisaties?": "bijna nooit", "minstens één keer per jaar"; "minstens één keer om de drie maanden", "minstens één keer per maand" of "minstens wekelijks".
4. We hebben getest voor multicollineariteit, maar dit vormde geen probleem.

Bibliografie

- Celis, K., Krook, M.L. & Meier, P. (2011). The Rise of Gender Quotas Laws: Expanding the Spectrum of Determinants for Electoral Reform. *West European Politics*, 34 (3), 514-530.
- Dahlerup, D. (2006). The Story of the Theory of Critical Mass. *Politics & Gender*, 2 (4), 511-522.
- Dahlerup, D. (2008). Gender Quotas – Controversial but Trendy. *International Feminist Journal of Politics*, 10 (3), 322-238.
- Dahlerup, D. & Freidenvall, L. (2010). Judging Gender Quotas: Predictions and Results. *Policy and Politics*, 38 (3), 407-425.
- Davidson-Schmich, L. (2006). Implementation of Political Party Gender Quotas. Evidence from the German Länder 1990-2000. *Party Politics*, 12 (2), 211-232.
- Deschouwer, K. & Depauw, S. (Eds.) (te verschijnen). *Representing the People. A Survey among Members of Statewide and Substate Parliaments*. Oxford: OUP.
- Dubrow, J.K. (2010). The Importance of Party Ideology: Explaining Parliamentary Support for Political Party Gender Quotas in Eastern Europe. *Party Politics*, 17 (5), 561-579.
- Erzeel, S. (2012). *Presence Theory and Beyond. An Empirical Study of Legislators' Acting on Behalf of Women in European Democracies*. Onuitgegeven doctoraatsverhandeling, Brussel: VUB.
- Erzeel, S. & Meier, P. (2011). Wat veranderen quota's? Rekrutering en selectie van kandidaten door Belgische partijen na de invoering van de quotawetten. *Tijdschrift voor Genderstudies*, 14 (2), 6-19.

- Fréchette, G., Maniquet, F. & Morelli, M. (2008). Incumbents' Interests and Gender Quotas. *American Journal of Political Science*, 52 (4), 891-909.
- Htun, M.N. & Jones, M.P. (2002). Engendering the Right to Participate in Decision Making: Electoral Quotas and Women's Leadership in Latin America. In N. Craske & M. Molyneux (Eds.), *Gender and the Politics of Rights and Democracy in Latin America* (pp. 32-56). New York: Palgrave.
- Kittilson, M. (2001). Political Parties and the Adoption of Candidate Gender Quotas. A Cross-National Analysis. *Journal of Politics*, 63 (4), 1214-1229.
- Krook, M.L. (2009). *Quotas for Women in Politics: Gender and Candidate Selection Reform Worldwide*. Oxford: OUP.
- Leyenaar, M. (2004). Vrouwvriendelijk Europees Kiessysteem. In P. Meier & K. Celis (Eds.), *Vrouwen vertegenwoordigd, Wetstraat gekraakt?* (pp. 49-80). Brussel: VUB-Press.
- Lovenduski, J. & Norris, P. (2003). Westminster Women: the Politics of Presence. *Political Studies*, 51 (1), 84-102.
- Lovenduski, J. et al. (Eds.) (2005). *State Feminism and Political Representation*. Cambridge: CUP.
- Mackay, F. (2006). Descriptive and Substantive Representation in New Parliamentary Spaces. In M. Sawer et al. (Eds.), *Representing Women in Parliaments* (pp. 171-187). London: Routledge.
- Matland, R.E. & Studlar, D.T. (1996). The Contagion of Women Candidates in Single-Member Districts and Proportional Representation Electoral Systems. *Journal of Politics*, 58 (3), 707-733.
- Meier, P. (2008). A Gender Gap not Closed by Quotas: The Renegotiation of the Public Sphere. *International Feminist Journal of Politics*, 10 (3), 329-347.
- Norris, P. (2004). *Electoral Engineering. Voting Rules and Political Behaviour*. Cambridge: CUP.
- Norris, P. & Lovenduski, J. (Eds.) (1993). *Gender and Party Politics*. London: Sage.
- Phillips, A. (1995). *The Politics of Presence*. Oxford: Clarendon Press.
- Praud, J. (2012). Introduction: Gender Parity and Quotas in Europe. *West European Politics*, 35 (2), 286-300.
- Schwindt-Bayer, L. (2009). Making Quotas Work: The Effect of Gender Quota Laws on the Election of Women. *Legislative Studies Quarterly*, 34 (1), 5-28.
- Sunstein, C. (1996). Social Norms and Social Roles. *Columbia Law Review*, 96 (4), 903-968.
- Young, I.M. (2000). *Inclusion and Democracy*. Oxford: OUP.

Gender en etniciteit in de Tweede Kamer: streefcijfers en groepsvertegenwoordiging

Liza Mügge en Alyt Damstra

ABSTRACT: Gender and Ethnicity in the Second Chamber: Target Numbers and Group Representation

Women and ethnic minorities are underrepresented in national parliaments around the world. Interestingly, in the Netherlands ethnic minority women are better represented than ethnic minority men and ethnic majority women. The Netherlands did not adopt gender quotas, but some parties implemented target numbers. Drawing on document analysis and interviews, this article explores whether parties that encourage women's representation are also likely to increase the number of ethnic minority representatives. It finds that party-specific factors such as a left or social democratic ideology, the institutionalization of gender and/or ethnicity within the party and the party's vision on group representation are intertwined. Parties that actively encourage women's representation are more inclined to openly acknowledge the importance of ethnic diversity. This especially favours ethnic minority women, who benefit from the strong embedding of gender. In the end gender determines the success of the ethnic card in political representation.

KEYWORDS: quotas, target numbers, political representation, affirmative action, ethnicity, gender

---

1. Inleiding

Vrouwen en etnische minderheden zijn wereldwijd structureel ondervertegenwoordigd in nationale parlementen (Paxton & Hughes, 2007; Ruedin, 2013). De mate van aandacht voor deze groepen is echter verschillend. De ondervertegenwoordiging van vrouwen staat al ruim een eeuw op de West-Europese politieke agenda,

terwijl aandacht voor de vertegenwoordiging van etnische minderheden met een migratieachtergrond recenter en minder groot is. Dit heeft deels een historische verklaring: grootschalige migratiestromen uit niet-westerse landen kwamen als gevolg van dekolonisatieprocessen en bilaterale arbeidsovereenkomsten in de jaren 1960 en 1970 op gang. Bovendien heerste zowel bij migranten als in ontvangende samenlevingen de gedachte dat de migratie tijdelijk was en dat migranten op den duur zouden terugkeren (Zincone, Penninx & Borkert, 2011). Gastarbeiders behielden aanvankelijk de eigen nationaliteit en beschikten niet over passief en actief kiesrecht. Daardoor bleven zij, in tegenstelling tot vrouwen, als potentiële kiezers en kandidaten buiten het vizier van de politieke partijen. In Nederland veranderde dit in de jaren 1990, toen grote aantallen migranten naturaliseerden en stemrecht kregen (Jacobs, 1998; Mügge, 2012).

Hoe divers feministische bewegingen ook mogen zijn, vrouwen blijken meer dan migranten in staat om zich grootschalig en langdurig te organiseren rond een gemeenschappelijk thema zoals stemrecht. Migrant en hun nakomelingen verschillen op talrijke vlakken – zoals het herkomstland, de migratiegeschiedenis en cultuur – en elk van deze factoren beïnvloedt het organisatielandschap (Vermeulen, 2006; Mügge, 2010). Het is daarom niet verwonderlijk dat mede door de inspanningen van nationale en internationale vrouwenbewegingen bindende quota voor vrouwen in de politiek inmiddels behoren tot geaccepteerde maatregelen (Paxton, Hughes & Green, 2006), terwijl dit voor etnische minderheden uitzonderlijk is.

Traditioneel worden vrouwen en etnische minderheden in het beleid, de politiek en de wetenschap als aparte groepen gezien. Maar ‘vrouwen’ en ‘etnische minderheden’ zijn allermindst homogene groepen. Bovendien sluiten deze categorieën elkaar niet uit: alle vrouwen hebben een etniciteit en alle etnische minderheden hebben een gender. Om deze reden is er binnen de politicologie in toenemende mate aandacht voor intersectionaliteit (Verloo, 2009; Hancock, 2009; Hardy-Fanta, 2011; Mügge & De Jong, 2013; Krook & Schwindt-Bayer, 2013). Intersectionaliteit verwijst naar de verwevenheid van categorieën als gender, etniciteit, klasse, leeftijd en seksualiteit, die in interactie leiden tot andere vormen van uitsluiting dan wanneer wordt gekeken naar de effecten van uitsluiting op een enkele as, zoals racisme of seksisme (Collins, 1990; Crenshaw, 1991).

Dit artikel bestudeert de politieke vertegenwoordiging van etnische minderheden in de Nederlandse Tweede Kamer in intersectioneel perspectief. Met etnische minderheden verwijzen wij naar migranten en hun nakomelingen die doelgroep zijn of waren van immigratie- en/of integratiebeleid (Vermeulen & Penninx, 1994). Hiermee wijken wij gedeeltelijk af van de definities die het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS) hanteert om westerse of niet-westerse ‘allochtonen’ aan te duiden.¹ Onze studie richt zich op personen die zelf (of wier ouders) zijn gemigreerd vanuit een Nederlandse kolonie, een voormalige Nederlandse kolonie, een Europees land dat gastarbeiders uitzond (zoals Griekenland), of een niet-westerse land

zoals gedefinieerd door het CBS. Personen die in een kolonie zijn geboren uit Nederlandse ouders en hun nakomelingen rekenen wij niet als etnische minderheid.²

Het doel van dit artikel is te achterhalen hoe en vanuit welke gedachte politieke partijen diversiteit in de Tweede Kamer al dan niet proberen te vergroten. De centrale vraag is: hoe beïnvloeden initiatieven die als doel hebben het aantal vrouwen te verhogen, zoals streefcijfers, de incorporatie van etnische minderheden? Staan partijen die de vertegenwoordiging van vrouwen actief promoten ook meer open voor etnische minderheden? Zijn de barrières om in de Tweede Kamer te komen dubbel zo hoog voor vrouwen uit een etnische minderheidsgroepering als voor mannen? Of is de politiek juist toegankelijker voor vrouwen dan voor mannen uit een etnische minderheidsgroepering, doordat er meer maatregelen zijn om aantallen vrouwen te verhogen?

De Nederlandse casus levert een belangrijke bijdrage aan een ontluikend studieveld over intersectionaliteit, quota en politieke vertegenwoordiging in de brede zin. Ten eerste kent Nederland – in tegenstelling tot België en Frankrijk – geen bindend quotum om het aantal vrouwen te doen stijgen. Wel hebben sommige partijen streefcijfers ingevoerd. De bestaande literatuur over vrouwenquota is zeer uitgebreid en beslaat zowel grootschalige kwantitatieve vergelijkingen (Bush, 2011; Krook, 2009; Dahlerup, 2006) als kwalitatieve casestudies (Verge, 2012; Murray, 2010). Er is echter nauwelijks aandacht voor de effecten van streefcijfers op de politieke vertegenwoordiging van vrouwen. Ten tweede zijn vrouwen en etnische minderheden in Nederland relatief lang en goed vertegenwoordigd (zie voor Duitsland en Frankrijk: Bird, Saalfeld & Wüst, 2011), waardoor een vergelijking over tijd mogelijk is. Bovendien zijn vrouwen uit etnische minderheidsgroeperingen structureel beter vertegenwoordigd dan mannen uit deze groepen. Ten derde zijn of waren etnische minderheden binnen sommige partijen georganiseerd in netwerken, hetgeen niet het geval is in andere landen zoals België (Celis *et al.*, te verschijnen). De literatuur over genderquota stelt dat vrouwengroepen binnen politieke partijen een belangrijke rol kunnen hebben in het aanpakken van de ondervertegenwoordiging van vrouwen (Leyenaar, 1989; Caul, 1999; Dahlerup, 2011). Dit roept twee vragen op. Bevorderen vrouwengroepen etnische diversiteit (onder vrouwen)? Hebben netwerken van etnische minderheden hetzelfde gewicht als vrouwennetwerken om de ondervertegenwoordiging te agenderen? Door de focus op Nederland is het mogelijk om te vergelijken hoe de regulering van diversiteit verschilt (1) tussen partijen – met of zonder streefcijfers en netwerken van etnische minderheden – en (2) over de tijd – de vergelijking over tijd toont aan welke factoren structureel zijn.

Deze studie beslaat acht afgeronde parlementaire periodes (1986-2012); de toetreding van de eerste etnische minderheid in de Tweede Kamer markeert het beginjaar. Het onderzoek is gebaseerd op twee primaire databronnen: documenten en interviews. Documenten werden verzameld via websites van partijen, parle-

ment.com, partijbureaus, het Documentatiecentrum Nederlandse Politieke Partijen (DNPP) en Atria – Kennisinstituut voor Emancipatie en Vrouwengeschiedenis, om in kaart te brengen hoe het diversiteitsbeleid van de overheid en van de politieke partijen is geëvolueerd. Tussen maart en juni 2013 zijn 15 interviews afgenomen met sleutelpersonen die vanuit hun functie binnen de partij een goed beeld kunnen schetsen van de manier waarop diversiteit gereguleerd wordt (zie bijlage). We selecteerden traditionele grote partijen en kleinere partijen die over een langere periode Kamerleden uit een etnische minderheidsgroepering hebben geleverd.

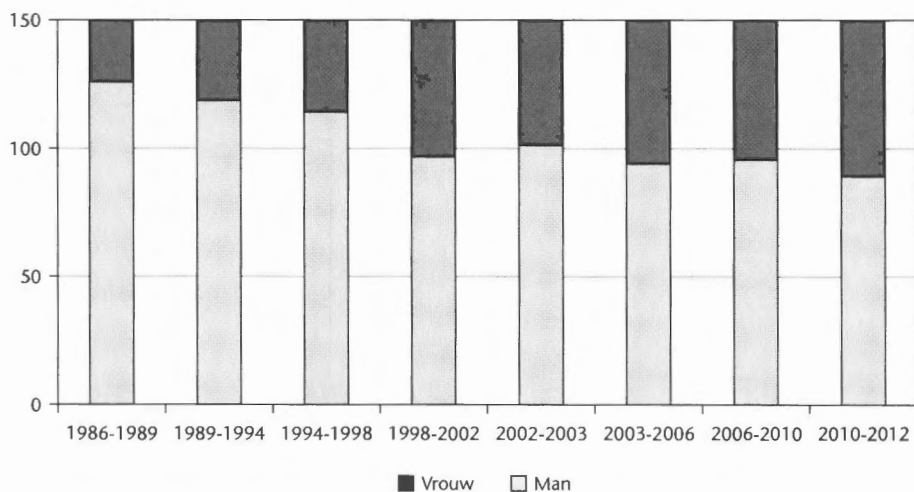
De volgende paragraaf geeft een overzicht van de samenstelling van de Tweede Kamer sinds 1986 en beschrijft het overheidsbeleid ten aanzien van vrouwen en/of etnische minderheden in de politiek. Vervolgens bespreken we partijspecifieke factoren die de diversiteit van Kamerleden kunnen beïnvloeden. Partijideologie, de institutionalisering van gender en/of etniciteit en de visie op groepsvertegenwoordiging zijn onlosmakelijk met elkaar verbonden en bepalen in samenhang hoe partijen diversiteit reguleren. In de laatste empirische paragraaf analyseren wij welke rol netwerken en organisaties van vrouwen en etnische minderheden spelen in het bevorderen van diversiteit bij de kandidaatstelling.

2. Vrouwen en etnische minderheden in de Tweede Kamer

De samenstelling van de Tweede Kamer is tot het eind van de jaren 1970 relatief homogeen: het aantal vrouwen bedraagt niet meer dan 12 procent en er is tot dan toe slechts één verkozen etnische minderheid.³ In het midden van de jaren 1980 stijgt het aantal vrouwelijke verkozenen mede dankzij initiatieven die door de overheid werden ontplooid om de participatie van vrouwen te bevorderen (Figuur 1). Van 1988 tot 1990 wordt een projectsubsidie aan politieke partijen verstrekt om het aandeel vrouwen in politieke functies te verhogen en wordt positieve actie aanbevolen (Velde, 1992, p. 162).

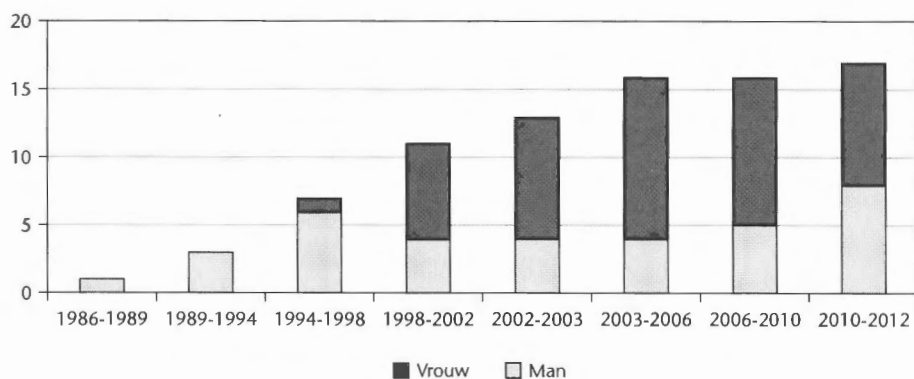
In 1992 wordt in het kabinetsstandpunt *Vrouwen in Politiek en Openbaar Bestuur* gestreefd naar 30 procent vrouwen op vertegenwoordigende posities na de eerstvolgende verkiezingen (Keuzenkamp, 2006, p. 234). Dit streven wordt verder gespecificeerd en verhoogd in het *Meerjarenplan Emancipatie 2005-2010* tot 50 procent vrouwen in de Tweede Kamer (Keuzenkamp, 2006, p. 234). Vooral politieke partijen werden verwacht hier een sleutelrol in te vervullen.⁴ Desondanks is het totale percentage vrouwelijke parlementsleden tegenwoordig niet hoger dan 38,7 procent en voldoen in 2012 alleen de sociaaldemocraten (PvdA) en de groenen (GroenLinks) aan de geformuleerde streefcijfers (Figuur 4).⁵ Streefcijfers voor etni-

sche minderheden zijn er niet, al heeft de vertegenwoordiging van etnische minderheden beleidsmatig wel enige aandacht gekregen (Keuzenkamp, 2006, p. 234).

Bron: parlement.com, eigen berekening.

FIGUUR 1. Kamerleden, naar gender (absoluut).

Bron: parlement.com, eigen berekening.

FIGUUR 2. Etnische minderheden in de Tweede Kamer, naar gender (absoluut).

Ook het aandeel etnische minderheden stijgt vanaf het midden van de jaren 1980. Het eerste naoorlogse Kamerlid uit een etnische minderheidsgroepering wordt in 1986 verkozen voor de PvdA. In de jaren daarna stijgt het aandeel tot zeven leden op een totaal van 150 in 1994 (Figuur 2). Tussen 2003 en 2012 benadert het aandeel etnische minderheden in de Tweede Kamer het aandeel 'niet-westerse allochtonen' onder de Nederlandse bevolking (10-11%). In de eerste drie regeerperiodes van

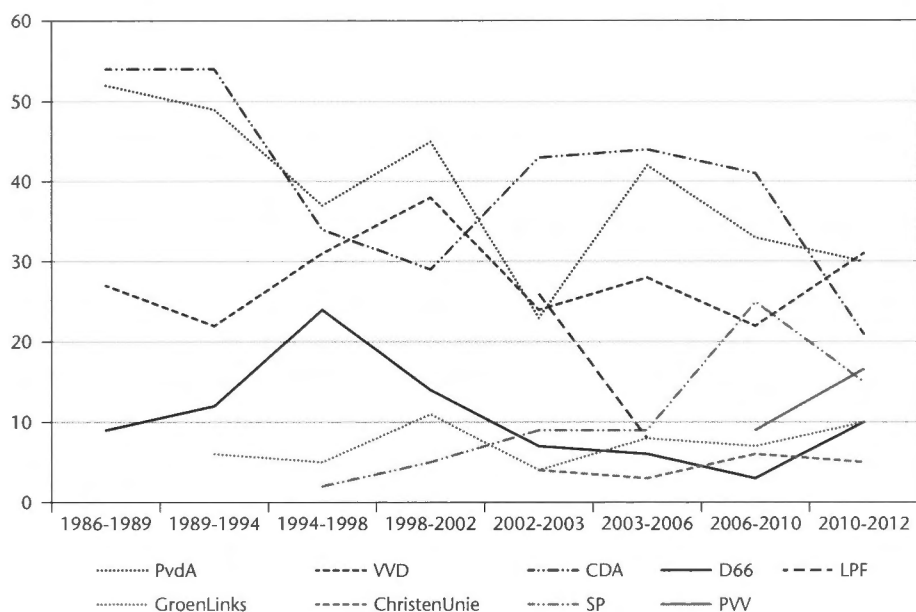
deze studie zijn vrouwen binnen de groep van etnische minderheden nog ondervertegenwoordigd, maar dit verandert radicaal in 1998. Tussen 2002 en 2010 maken vrouwen zelfs 70 procent tot 75 procent van de verkozen etnische minderheden uit.

Samenvattend zien we een omkeerpunt in de samenstelling van de Tweede Kamer sinds de jaren 1990: er zijn meer vrouwen, meer etnische minderheden en vooral meer vrouwen uit een etnische minderheidsgroepering. Het feit dat de stijging van vrouwen en etnische minderheden parallel loopt, valt gedeeltelijk te verklaren door de aandacht die vanuit de overheid werd gegeven aan genderdiversiteit in de politiek. Aandacht voor genderdiversiteit lijkt meer aandacht te genereren voor andere vormen van diversiteit (Bird, 2004). Vanuit intersectioneel oogpunt blijkt dat vooral vrouwen uit etnische minderheidsgroeperingen van deze trend voordeel hebben ondervonden.

3. Partijspecifieke factoren

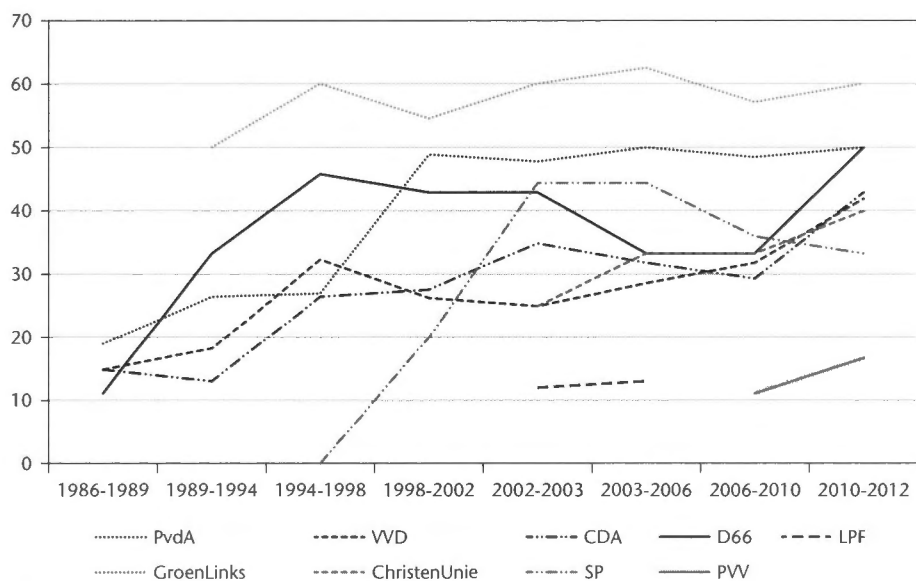
Sinds 1986 heeft bijna elke Nederlandse partij wel eens een vertegenwoordiger uit een etnische minderheidsgroepering afgevaardigd in de Tweede Kamer. De PvdA heeft in absolute cijfers de meeste Kamerleden uit een etnische minderheidsgroepering voortgebracht (17/46), gevolgd door GroenLinks (8/46). Een voor de hand liggende verklaring is dat grote partijen het meest divers zijn. Figuur 3 laat zien dat dit niet het geval is: GroenLinks is een relatief kleine partij, maar is gemiddeld vertegenwoordigd door 50-60 procent vrouwen (Figuur 4) en 30-40 procent etnische minderheden (Figuur 5). De kleine liberale partij D66 is in de periode 2003-2010 door een relatief hoog percentage (17-23%) etnische minderheden vertegenwoordigd. Van de grote traditionele partijen is het percentage etnische minderheden onder Kamerleden structureel het hoogst bij de sociaaldemocraten (PvdA) (10-20%) en beduidend lager bij de christendemocraten (CDA) en de liberalen (VVD). Partijgrootte verklaart dus niet de mate waarin partijen openstaan voor diversiteit, maar ideologie doet dat wel. Eerdere studies wijzen uit dat een linkse en sociaaldemocratische ideologie een positief effect hebben op de vertegenwoordiging van vrouwen (Caul, 1999); een vergelijking tussen figuren 4 en 5 toont dat dit ook opgaat voor etnische minderheden. De vraag is of sociaaldemocratische en linkse partijen anders dan andere partijen specifieke maatregelen hebben genomen om diversiteit te vergroten en of eventuele discussies omtrent positieve actie daar anders zijn verlopen. Uit de interviews blijkt, dat ideologie niet alleen in belangrijke mate het partijstandpunt over streefcijfers bepaalt, maar ook invloed uitoefent op de ruimte en de status die organisaties of commissies die een specifieke groep vertegenwoordigen, krijgen. Deze samenhang is cruciaal voor het op gang brengen van een discussie over ondervertegenwoordiging; streefcijfers zijn hoofdzakelijk geïmplementeerd dankzij het lobbywerk van deze organisaties.

GENDER EN ETNICITEIT IN DE TWEEDE KAMER

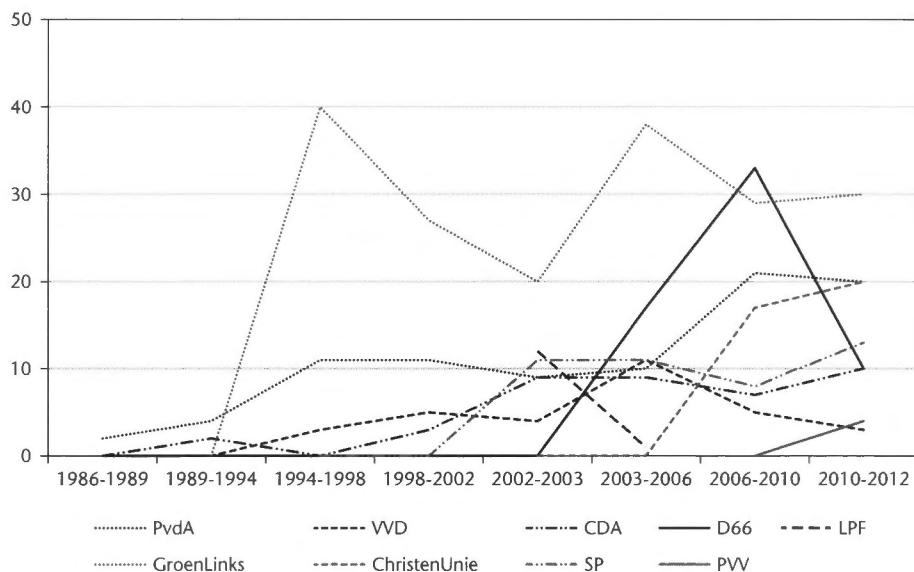
Bron: parlement.com, eigen berekening.

FIGUUR 3. Aantal zetels in de Tweede Kamer per partij.

Bron: parlement.com, eigen berekening.

FIGUUR 4. Vrouwen in de Tweede Kamer naar aantal zetels per partij (%).

Bron: parlement.com, eigen berekening.

FIGUUR 5. Etnische minderheden in de Tweede Kamer naar aantal zetels per partij (%).

3.1 Groepsvertegenwoordiging binnen partijen

De gevestigde partijen PvdA, VVD en CDA beschikken sinds het midden van de jaren 1970 en het begin van de jaren 1980 over een vrouwenorganisatie of -netwerk (Tabel 1). De openheid jegens deze organen verschilt van partij tot partij. Terwijl de Rooie Vrouwen (PvdA) en het CDA/Vrouwenberaad (CDA/V) al snel zitting kregen in het partijbestuur, werd de groep 'Vrouwen in de VVD' opgericht om vrouwelijke leden te vormen en te scholen (Velde, 1992, p. 170). Ook het huidige Liberaal Vrouwenetwerk (LVN) heeft geen zitting in het partijbestuur; de nadruk ligt op informele informatie-uitwisseling. D66 heeft geen formele vrouwenorganisatie opgericht maar wel een gemengde commissie: het Politiek Emancipatie Aktiveringscentrum (PEAC) (Velde, 1992, p. 170). Binnen de partij bestaat weerstand tegen het PEAC en de opvolger Vrouwen-Mannen-Mensenrechten (VMM-rechten): de commissie zou overbodig zijn, omdat D66 een partij is met gelijke kansen voor iedereen (Velde, 1992, p. 170). De nieuwere partijen GroenLinks en ChristenUnie hebben beide kort na hun oprichting vrouwenwerkgroepen of -organisaties geïnstalleerd.

Om de positie van etnische minderheden op de kaart te zetten, werden in de jaren 1980 binnen de PvdA en het CDA respectievelijk de Commissie Etnische Groepen (CEG) en het Intercultureel Beraad (ICB) opgericht. De CEG is samengesteld uit etnische minderheden en autochtonen. Haar belangrijkste missie is het adviseren van het partijbestuur inzake het beleid met betrekking tot etnische minderhe-

den. In tegenstelling tot de Rooie Vrouwen neemt de CEG geen zelfstandige positie in tegenover de partijorganen en heeft ze geen afgevaardigde in het partijbestuur: "De fractie en het partijbestuur nemen de adviezen van de CEG zeer serieus (...) [maar] een formele organisatie die binnen de partij als machtsblok gaat fungeren wijst de PvdA af" (Ensel, 2003, p. 161). Ook de ICB-oprichter ambieerde voor het ICB aanvankelijk eenzelfde positie als het CDA/V binnen het CDA, maar erkent dat hij "deze slag heeft verloren" (R5, zie bijlage). Net als bij de CEG is de samenstelling van het ICB gemengd, en dit is een strategische keuze: "Het ICB zou mislukken als je er een etnische groep van maakt. Je hebt de witte man en de witte vrouw nodig. Het moet een gemengde groep zijn van mensen binnen de partij die zien dat we op een ander niveau (...) politiek moeten gaan voeren, rekening houdend met de veranderingen in de samenleving" (R5).

TABEL 1. Groepsvertegenwoordiging per partij.

Partijfamilie	Partij	Vrouwen	Etnische minderheden	Zwarte Migranten Vluchtelingen Vrouwen (ZMV)
Sociaaldemocratisch	PvdA	1975-	1980- ca.1990	1996-2012
Liberaal	VVD	1976-	-	-
Christendemocratisch	CDA	1981-	1983-	1996-2007
Liberaal	D66	1979-(gemengd M/V)	-	-
Groen	GroenLinks	1990-	1995-	-
Christelijk	ChristenUnie	2002-	2002-2012	-

Het ICB gaat in 2007 over in CDA-Kleurrijk; de CEG is medio jaren 1990 al opgeheven. Ook binnen GroenLinks en de ChristenUnie worden netwerken voor etnische minderheden opgericht: Kleurrijk Platform en ChristenUnie Multicultureel. In de jaren 1990 ontstaat binnen de PvdA en het CDA belangstelling voor de positie van vrouwen uit etnische minderheidsgroeperingen en in 1996 worden op verzoek van de respectievelijke partijbesturen het Multi-Etnisch vrouwennetwerk (MEV) in de PvdA en de Zwarte Migranten en Vluchtelingen Vrouwen-groep (ZMV-groep) in het CDA opgericht. De missie van het MEV is: "Meer allochtone vrouwen op politieke en bestuurlijke functies. Meer diversiteit, meer kleur en ruimte voor andere omgangsvormen. Op zoek naar een nieuwe politieke cultuur" (PvdA, 1997). Het MEV valt onder de sectie 'Opleiding en Partijorganisatie' van de PvdA, omdat het etnische minderheidsvrouwen voorbereidt op politieke functies. Het MEV heeft gedurende zijn bestaan verschillende parlementariërs voortgebracht zoals Nebahat Albayrak en Khadija Arif (Ensel, 2003, p. 176). Terwijl het MEV als zelfstandige organisatie opereert, is de ZMV-groep onderdeel van het CDA/V.

De partijen die vanuit hun ideologische achtergrond ambivalent tegenover vrouwenorganisaties staan (VVD en D66) hebben geen organisatie voor etnische minderheden. Bij de VVD en D66 is dit te begrijpen vanuit het liberaal gelijkheidsprincipe. Beide partijen wijzen groepsvertegenwoordiging van etnische minderheden in de partij af vanuit de logica dat bij een vrouwen netwerk als het LVN ook etnische minderheden horen en dat etnische minderheden welkom zijn bij het seniorennetwerk (R1). Ook de voorzitter van de scoutingcommissie van de VVD is sceptisch over de kracht van afzonderlijke werkgroepen: "je hebt partijen die hebben dus een commissie, (...) en toch is het bordes wit (...) wat heeft het geholpen dan?" (R2). Binnen VMM-rechten van D66 zijn verschillende vrouwen uit een etnische minderheidsgroepering actief, maar het is volgens de voorzitter onnodig om deze groep apart te benaderen (R15).

De expliciete promotie van netwerken van etnische minderheden en met name die voor vrouwen is het meest aanwezig tussen 1996 en 2007. Anno 2013 hebben alleen het CDA en GroenLinks nog specifieke werkgroepen die zich richten op etnische diversiteit en zijn alle andere suborganisaties opgeheven. Het succes van het MEV binnen de PvdA maakte de organisatie op den duur overbodig: de strijdpunten van het MEV zijn inmiddels verankerd in "de genen van de partij" (R8). De ZMV-groep binnen het CDA is na een bestuurswissel als aparte werkgroep opgeheven (R6). Partijen blijken verder niet happig te zijn op een 'etnische' lobby, en bij de nog bestaande netwerken ligt de nadruk eerder op 'kleur' en diversiteit dan op etniciteit. Hiermee lijken partijen af te rekenen met een geïstitutioniseerd multiculturalisme.

3.2 *De invloed van partijorganisaties en netwerken op diversiteit*

Vrouwenorganisaties zijn cruciaal voor het op gang brengen van discussies over quota en het lobbyen voor structurele maatregelen. Nederland kent geen bindende quota. Wel zijn er onder invloed van vrouwenorganisaties vrijwillige streefcijfers voor vrouwen geïmplementeerd. Ons onderzoek laat zien dat partijen die een streefcijfer voor vrouwen hebben geïmplementeerd eerder openlijk ambiëren dat de partij qua etnische samenstelling een afspiegeling van de samenleving is. Netwerken van etnische minderheden zijn hiervan de pleitbezorgers, maar geen enkele partij zet deze visie om in (structurele) maatregelen.

De PvdA is de eerste partij die een streefcijfer introduceerde, onder druk van de Rooie Vrouwen die dit op het congres van 1977 agenderen (Tabel 2). Er wordt een streefcijfer van 25 procent voor vrouwen binnen partijorganen en op kandidatenlijsten vastgesteld (Velde, 1992, p. 163). Tijdens het partijcongres in 1987 wordt dit cijfer verhoogd naar 50 procent met een minimum van 25 procent. In 1992 wordt ook het minimum verhoogd naar 35 procent (Leyenaar, 2004, p. 168). Deze

maatregelen blijken vruchtbaar: sinds 1998 ligt het percentage vrouwen rond de 50 procent (Figuur 4). Daarnaast heeft de PvdA lange tijd een 'ritssysteem' gehanteerd, waarbij om de beurt een man en een vrouw op de lijsten werden geplaatst. In 2012 wordt dit vervangen door een systeem van cohorten van zes waarbinnen de man-vrouwverdeling gelijk moet zijn (R9).

In het CDA wordt de vertegenwoordiging van vrouwen pas een issue wanneer de partij in 1988 deelneemt aan het eerdergenoemde emancipatieproject van de overheid (Velde, 1992). In 1989 wordt door de partijraad een resolutie aangenomen om de politieke participatie van vrouwen te bevorderen (Leyenaar, 2004, p. 168). Hoewel het CDA vanaf dat moment officieel streeft naar een betere vertegenwoordiging van vrouwen, blijkt de werkelijkheid weerbarstig: "De politieke cultuur op dit moment is een mannencultuur. In veel gevallen heeft slechts één vrouw zitting in een bestuur. Door deze uitzonderingspositie is deze vrouw extra kwetsbaar" (CDA, 1990).

Hoewel het CDA nooit een voorstander van quota is geweest, heeft de partij enkele jaren geleden een resolutie van het CDA/V aangenomen, waarin wordt gesteld dat in alle geledingen gestreefd moet worden naar een verdeling van 50 procent vrouwen en 50 procent mannen (R3). Volgens de CDA/V-voorzitter begint deze doelstelling te beklijven, al blijft het nodig "vaak en hard aan de bel te trekken" (R3). In het streven naar etnische diversiteit spelen cijfers een ondergeschikte rol. Volgens de voorzitter van CDA-Kleurrijk is "het gedachtegoed van diversiteit" veel belangrijker. Wanneer dit verankerd is in de fractie, is dat "duurzamer en waardevoller dan wanneer per se iemand met een etnische achtergrond in de fractie moet zitten" (R4).

De VVD staat traditioneel huiverig tegenover dwingende maatregelen: "Ten minste een derde van de functies moet op natuurlijke wijze door vrouwelijke leden bekleed worden. Op natuurlijke wijze omdat het reglementair strijdig is zulks vast te leggen in bepalingen. Het liberale karakter van de partij en haar dientengevolge tot stand gekomen reglementen, die meer dan ooit uitgaan van het gestalte geven aan de organisatie gebaseerd op een wezenlijke partijdemocratie, verdragen een dergelijke reglementering niet" (VVD, 1988).

Dit standpunt wordt onderschreven door het huidige LVN. De aanwezigheid van vrouwen op relevante posities binnen de VVD is belangrijk, maar harde maatregelen passen niet binnen het liberale gedachtegoed: "[w]ij vinden het allerbelangrijkst dat we de vrouwen zelf activeren. (...) Je kan wel een contact aandragen, of adviseren, maar in principe vinden we dat het vanuit de vrouwen zelf moet komen. Ik vind wel dat je er voor moet zorgen dat die vrouwen zichtbaar zijn, ze moeten ook hun kwaliteiten tonen. Maar om nou te zeggen, ik wil per se dat er 50% vrouwen op staan terwijl er misschien wel een aantal minkukels tussen zitten (...) dat risico wil ik niet lopen" (R1). Het moet vanzelf gaan, onderstreept de voorzitter van de scoutingcommissie: "Want je kunt allerlei dingen proberen in regels te gieten, maar het gaat zoals het gaat" (R 13).

Deze visie komt overeen met die van VMM-rechten, waarvan de voorzitter aangeeft dat harde maatregelen om diversiteit te vergroten bij D66 niet nodig zijn: "De D66'er pikt het gewoon niet als er weinig vrouwen hoog op de lijst zouden staan. Ze weten dat er meer dan genoeg capabele vrouwen zijn. In tegenstelling tot de andere partijen kiezen de leden van D66 zelf rechtstreeks de kandidaten. Zij zorgen er zelf in de praktijk voor dat er voldoende vrouwen, maar ook allochtonen, jongeren enzovoorts, hoog op de lijst staan" (R15).

In 2004 ontvangt de ChristenUnie een driejarige subsidie voor een vrouwenemancipatieproject, waarmee "de grote achterstand van de Unie op het gebied van vrouwenparticipatie ten opzichte van andere partijen moet worden weggewerkt".⁶ In datzelfde jaar wordt tijdens het ledencongres opgeroepen om de kandidatenlijsten voor vertegenwoordigende organen minimaal uit een kwart vrouwen te laten bestaan, waarbij minstens één vrouw tot de eerste drie dient te behoren. De werkgroep Multicultureel heeft zich eveneens ingezet voor een streefcijfer voor etnische minderheden. In 2004 wordt op het congres haar resolutie aangenomen dat "indien beschikbaar, er een multiculturele christen in de top zeven van de lijst geplaatst dient te worden".⁷

Bij GroenLinks zijn streefcijfers voor vrouwen én minderheden opgenomen in de statuten: "Het uitgangspunt bij de samenstelling van alle partijorganen, vertegenwoordigingen en door organen van de partij ingestelde commissies van GroenLinks is dat het aandeel van zowel vrouwen als migranten in ieder geval overeenkomt met hun aandeel in de bevolking".⁸ Het Feministisch Netwerk (FemNet) houdt een vinger aan de pols (R12). In 2010 stelt Kleurrijk Platform voor om een quotum voor allochtonen op te nemen in het verkiezingsprogramma. Dit voorstel wordt niet gesteund en jongerenorganisatie DWARS ziet het als een vorm van ongewenste positieve discriminatie (R11).

TABEL 2. Visie op groepsvertegenwoordiging en maatregelen, per partij.

Partij	Gender	Etniciteit	Middel
PvdA	50% vrouw	Gelijk aan aandeel bevolking	Streefcijfers gender (cohorten van 6), etniciteit natuurlijk wijze
VVD	50% vrouw	-	Natuurlijke wijze
CDA	50% vrouw	Gelijk aan aandeel bevolking	Streefcijfers vrouwen, etniciteit natuurlijke wijze
D66	50% vrouw	-	Natuurlijke wijze
GroenLinks	50% vrouw	Gelijk aan aandeel bevolking	Streefcijfers vrouwen, etniciteit natuurlijk wijze
ChristenUnie	25% vrouw	(onbekend)	Op kieslijsten: binnen top 3 een vrouw; binnen top 7 multiculturele christen (indien beschikbaar)

Uit tabellen 1 en 2 blijkt dat partijen die zich actief inzetten voor vrouwenparticipatie en ruimte geven aan vrouwenorganisaties vaak ook etnische minderheden binnen de partij proberen te activeren. Zoals vrouwenorganisaties de motor achter genderstreefcijfers zijn, vragen netwerken van etnische minderheden structurele aandacht voor etnische diversiteit. Ideologie is bepalend voor het middel dat wordt geïmplementeerd. Sociaaldemocratische, linkse en christelijke partijen hebben genderstreefcijfers ingevoerd; de liberale partijen streven naar meer gendergelijkheid maar dit moet op natuurlijke wijze verlopen. Het is opmerkelijk dat partijen aan hun streven naar etnische diversiteit geen middelen verbinden; de Christen-Unie vormt hierop enigszins een uitzondering. Partijen zijn met etniciteit dus voorzichtiger dan met gender. Dit is duidelijk in het voordeel van vrouwen en in het nadeel van mannen uit een etnische minderheidsgroepering.

4. Kandidaatselectie

Uit de literatuur blijkt dat streefcijfers of quota *an sich* niet voldoende zijn om het aantal vrouwen te verhogen. Ten eerste moeten vrouwelijke kandidaten zich aandienen of actief worden gerekruteerd, omdat ze zich niet altijd in het natuurlijke netwerk van de partijtop bevinden. Ten tweede is het belangrijk dat kandidaten op een verkiesbare plaats worden gezet. Dit proces van kandidaatselectie kan op verschillende manier worden beïnvloed. Ten eerste kunnen kandidaten proactief worden aangedragen en ondersteund; ten tweede kunnen (vrouwelijke) partijleden – bijvoorbeeld als lid van de kandidaatstellingscommissie – onderdeel uitmaken van het besluitvormingsproces. De mate waarin deze beïnvloeding kan plaatsvinden is onlosmakelijk verbonden met de positie die een persoon, netwerk of organisatie binnen de partij heeft. Uit de vorige paragraaf blijkt dat vrouwenorganisaties een sterkere positie binnen de partij hebben dan netwerken van etnische minderheden. Wat betekent dat voor hun strategieën om de kandidaatstelling te beïnvloeden? De vrouwenorganisaties van de partijen die streefcijfers hebben ingevoerd (PvdA, GroenLinks, CDA) hebben een stevigere positie in de partij dan de vrouwenorganisaties van partijen zonder streefcijfers. Het huidige CDA/V heeft, net zoals de Rooie Vrouwen in het verleden, een afgevaardigde in het partijbestuur die daardoor ook actief betrokken is bij kandidaatstellingsprocedures. Van de netwerken van etnische minderheden is de voorzitter van het huidige CDA-Kleurrijk adviserend lid van het partijbestuur. Hierdoor heeft hij een goed zicht op de samenstelling van de kandidaatstellingscommissie. Wanneer in deze commissies mensen plaatsnemen die openstaan voor het gedachtegoed van diversiteit, kunnen ook kandidaten op dit thema bevroegd worden (R4). Binnen de PvdA heeft ook het MEV banden met de kandidaatstellingscommissies gehad, waarbij op informele wijze informatie

rond kandidaten kon worden uitgewisseld en vrouwen konden worden voorgedragen (R10). Hierdoor konden zij de besluitvorming van nabij volgen.

Voor alle groepsvertegenwoordigende organen geldt dat zij gevraagd of ongevraagd namen van kandidaten hebben aangedragen en/of kandidaten actief hebben gesteund binnen hun partijen. Zo heeft de voorzitter van CDA/V een bestand met geschikte vrouwelijke kandidaten voor politiek-bestuurlijke functies aangelegd, zodat ze namen kan voordragen wanneer die gevraagd worden (R3). FemNet lobbyt voorafgaand aan verkiezingen actief voor bepaalde kandidaten door tijdens het congres flyers uit te delen waarin de kandidaten hun visie op emancipatie als onderdeel van de politiek uiteenzetten (R12). De aanpak van het LVN bestaat voornamelijk uit "het leggen van links"; zodra een talentvolle vrouw voorbij komt "wordt iedereen op het spoor gezet" (R1). De voorzitter van de scoutingcommissie hecht belang aan deze input van het LVN; hij geeft aan van een zo breed mogelijk liberaal netwerk gebruik te maken (R2). Hierin spelen ook partijcoryfeeën een rol. Zo werd Ayaan Hirsi Ali in 2002 door Neelie Kroes benaderd om een actieve politieke rol voor de VVD te spelen (Hirsi Ali, 2006).

De liberale zienswijze van de VVD sluit aan bij die van D66. Vanuit VMM-rechten wordt dan ook niet gelobbyd voor bepaalde kandidaten, hoewel het belang van diversiteit wel wordt onderschreven: "[We hebben] bewust nooit gelobbyd omdat we vonden dat bepaalde vrouwen erin moesten; we vinden gewoon dat de besten er in moeten. Man, vrouw, allochtoon, oudere, jongere, dat maakt ons niet uit" (R15).

Hoewel geen van de netwerken voor etnische minderheden werd opgericht om te lobbyen voor kandidaten, hebben ze veelal informeel invloed proberen uit te oefenen op selectie. De strijd gaat vooral om een verkiesbare plaats, zoals blijkt uit de lobby van het ICB in 1989: "[Wij hebben gezegd]: 'We willen mensen hebben die ook op de lijst komen. Het is flauwekul, jullie gaan die minderheden ergens op een 60e plaats zetten en jullie willen dat de allochtonen gekozen worden door hun eigen achterban.' (...) Je moet zorgen dat die mensen op een verkiesbare plaats komen. En die slag was heel moeilijk. Toen hebben wij vanuit het ICB [Ram] Ramlal naar voren geschoven. En die kwam helemaal op de 60e, 65e plaats, zoiets. Lubbers haalde 54 zetels, iedereen weer naar het kabinet, dus opschuiven, opschuiven, opschuiven. Toen kwam Ramlal in de Kamer" (R5).

Wanneer in de aanloop naar de verkiezingen in 2002 het ICB en het CDA/V samen lobbyen, resulteert dit in de kandidaatstelling van twee vrouwen van Surinaamse origine: Kathleen Ferrier en Nirmala Rambocus (R5). De ZMV-groep steunt de hoge positionering van Ferrier (Ensel, 2003, p. 168), maar houdt zich daarnaast niet actief bezig met het lobbyen voor kandidaten (R6).

De werkgroep ChristenUnie Multicultureel heeft zich actief ingezet voor kandidaten met een niet-Nederlandse achtergrond. Wanneer Cynthia Ortega, van Antilliaanse afkomst, in 2012 niet op de kandidatenlijst wordt geplaatst, komt de

werkgroep in aanvaring met het partijbestuur. In tegenspraak met de resolutie uit 2004 wordt nu geen enkele multiculturele christen in de top zeven van de lijst geplaatst: "Dus toen zijn we een campagne begonnen, de 'Vrienden van Cynthia' en daarmee hebben we ook de media gehaald, *Trouw*, *RD en ND* hebben dingen van ons gepubliceerd. Ze zetten hun eigen resolutie aan de kant. Dus wat zeg je dan, wat communiceer je dan?" (R14). Multicultureel dient tevergeefs een resolutie in om Ortega op een verkiesbare plaats te krijgen. Kort daarna werd de werkgroep opgeheven. De ambities van de werkgroep blijken de steun die Multicultureel binnen de partijstructuren geniet te overstijgen.

Binnen GroenLinks ondersteunt het Kleurrijk Platform kandidaten uit een etnische minderheidsgroepering: "We hebben vier of vijf mensen gevraagd wat hun mening was over diversiteit, [die] teksten gerangschikt, en (...) gezegd 'op deze mensen kunnen jullie stemmen'. We hebben het op onze website geplaatst, op *linkedin*, en we hebben het naar onze eigen leden [...] gestuurd. En op het congres deelden we dan, namens [de kandidaten], flyers uit. En dan zeggen we 'zet die maar op een hoog nummer'." (R11).

Het succes van een lobby voor etnische minderheden hangt samen met de steun vanuit de partijtop, die bewerkstelligd kan worden door krachtige ambassadeurs. Vrouwenorganisaties, voor etnische minderheden of niet, blijken vaak goed in staat te zijn om deze ambassadeurs te identificeren en aan zich te binden. Kortom: vrouwen uit een etnische minderheidsgroepering worden eerder ondersteund in een kandidaatstellingsprocedure dan mannen uit een etnische minderheidsgroepering, omdat netwerken van deze vrouwen kunnen profiteren van de sterke institutionele positie van de reguliere vrouwenorganisaties binnen deze partijen. Invloed van vrouwenorganisaties wordt bovendien door partijen als minder bedreigend ervaren dan door netwerken die een etnische kaart spelen.

5. Conclusie

Wereldwijd zijn quota een gangbare manier om de vertegenwoordiging van vrouwen te bevorderen. Anders dan andere Europese landen is Nederland altijd terughoudend geweest om genderquota in te schakelen in de politiek en het bedrijfsleven. Wel hebben verschillende partijen vrijwillig streefcijfers ingevoerd. Hoewel onderzoek over quota sterk ontwikkeld is, is er nauwelijks iets bekend over de invloed van streefcijfers. Dit artikel bestudeerde hoe initiatieven om het aantal vrouwen te verhogen, zoals streefcijfers, de incorporatie van etnische minderheden hebben beïnvloed. Zodoende biedt deze bijdrage inzicht in de effecten van streefcijfers in *intersectioneel* perspectief. Een intersectioneel perspectief is onontbeerlijk, omdat in het Nederlandse parlement, maar recenter ook in andere Europese

landen, onder etnische minderheden vrouwen beter vertegenwoordigd zijn dan mannen. Partijen staan doorgaans huiverachtig tegenover een lobby van etnische minderheden, maar ze blijken minder terughoudend te zijn ten aanzien van vrouwen uit een etnische minderheidsgroepering. Bird (2005) observeerde een gelijkaardige trend in Frankrijk, Denemarken en Canada en verklaart dit intuïtief vanuit het idee dat partijen vrouwen zien als goed geïntegreerd en hierdoor als betere rolmodellen dan mannen. Onze bevindingen nuanceren deze verklaring.

Vanaf de jaren negentig blijken onder etnische minderheden vooral vrouwen te profiteren van een algehele trend – aangemoedigd door de overheid – om diversiteit binnen partijen te vergroten. Partijspecifieke factoren – ideologie, de institutionalisering van gender en/of etniciteit en de visie op groepsvertegenwoordiging – blijken met elkaar verbonden en bepalen in samenhang hoe partijen diversiteit reguleren. Sociaaldemocratische, linkse en, recenter, christelijke partijen zijn eerder geneigd om vrijwillig genderstreefcijfers te implementeren dan liberale partijen. Ook blijken zij vaker expliciet te erkennen dat de partij etnisch gezien idealiter een afspiegeling is van de samenleving.

De totstandkoming van genderstreefcijfers en het agenderen van etnische diversiteit hangt sterk samen met de lobby van groepsvertegenwoordigende organen, zoals vrouwenorganisaties en netwerken van etnische minderheden. Netwerken van etnische minderheden hebben een minder sterke positie dan vrouwenorganisaties en hebben hierdoor in mindere mate toegang tot de machtsstructuren van de partij. De organisatie van vrouwen uit een etnische minderheidsgroepering is vanaf het midden van de jaren 1990 tot een aantal jaren geleden zeer succesvol geweest. Hoewel alle netwerken voor etnische minderheden op verzoek of in nauw overleg met het partijbestuur waren opgericht, hadden vrouwen uit etnische minderheidsgroeperingen een betere toegang tot de partijtopy en daarmee het besluitvormingsproces. De belangrijkste oorzaak is dat zij de infrastructuur van de vrouwenorganisaties binnen partijen konden gebruiken. Partijen staan sinds de jaren 1980 ambivalent ten aanzien van groepen die een puur etnische kaart trekken. Of deze kaart een troef wordt, valt of staat met gender.

Dankwoord

Wij danken de respondenten voor de informatieve interviews; Berend de Boer, Dorien van Rheenen (DNPP), Karin Hoentjen (CDA) en Wendy Janssen (PvdA) voor het aanleveren van archiefmateriaal; de onderzoeksgroep 'Challenges to Democratic Representation' voor financiële ondersteuning en de anonieme referenten en de gastredacteuren, Karen Celis en Silvia Erzeel, voor hun constructieve commentaar.

Noten

1. De CBS-definitie van allochtoon is: 'Persoon van wie ten minste één ouder in het buitenland is geboren. Er wordt onderscheid gemaakt tussen personen die zelf in het buitenland zijn geboren (de eerste generatie) en personen die in Nederland zijn geboren (de tweede generatie)'. Westerse allochtonen zijn allochtonen met als herkomstsgroepering: 'Eén van de landen van Europa (exclusief Turkije), Noord-Amerika en Oceanië, of Indonesië of Japan. Op grond van hun sociaaleconomische en sociaal-culturele positie worden allochtonen uit Indonesië en Japan tot de westerse allochtonen gerekend. Het gaat vooral om mensen die in het voormalige Nederlands-Indië zijn geboren en werknemers van Japanse bedrijven met hun gezin'. Niet-westerse allochtonen hebben als herkomstsgroepering: 'Eén van de landen in Afrika, Latijns-Amerika en Azië (exclusief Indonesië en Japan) of Turkije' (<http://www.cbs.nl/nl-NL/menu/methoden/begrippen/default.htm?ConceptID = 1013>, geraadpleegd op 28 maart 2013).
2. De volgende Kamerleden vallen daarmee buiten onze analyse: Annemarie Lucassen-Stautter geboren in Nederlands-Indië (Kamerlid voor de VVD, 1982-1986); Jenő Dzsingisz Gabor, geboren in Hongarije (Kamerlid voor het CDA, 1994-1998); Adriaan Cornelis Koekkoek, geboren uit Nederlandse ouders op Curacao (Kamerlid voor het CDA, 1994-2005); Geert Wilders wiens moeder in Nederlands-Indië is geboren (Kamerlid voor de VVD, 1998-2012; sinds 2005 leider van de PVV); Mariko Peters, geboren in de VS en wier moeder is geboren in Japan (Kamerlid voor GroenLinks, 2006-2012); Marlies Veldhuijzen van Zanten, geboren in Zweden (staatssecretaris voor het CDA, 2010-2012).
3. Roesstam Effendi vertegenwoordigde de CPH van 1933-1945 (zie http://www.parlement.com/id/vg09ll0c8wxu/r_roestam_effendi, laatst geraadpleegd op 25 januari 2013).
4. Meerjarenplan Emancipatie 2005-2010 *Emancipatie: vanzelfsprekend, maar het gaat niet vanzelf!* http://docs.szw.nl/pdf/35/2005/35_2005_3_8464.pdf, laatst geraadpleegd op 8 maart 2013.
5. <http://www.republiekallochtonie.nl/onderzoek-pro-demos-diversiteit-in-de-tweede-kamer-2012>, geraadpleegd op 28 maart 2013.
6. Zie <http://dnpp.ub.rug.nl/dnpp/pp/cu/jv/2004>, geraadpleegd op 20 maart 2013.
7. *Ibid.*
8. Zie <http://organisatie.groenlinks.nl/statuten>, geraadpleegd op 30 maart 2013.

Bibliografie

- Bird, K. (2004). *The Political Representation of Women and Ethnic Minorities in Established Democracies: A Framework for Comparative Research*. AMID Working Paper Series.
- Bird, K. (2005). The Political Representation of Visible Ethnic Minorities in Electoral Democracies: A Comparison of France, Denmark, and Canada. *Nationalism and Ethnic Politics*, 11 (4), 425-465.
- Bird, K., Saalfeld, T. & Wüst, A.M. (Eds.). (2011). *The Political Representation of Immigrants and Minorities. Voters, Parties and Parliaments in Liberal Democracies*. New York: Routledge ECPR Series in European Political Science.
- Bush, S.S. (2011). International Politics and the Spread of Quotas for Women in Legislatures. *International Organisation*, 65 (1), 103-137.
- Caul, M. (1999). Women's Representation in Parliament: The Role of Political Parties. *Party Politics*, 5 (1), 79-98.
- CDA (1990). *Beleidsplan CDA Vrouwenberaad: Over de Drempel in de Jaren Negentig*. Den Haag: CDA Vrouwenberaad.
- Celis, K., Erzeel, S., Mügge, L. & Damstra, A. (te verschijnen). *Quota and Intersectionality: Ethnicity and Gender in Candidate Selection*. (manuscript under review).
- Collins, P.H. (1990). *Black Feminist Thought: Knowledge, Consciousness, and the Politics of Empowerment*. New York: Routledge.
- Crenshaw, K. (1991). Mapping the Margins: Intersectionality, Identity Politics, and the Violence against Women of Color. *Stanford Law Review*, 43 (6), 1241-1299.
- Dahlerup, D. (Ed.). (2006). *Women, Quotas and Politics*. New York: Routledge.
- Dahlerup, D. (2011). Women in Nordic Politics – A Continuing Success Story? In K. Niskanen (Ed.), *Gender and Power in the Nordic Countries* (pp. 59-86). Oslo: Nordic Gender Institute.
- Ensel, R. (2003). Multiculturalisme in de Politieke Partij. Migrantennetwerken in de PvdA en het CDA. *Migrantenstudies*, 19 (3), 156-172.
- Hancock, A. (2009). An Untraditional Intersectional Analysis of the 2008 Election. *Politics & Gender*, 39 (1), 243-265.
- Hardy-Fanta, C. (2011). *Intersectionality and Politics: Recent Research on Gender, Race, and Political Representation in the United States*. New York-Abington: Routledge.
- Hirsi Ali, A. (2006). *Mijn Vrijheid. De Autobiografie*. Amsterdam/Antwerpen: Uitgeverij Augustus.
- Jacobs, D. (1998). *Nieuwkomers in de politiek. Het parlementaire debat omtrent kiesrecht voor vreemdelingen in Nederland en België (1970-1997)*. Gent: Academia Press.
- Keuzenkamp, S. (2006). Politieke participatie en betrokkenheid. In S. Keuzenkamp & A. Merens (Eds.), *Sociale atlas van vrouwen uit etnische minderheden* (pp. 234-257). Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.

- Krook, M.L. (2009). *Quotas for Women in Politics. Gender and Candidate Selection Reform Worldwide*. New York: Oxford University Press.
- Krook, M.L. & Schwindt-Bayer, L. (2013). Electoral Institutions. In G. Waylen, K. Celis, J. Kantola & L.S. Weldon (Eds.), *Oxford Handbook of Gender and Politics* (pp. 554-579). New York: Oxford University Press.
- Leyenaar, M. (1989). *De Geschade Heerlijkheid. Politiek Gedrag van Vrouwen en Mannen in Nederland, 1918-1988*, Den Haag: SDU.
- Leyenaar, M. (2004). *Political Empowerment of Women. The Netherlands and Other Countries*. Leiden/Boston: Martinus Nijhoff Publishers.
- Mügge, L. (2010). *Beyond Dutch Borders: Transnational Politics among Postcolonial Migrants, Guest Workers and the Second Generation*. Amsterdam: IMISCOE Amsterdam University Press (Research Series).
- Mügge, L. (2012). Dual Nationality and Transnational Politics. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 38 (1), 1-19.
- Mügge, L. & De Jong, S. (2013). Intersectionalizing European Politics: Bridging Gender and Ethnicity. *Politics, Groups and Identities*, 1 (3), 380-389.
- Murray, R. (2010). *Parties, Gender Quotas and Candidate Selection in France*. Basingstoke and New York: Palgrave MacMillan.
- Paxton, P. & Hughes, M. (2007). *Women, Politics and Power: A Global Perspective*. Thousand Oaks, CA: Sage.
- Paxton, P., Hughes, M. & Green, J.L. (2006). The International Women's Movement and Women's Political Representation, 1893-2003. *American Sociological Review*, 71 (6), 898-920.
- PvdA (1997) Pamflet Multi-Etnisch Vrouwenennetwerk, De Allochtone Vrouw in de Stad. Een Pamflet van het Multi-Etnisch Vrouwenennetwerk in de PvdA. Amsterdam: PvdA.
- Ruedin, D. (2013). *Why Aren't They There? The Political Representation of Women, Ethnic Groups and Issue Positions in Legislatures*. Colchester: ECPR Press.
- Velde, van de, H. (1992). Van pressie tot beleid. Het streven naar meer vrouwen in de partijpolitiek in de jaren tachtig. In *Jaarboek DNPP* (pp. 158-185). Groningen: Universiteit Groningen.
- Verge, T. (2012). Gendering Representation in Spain: Opportunities and Limits of Gender Quotas. *Journal of Women, Politics & Policy*, 31 (2), 166-190.
- Verloo, M. (2009). Oratie. Intersectionaliteit en interferentie. Hoe politiek en beleid ongelijkheid behouden, bestrijden en veranderen. *Tijdschrift voor Genderstudies*, 12 (3), 34-46.
- Vermeulen, F. (2006). *The Immigrant Organising Process. Turkish Organisations in Amsterdam and Berlin and Surinamese Organisations in Amsterdam 1960-2000*. IMISCOE Dissertations. Amsterdam: Amsterdam University Press.
- Vermeulen, H. & Penninx, R. (Eds.). (1994). *Het democratisch ongeduld. De emancipatie en integratie van zes doelgroepen van het minderhedenbeleid*. Amsterdam: Spinhuis.
- VVD (1988). Notulen Hoofdbestuur VVD, 20 juni. VVD-archief DNPP, inv. nr. 1161.

Zincone, G., Penninx, R. & Borkert, M. (Eds.) (2011). *Migration Policymaking in Europe: The Dynamics of Actors and Contexts in Past and Present*. Amsterdam: Amsterdam University Press.

Bijlage. Interviews^a

Partij	ID	Functie	Datum	Plaats
VD	R1	Voorzitter Liberaal Vrouwen netwerk (LVN), voorzitter 2004-	11-03-2013	Rotterdam
	R2	Voorzitter Permanente Scoutingcommissie (PSC), 2012-	18-06-2013	Amsterdam
CDA	R3	Voorzitter CDA Vrouwen (CDA/V) 2009-	27-05-2013	Dordrecht
	R4	Voorzitter CDA-Kleurrijk, 2012-	24-06-2013	Den Haag
	R5	Oprichter Intercultureel Beraad (ICB)	12-03-2013	Tilburg
PvdA	R6	Voorzitter Zwarte Migranten en Vluchtelingen-vrouwengroep (ZMV-groep), 2003-2007	22-05-2013	Skype
	R7	Voorzitter Commissie Etnische Groepen (CEG), 1985-1989	18-03-2013	Amersfoort
	R8	Adviseur Diversiteit, 2000-	06-05-2013	Amsterdam
	R9	Voorzitter Vrouwen in de PvdA (VIP), 2013-	24-05-2013	Almelo
GroenLinks	R10	Voorzitter Multi- Etnisch Vrouwen netwerk (MEV), 2001-2007	21-05-2013	Amsterdam
	R11	Voorzitter Kleurrijk Platform, 2009-2012	27-04-2013	Amsterdam
	R12	Voorzitter Feministisch Netwerk (FemNet), 2012-	23-04-2013	Amsterdam
ChristenUnie	R13	Manager Politiek Personeelsbeleid, 2008-	15-05-2013	Utrecht
	R14	Voorzitter ChristenUnie Multicultureel, 2009-2011	12-03-2013	Den Haag
D66	R15	Voorzitter Vrouwen Mannen Mensenrechten (VMM-rechten)	19-03-2013	Bussum

Noot: a. Afgenomen door Liza Mügge met assistentie van Alyt Damstra.

Genderquota in de wetenschap, het bedrijfsleven en de rechterlijke macht in België

Eva Schandevyl, Alison E. Woodward, Elke Valgaeren en Machteld De Metsenaere

---

ABSTRACT: Gender Quotas in Belgian Science, Business and Justice

Belgium is an early adapter of gender quotas to increase the presence of women in decision-making, as quotas for advisory councils and electoral politics date from the 1990's. The advisory commission regulations had effects for research and scientific bodies, while the boards of publically funded corporations recently came into view. Notwithstanding many attempts, gender quotas have not (yet) been introduced in the higher regions of the justice system. This article investigates the lively scene of debates on Belgian quotas and comparatively explores the process of adopting quotas in science, business and justice. It focuses on the intensity of the debates, the arguments constituting the debate and the main actors driving it. The analysis demonstrates rich variation with respect to these three elements, which points to the importance of nuanced and context specific analyses when implementation processes of quotas in various sectors are studied.

KEYWORDS: gender quotas, policy, science, business, judges

---

1. Inleiding

Positieve actie om de positie van vrouwen in alle vormen van besluitvorming te verbeteren, was vanaf het eerste Europees Actie Programma in 1982 een uitdrukkelijke ambitie van de Europese Unie (Council of the European Communities, 1982 en 1984). Met het derde actieplan van 1991-95 werden er zelfs expertcommissies opgericht om de situatie van vrouwen in de besluitvorming in diverse maatschappelijke sectoren (politiek, gezondheid, de rechterlijke macht) in kaart te brengen.

Binnen de EU ontpopte België zich tot een van de Europese koplopers wat betreft positieve actie in de overheid en in bedrijven. Het vizier was daarbij vanaf het begin breder dan enkel de politieke besluitvorming.

In het arsenaal van instrumenten voor positieve actie zijn quota het absolute kernwapen. Toen zachte maatregelen op politiek vlak weinig of geen impact leken te hebben, voerde België in 1994 als eerste Europees land een electorale quota-wet in. Tegelijkertijd grepen de verschillende wetgevende niveaus in België in op andere aspecten van de politieke besluitvorming, zoals de samenstelling van adviesraden. Andere sectoren in de bestaande machtsstructuren bleven aanvankelijk buiten schot. De internationale feministische beweging hield de druk evenwel aan voor het verkrijgen van een betere vertegenwoordiging in de besluitvorming in een ruim scala aan sectoren. Het VN Peking Actieplatform van 1995 nam onder meer de doelstelling (G1) op dat lidstaten “maatregelen nemen om te zorgen voor gelijke toegang tot en volwaardige participatie van vrouwen in machtsstructuren en besluitvorming” (Verenigde Naties, 1995).

Quota zijn controversiële maatregelen, zelfs bij feministen (<http://www.quotaproject.org>). Tegenargumenten zijn dat ze indruisen tegen het gelijke-kansen-principe (omdat ze een zekere voorkeur voor vrouwen impliceren); dat ze ondemocratisch zijn (omdat de vrijheid van bijvoorbeeld kiezers beperkt wordt); dat ze de perceptie voeden dat vrouwen mandaten krijgen omwille van hun geslacht (en niet omwille van hun kunnen), wat vrouwen eerder schaadt dan baat; dat geslacht irrelevant is voor besluitvorming in alle gebieden inclusief de politiek (Dahlerup & Freidenvall, 2010); en dat de aanwezigheid van vrouwen geen garantie is dat er iets verandert, in die zin dat de belangen van vrouwen beter behartigd zouden worden (Childs & Krook, 2008). Voorstanders van quota benadrukken doorgaans dat quota een noodzakelijk kwaad zijn, een efficiënt hulpmiddel om bestaande barrières die vrouwen ondervinden (bijvoorbeeld in selectiecriteria die gehanteerd worden) te overwinnen en om het democratische recht op gelijkheid in praktijk om te zetten. Ze stellen dat vrouwen niet minder capabel zijn, maar dat hun kwaliteiten traditioneel niet als volwaardig erkend worden. Vaak, zo luidt het argument, schuilt het probleem in de manier waarop ‘kwaliteit’ gepresenteerd en gemeten wordt en in de dominante visie op wat een ‘goede besluitvormer’ is. Quota zouden ten slotte enkel in de beginfase problematisch zijn. De overtuiging was dat quotawetten op langere termijn de *mores* konden wijzigen.

Niettegenstaande de controverse rond quota, worden ze beschouwd als de meest efficiënte manier om snel verandering teweeg te brengen. Ze zijn een ‘fast track’-maatregel (Dahlerup, 2006) om een historisch scheefgegroeide maatschappelijke werkelijkheid om te buigen (Squires, 1997, pp. 91-95; Schandevyl, Bollen & De Metsenaere, 2009; Celis & Woodward, 2010). Wereldwijd was er een explosief gebruik van electorale quota. Vandaag zijn er circa 100 landen met electorale quota (Dahlerup & Freidenvall, 2008). Simultaan kwam er uitgebreid vergelijkend

onderzoek rond het gebruik van quota in de politieke besluitvorming (Celis, Krook & Meier, 2011; IDEA, 2013; Krook, 2009; Francescheet, Krook & Piscopo, 2012). Er is echter veel minder geweten over genderquota in andere gebieden, zoals de benoemde of indirect verkozen publieke raden en uitvoerende organen (de 'tweede generatie'-quota), en de bestuursraden in de economische sfeer (de 'derde generatie'-quota) (Holli & Teigen, 2012; Holli, 2011). Of landen alles of slechts enkele van de verschillende categorieën quota invoerden, de volgorde waarmee dat gebeurde en de achterliggende argumenten verschillen evenwel van geval tot geval (Meier, 2013).

Voor elk type quota was België een voorloper. Het Belgische gelijkheidsbeleid begon al in de jaren 1980 met een stevig positief actiebeleid. Quota werden snel noodzakelijk geacht. De vrouwenbeweging heeft hier een cruciale rol in gespeeld, onder meer door het hanteren van de retoriek van 'minderheden', waarvoor men in België zeer gevoelig is (Celis, Meier & Wauters, 2010). Het recht trekken van de ondervertegenwoordiging van vrouwen in de besluitvorming was een doelstelling van het beleid en de reikwijdte van het begrip besluitvorming was breed. Er was niet alleen aandacht voor de politiek en voor de openbare sector, die relatief beïnvloedbaar zijn door het beleid, maar ook voor de economie. Streefcijfers en quota werden als mogelijke werktuigen gezien. Tijdens haar eerste ambtstermijn als minister van Maatschappelijke Emancipatie introduceerde Miet Smet een beleid om de openbare ambten te verplichten mee te werken aan genderactieplannen en introduceerde ze maatregelen om genderactieplannen in de economie te stimuleren (Kabinet van de Staatssecretaris voor Maatschappelijke Emancipatie, 1988 en 1990). België was de eerste Europese lidstaat met wettelijk opgelegde electorale quota (1994) en voerde vanaf 1990 geleidelijk quota in voor adviesraden en andere openbare organen (Cromboom, Samzelius & Woodward, 2001). In 2011 legde men beperkingen op voor de samenstelling van de bestuursorganen van beursgenoteerde bedrijven en overheidsbedrijven. In Vlaanderen zijn er sinds 2013 quota voor de beslissingsorganen van de universiteiten van Gent en Antwerpen.¹ Over maatregelen voor andere sectoren inclusief de rechterlijke macht lopen discussies.

Kortom, quota zijn nog steeds actueel en er is nood aan onderzoek naar de gelijkenissen en verschillen in het gebruik van quota in de verschillende besluitvormingsarena's, deels om de effecten ervan te evalueren en deels om inzicht te krijgen in de logica achter het gebruik ervan. Dit artikel is een eerste aanzet tot verder onderzoek naar de vergelijking tussen de invoering en implementatie van quota in niet-politieke sectoren. Tot nu toe is hierover weinig onderzoek verricht (maar zie Meier, 2013). Onze bijdrage behandelt de (pogingen tot) invoering van quota buiten de politieke besluitvorming in België sinds het einde van de jaren 1990. Onze aandacht gaat daarbij meer specifiek uit naar de invoering van quota in wetenschappelijke adviesraden, het debat rond quota in raden van bestuur van bedrijven en de discussie over quota in de hogere magistratuur. Deze sectoren wor-

den gekenmerkt door een hardnekkige achterstand qua aanwezigheid van vrouwen aan de top (Instituut voor de Gelijkheid van Vrouwen en Mannen, 2013). Wat de cases verbindt, is het feit dat het in deze sectoren niet enkel over democratische vertegenwoordiging gaat (een belangrijk argument voor de legitimiteit van politieke besluiten), maar ook over de kwaliteit van besluitvorming.

Onze studie betreft een exploratief en vergelijkend onderzoek naar de mate van controversie in het implementatieproces van quota in deze sectoren (waarbij we het debat over de electorale genderquota in de vergelijking betrekken), de argumenten die in dat kader werden aangehaald, en de actoren die het proces stuurden. Onze analyse wijst onder meer op een grote variatie in intensiteit (publieke aandacht), argumenten (in hoofdzaak betreffende kwaliteit en hoe kwaliteit te meten), en het groeiende belang van Europa.

De empirische beschrijvingen van de drie cases zijn gebaseerd op drie onafhankelijk van elkaar uitgevoerde onderzoeken. De inhoudelijke analyse van het proces en het politiek-maatschappelijk debat rond de invoering van quota in deze drie sectoren gebeurt aan de hand van primaire bronnen (parlementaire debatten, beleidsbrieven en overheidsdocumenten) en een literatuurstudie. De informatie over adviesraden is mede gebaseerd op een enquête bij voorzitters van adviesraden in Vlaanderen in de periode 1999-2001 (Cromboom, Samzelius & Woodward, 2001), aangevuld met acht interviews (afgenomen in 2011-12) met vertegenwoordigers van het Fonds voor Wetenschappelijk Onderzoek-Vlaanderen (FWO), het *Fonds de la Recherche Scientifique* (FNRS), de *European Science Foundation*, het Instituut voor de Gelijkheid van Vrouwen en Mannen, de Cel Gelijke Kansen in Vlaanderen en de Cel Ethiek en Gender van *DG Research* van de Europese Commissie. Voor de quotawetgeving voor het bedrijfsleven en het debat met betrekking tot justitie gaat de aandacht vooral uit naar de debatten, hoorzittingen en wetgevende initiatieven in het Belgisch Parlement, en voor het bedrijfsleven in het bijzonder naar de communicatie van de bevoegde Europese Commissaris aangaande quota op Europees vlak. We behandelen de drie cases in chronologische volgorde en bouwen, voor zover de beschikbare gegevens dat toelaten, telkens een vergelijking in van de implementatieprocessen in de drie sectoren op vlak van intensiteit, argumentatie en actoren.

2. Quota in wetenschappelijke adviesraden

In landen met een neocorporatistische traditie zoals België spelen adviesraden soms een meer doorslaggevende rol in de bepaling van agenda's en de voorbereiding van beleid dan verkozen organen (Holli & Teigen, 2012). Ze vormden dan ook een evident doelwit voor de eerste federale Minister van Gelijke Kansen. Het feit

dat raadsleden benoemd worden, maakte het voor de overheid bovendien relatief eenvoudig om hun samenstelling te beïnvloeden. Vanaf 1990 was er voor benoemingen in de raden op het federaal niveau een dubbelkandidatuur m/v vereist, wat de verantwoordelijke minister de mogelijkheid verschafte om een evenwicht in een raad te beslechten. Dit leidde echter niet tot grote veranderingen in het evenwicht tussen mannen en vrouwen en al gauw kwam men tot de conclusie dat wetten zonder sancties ineffectief waren (Ministerie van Tewerkstelling en Arbeid en Gelijkekansenbeleid, 1995). In het kielzog van het Peking Actieplatform en de discussie rond electorale quota kwam er een wettelijke bepaling voor adviesorganen op federaal niveau in 1997, gevolgd door Vlaanderen (1997, 2003, 2007), Brussel (2001), de Franse Gemeenschap (2002) en Wallonië (2003). Alle wetten bepaalden dat niet meer dan twee derde van de leden van adviesraden van hetzelfde geslacht mochten zijn. In Vlaanderen heeft de huidige regering de ambities verhoogd tot 40 procent (Beleidsbrief, 2012).

In veel landen maken wetenschappelijke onderzoeksraden en expertpanels deel uit van adviesraadstructuren, en vallen ze zodoende onder de algemene regels voor adviesraden. Deze wetenschappelijke organen zijn belangrijke spelers in het toekennen van onderzoeksmiddelen en in het beoordelen van wetenschappelijke output. Ze zijn fundamentele *gatekeepers* van de machtsvelden in de wetenschappen en spelen een sleutelrol in de instandhouding van genderhiërarchieën (Husu & de Cheveigné, 2010; European Commission, 2008 en 2009).

De Europese overheid – die trouwens zelf sinds 1999 streeft naar 40 procent vrouwelijke vertegenwoordiging in expertpanels en adviesraden inclusief de raden van de invloedrijke European Research Council (European Commission, 2000 en 2008; European Research Council, 2010) – verzamelt daarom al enige tijd vergelijkende cijfers over de genderverhoudingen in de academische en wetenschappelijke besluitvorming. De beschikbare gegevens tonen aan dat vrouwen sterk ondervertegenwoordigd zijn in de top van de academische en wetenschappelijke wereld (European Commission, 2013). België hing vanaf het begin aan de staart. In de eerste datareeksen van de ‘*SHE figures*’ ontbraken bovendien cijfers over de situatie in Vlaanderen.

Ondanks het feit dat het FWO in Vlaanderen duidelijk onder het Vlaamse quota-decreet voor adviesraden van 1997 viel, verzocht het toenmalige hoofd van het FWO om een erkenning als ‘uitzondering’ met als argument een gebrek aan gekwalificeerde kandidaten. Het FWO-Vlaanderen argumenteerde bovendien dat wetenschappelijke raden niet onder een quotabepaling moesten ressorteren (Cromboom, Samzelius & Woodward, 2001, p. 42). Hierover werd echter geen openbaar debat gevoerd en evenmin werden er sancties getroffen. In de gendersamenstelling van het FWO-Vlaanderen kwam er tussen 1997 en 2007 dan ook weinig verandering.

In 2007 kwam er echter een verduidelijking van de quotaverplichtingen in het decreet ‘Een meer evenwichtige participatie van V/M in Vlaamse advies- en be-

stuursorganen'. Er werd ook achter de schermen druk uitgeoefend om meer genderevenwicht te bewerkstelligen (Monard & Buitendijk, 2013). Zo eiste de minister van Wetenschapsbeleid Fientje Moerman dat de nieuwe statuten van het FWO-Vlaanderen ook quotabepalingen voor de samenstelling van expertpanels zouden bevatten.² In 2007 werd een nieuwe en meer transparante selectieprocedure geïntroduceerd, met openbare vacatures en een statutaire verplichting voor een tweederde gendersamenstelling van de expertcommissies. Sindsdien worden leden eerst geselecteerd op basis van hun 'wetenschappelijke excellentie' en vervolgens op gender.

De expertcommissies hebben nu een veel betere balans dan vroeger, maar de situatie is nog niet perfect. Globaal genomen is het aandeel vrouwen in de FWO-expertcommissies toegenomen van 11 procent in 2004 tot 32 procent in 2012 (Fonds Wetenschappelijk Onderzoek Vlaanderen, 2012). Maar als men per commissie telt, zijn maar 11 van de 31 commissies in orde met de wettelijke richtlijn. In 2012 varieerde het aandeel vrouwen in de expertcommissies van 6 procent in de economische wetenschappen tot 63 procent in de biologie. Hoewel de algemene perceptie is dat er weinig vrouwen in de natuurwetenschappen zijn, tonen de resultaten van het FWO-Vlaanderen dat vooral de menswetenschappen kampen met een ondervertegenwoordiging van vrouwen.³ De FWO-commissies staan nog ver af van de ambitie om een 40 procent - 60 procent-genderverhouding te benaderen. Niettemin suggereert een vergelijking met het FNRS dat genderquota toch hun belang hebben. Het FNRS (Fonds de la recherche scientifique) valt omwille van zijn statuut niet onder de adviesraden en bijgevolg niet onder de quotawet voor adviesraden. In 2011 telde het FNRS slechts 18 procent vrouwen in zijn expertcommissies en de zusterorganisatie FRIA (Fonds pour la Formation à la Recherche dans l'Industrie et dans l'Agriculture) slechts 20 procent.

Wanneer we het implementatieproces bekijken op basis van onze drieledige onderzoeksvraag (betreffende intensiteit, inhoud en actoren), is een eerste opvallende vaststelling dat, in tegenstelling tot de invoering van de electorale genderquota, de quota voor de adviesraden weinig stof deden opwaaien. Deze vaststelling gaat ook op voor de wetenschappelijke adviesraden. Een aantal feministische wetenschappers vroeg wel aandacht voor de problematiek, maar buiten de academische wereld leefde het debat hoegenaamd niet. Het eerder beschreven verdragingsmanoeuvre van het FWO-Vlaanderen en de vaststelling dat het FNRS (nog?) niet aan quota onderhevig is, zijn echter belangrijke tekenen dat er een onderhuidse maar sterke oppositie leeft en dat het debat dus nog in alle hevigheid kan losbreken.

Ten tweede is er een belangrijk verschil met het debat over electorale quota te noteren voor wat de inhoud ervan betreft. Hoewel ze een zekere aandacht voor rechtvaardigheid, ethiek en kwaliteit delen, woedt er met betrekking tot het genderevenwicht in wetenschappelijke adviesraden een erg specifiek debat inzake productiviteit en kwaliteit (Addis, 2010; Dahlerup & Freidenvall, 2010). De tegen-

standers van quota wijzen op het feit dat ze in strijd zijn met de gangbare ideeën over objectiviteit en de meritocratische principes van de wetenschap (Caprile *et al.*, 2012, p. 148 en p. 169). Daartegenover staat de feministische kritiek dat de 'neutrale' bibliometrische principes om 'excellentie' te meten helemaal niet genderneutraal zijn (Addis, 2010; Rees, 2011).

Wanneer we, ten derde, de actoren onder de loep nemen die van belang waren in het implementatieproces, valt vooral de rol van Europa op. Hoewel in België de eerste federale quotawet voor adviesraden de Europese initiatieven voorafging, kan de groeiende druk op de Belgische praktijk die van het Europese voorbeeld uitging, vooral wat betreft de wetenschappelijke adviesraden, niet miskend worden. Ook dit kan aangestipt worden als een verschil met het electorale quotadebat.

3. Quota in het bedrijfsleven

Verschillende Europese landen namen sinds het begin van de eenentwintigste eeuw maatregelen om de aanwezigheid van vrouwen in de raden van bestuur van bedrijven te verhogen, waarbij zowel harde maatregelen genomen worden zoals quota of eerder zachte maatregelen zoals aanbevelingen in de *corporate governance codes* of regels die het 'comply or explain'-principe toepassen (Casey, Skibnes & Pringle, 2011). Koploper Noorwegen voerde reeds in 2003 een quotasysteem in voor beursgenoteerde bedrijven, gekoppeld aan strenge sancties, met name de ontbinding van de onderneming (Engelstad & Teigen, 2012). Na enkele jaren slaagden alle bedrijven waarop de wet van toepassing was erin om het Noorse quotum van 40 procent vrouwen te halen.

In Europese vergelijkingen van raden van bestuur in de economie scoort België zwak. In 2011 telden de raden van bestuur van de bedrijven uit de Bel20 slechts 11 procent vrouwen (EC Database: Women & Men in Decision Making, 2012). Tot voor kort koos men in België voor de zachte aanpak om dat onevenwicht te remediëren. De Belgische *Corporate Governance Code* voor beursgenoteerde bedrijven – de Code 2009 – bevat een eerder vage aanbeveling om oog te hebben voor diversiteit. De teleurstelling over het gebrek aan resultaat en druk vanuit Europa zetten de Belgische overheid aan om maatregelen te treffen die sneller resultaat zouden leveren. Nadat de Kamer eerder hetzelfde deed, keurde de Belgische Senaat op 30 juni 2011 een wet goed die beursgenoteerde bedrijven en overheidsbedrijven een quotum van een derde vrouwen oplegt. Tijdens de bespreking in Kamer en Senaat werd daarbij herhaaldelijk verwezen naar de electorale quota enerzijds en het Noorse quotum voor beursgenoteerde bedrijven anderzijds; volgens de voorstanders van de quotawetgeving twee voorbeelden die aantonen dat enkel een harde aanpak tot de gewenste resultaten leidt. De Belgische wetgeving beantwoordt aan

de op 14 november 2012 door de Europese Commissie voorgestelde richtlijn die de doelstelling van 40 procent vrouwen onder niet-uitvoerende bestuurders tegen 2020 voorstelt, evenwel zonder verplichte quota voor te stellen. Vanaf 2017 zullen sancties gelden voor Belgische bedrijven die niet aan de wettelijke quota voldoen: de materiële en immateriële vergoedingen van de bestuurders worden opgeheven zolang er te weinig vrouwelijke bestuurders zijn.

Net zoals in andere landen zorgde de invoering van de quotawetgeving voor beursgenoteerde bedrijven in België voor verhitte debatten tussen voor- en tegenstanders, een debat dat trouwens nog steeds verdergaat. Er zijn in essentie twee soorten argumenten die gebruikt worden in het debat over de ondervertegenwoordiging van vrouwen in de raden van bestuur van grote bedrijven en de overheidsmaatregelen die hieraan kunnen remediëren: ethische en economische (Campbell & Mínguez-Vera, 2010).

Ethische argumenten vertrekken vanuit de principes van gelijkheid en rechtvaardigheid. Ze wijzen op het gebrek aan gelijke kansen voor ondervertegenwoordigde groepen en de structurele barrières die ze moeten overwinnen om topposities te bereiken, vergelijkbaar met de argumentatie omtrent het gebrek aan gelijke kansen in de politiek ten tijde van de invoering van electorale quota. Meier (2013) toont aan dat de argumenten met betrekking tot de raden van bestuur, zoals die aan bod kwamen tijdens het parlementair debat over de quotawet van 2011, ook de noodzaak aankaarten om de bestaande machtsstructuren te wijzigen.

Economische argumenten wijzen op de nadelen van homogene raden van bestuur voor de bedrijven in kwestie (Brammer, Millington & Pavelin, 2007). De logica is dat een gebrek aan genderdiversiteit het Europese concurrentievermogen schaadt en de economische groei belemmert. Deze lijn van argumenten is eerder vergelijkbaar met de argumentatie ten aanzien van de electorale quota over de verwachte betere kwaliteit van besluitvorming wanneer meer vrouwen aanwezig zijn in de politiek. De discussie over de invoering van de quotawetgeving loopt immers niet toevallig parallel met de kritische blik – *quid* de legitimiteit en verantwoordelijkheidszin? – die naar de raden van bestuur geworpen wordt naar aanleiding van de financiële en economische crisis, van enkele schandalen zoals de grootschalige fraude bij de grote Amerikaanse bedrijven Enron (2001) en WorldCom (2002) en van de faillissementen van grote financiële instellingen zoals Lehman Brothers of in eigen land Fortis en Dexia (Terjesen, Sealy & Singh, 2009). De eenzijdige samenstelling van de raden van bestuur komt immers onder vuur en wordt naar voor geschoven als een mogelijke oorzaak van hun falen. Omgekeerd verwacht men van meer genderdiversiteit een beter functionerende raad van bestuur, die beter scoort op het vlak van deugdelijk bestuur en uiteindelijk zorgt voor betere bedrijfsresultaten (Brammer, Millington & Pavelin, 2007). De kwaliteit van de besluitvorming in de raad van bestuur wordt niet langer enkel toegeschreven aan de optelsom van de individuele competenties van de bestuurders.⁴ De voorstanders van de invoering

van quota benadrukken eveneens dat de kwaliteit van de besluitvorming beïnvloed wordt door het groepsniveau, waarbij diverse groepen tot betere beslissingen komen dan homogene groepen, wat resulteert in betere bedrijfsresultaten (Lückerath-Rovers, 2011). In het publieke debat krijgt evenwel enkel de directe relatie tussen de aanwezigheid van vrouwen en de bedrijfsresultaten (de winst, de innovatiekracht of de beurskoers) aandacht (Nielsen & Huse, 2010).

Ook de tegenstanders van quota gebruiken economische argumenten: het opnemen van vrouwen in de raden van bestuur zou de bedrijfsresultaten negatief beïnvloeden. Hierbij wordt wel sterk de nadruk gelegd op de individuele kenmerken en competenties van bestuurders, onafhankelijk van hun geslacht. Aldus zouden quota tot omgekeerde discriminatie leiden, waardoor minder bekwame vrouwen benoemd worden ten nadele van meer bekwame mannen. De quota berokkenen bovendien nadeel aan alle vrouwen, ongeacht hun kwaliteiten, omdat de quota-wetgeving voor vrouwen het imago van minder kwaliteitsvolle bestuurders met zich meebrengt.

Wat is nu bijzonder aan het debat inzake bedrijfsquota in vergelijking met de electorale genderquota en die voor wetenschappelijke adviesraden? Wat betreft de intensiteit zit het debat over quota in de raden van bestuur dichter bij dat over electorale quota dan dat met betrekking tot de quota in wetenschappelijke adviesraden. Inzake het belang dat aan kwaliteit gehecht wordt en de rol van Europa, zien we wel belangrijke gelijkenissen tussen de implementatieprocessen van quota in de bedrijfs- en academische wereld. De dominantie van kwaliteit in de discussies verbaast niet, aangezien meritocratische principes prevaleren in beide werelden. Wat dan weer verrassend is, is de vaststelling dat er in het debat over de bedrijfsquota sterk verwezen wordt naar de electorale quota, wat op basis van de beschikbare data over de invoering van quota in de wetenschappelijke adviesraden veel minder expliciet lijkt. Een 'spill-over'-effect van het ene quotadebat naar het andere lijkt aldus toch een belangrijke factor te zijn in de implementatie ervan.

4. Quota binnen justitie

België telt tegenwoordig bijna de helft vrouwelijke magistraten. Dit op het eerste gezicht aanzienlijke aandeel moet echter gerelativeerd worden. In de hoogste rechtscolleges is er een uitgesproken vrouwelijke ondervertegenwoordiging: 14 procent vrouwen in het Hof van Cassatie; 7,6 procent bij de Raad van State en gemiddeld 22,7 procent vrouwen in de verschillende hoven van beroep (Instituut voor de Gelijkheid van Vrouwen en Mannen, 2011). De hoven van beroep en het Hof van Cassatie worden voorgezeten door mannen. In de lagere echelons ziet het beeld er enigszins anders uit, al zijn vrouwen ook daar ondervertegenwoordigd:

circa 10 procent vrouwelijke voorzitters van de rechtbanken van eerste aanleg; circa 13 procent bij de voorzitters van de rechtbanken van koophandel; 33 procent bij de voorzitters van de arbeidsrechtbanken. In de rechtbanken van eerste aanleg, waar de meeste zaken betreffende familierecht voorkomen, en in de jeugdrechtbanken, zijn de vrouwen het best vertegenwoordigd. Daar vormen ze iets meer dan de helft van het personeelsbestand. Voor de arbeidsrechtbanken bedraagt dit cijfer 57 procent, in de politierechtbanken 25,5 procent, en op het niveau van de vredegerichten 29,7 procent. Dit beeld tekent zich af in bijna alle Europese landen (Anasagasti & Wuiame, 1999; CEPEJ, 2012). De late toegang van vrouwen tot juridische beroepen en de juridische handelingsonbekwaamheid tot de helft van de twintigste eeuw zijn belangrijke verklaringen voor de Belgische ondervertegenwoordiging van vrouwen in de magistratuur.

In de rechterlijke macht zijn quota echter vooralsnog niet ingevoerd, ondanks diverse wetsvoorstellen die de afgelopen tien jaar ingediend werden teneinde tot een evenwichtige samenstelling te komen van de hoogste rechtscolleges van het land. Quota worden door de voorstanders noodzakelijk geacht om het representatieve karakter van de rechterlijke macht en de kwaliteit van rechterlijke beraadslagingen en beslissingen te waarborgen. Rechterlijke beslissingen, met name die op het hoogste niveau, zijn immers nooit louter technisch-juridisch, zo wordt geredeneerd, maar bevatten vaak politiek geladen keuzes. Voor de kwaliteit van rechterlijke beraadslagingen en vanuit democratisch standpunt zou het daarom onjuist zijn dat vrouwen bij die beraadslagingen zo sterk ondervertegenwoordigd zijn (Sloot, 2012). Ook hier weerklinken in het debat dus de argumenten van rechtvaardigheid, ethiek en kwaliteit. Het doembeeld van bindende quota boezemde bij de magistratuur vrees in voor een aanslag op hun onafhankelijkheid, gezag en beslissingsmacht, onder meer met betrekking tot de verkiesbaarheid van kandidaten. De traditie van politieke benoemingen die maar enigszins afzwakte eind jaren 1990 (sindsdien beslist een onafhankelijk orgaan, de Hoge Raad voor Justitie, hierover) werd in stand gehouden door de heersende coöptatie- en selectiemechanismen via veelal mannelijke netwerken met onduidelijke en niet-transparante criteria, waarbij vrouwen doorgaans uit de boot vielen (Deville & Paye, 1999). Toch zullen juristen graag beklemtonen dat het gerecht functioneert via normen, waarden en eigenschappen die 'volledig neutraal' zijn. Het is dus niet zo verwonderlijk dat in het publieke debat rond quota in de magistratuur tegenstanders vooral juridische bezwaren aanhalen als zouden quota in strijd zijn met het gelijkheidsbeginsel en zouden ze andere ondervertegenwoordigde groepen en mannen discrimineren, ook al heeft het Belgisch Grondwettelijk Hof daar mits bepaalde voorwaarden⁵ iets minder problemen mee.

Binnen de magistratuur zelf bestaat er weinig draagvlak voor de invoering van quota, maar de vrouwenbeweging (met de CD&V-werkgroep *Vrouw & Maatschappij* op de voorgrond) blijft vasthouden aan het inschrijven van een gelijke verte-

genwoordiging in de wetgeving die de werking van de rechtscolleges regelt.⁶ Ze beklemtoont daarbij dat positieve acties niet enkel wenselijk zijn omwille van het gelijkheidsbeginsel, maar ook vanuit doelmatigheidsoverwegingen die te maken hebben met kwaliteit. Een sector die in crisis is zoals de juridische – sinds de jaren negentig van de twintigste eeuw zijn de disfuncties binnen de magistratuur, het verlies aan vertrouwen in en het diepgewortelde ongenoegen over de werking van het gerecht niet meer uit de actualiteit weg te branden – vraagt om verandering en diversiteit, waardoor meer facetten van een probleem, inclusief de visies van vrouwen, in overweging kunnen worden genomen. Waar mannelijke rechters zich zouden laten leiden door abstracte regels en principes om een geschil te beslechten, zouden vrouwen bovendien meer aandacht hebben voor overleg, verzoening en de algemene context waarin feiten plaatsvinden. De meningen lopen echter uiteen over de veronderstelling dat het geslacht van de rechter invloed heeft op de aard van haar of zijn vonnissen (Huyse, 1997; Schandevyl, Bollen & De Metsenaere, 2009). ‘Resultaten’ op dit vlak zijn dan ook moeilijk te meten en data moeilijk te achterhalen.

Met betrekking tot de onderzoeksvragen valt ons ten eerste op dat het debat inzake quota in de magistratuur minder publieke aandacht genereert dan de invoering van quota voor de kieslijsten en de raden van bestuur, en dat het om die reden minder intens genoemd kan worden. Net als bij het debat inzake de quota voor de wetenschapsraden is het evenwel duidelijk dat de oppositie groot is en dat verdere druk voor de implementatie van quota de intensiteit plots en hoog kan opdrijven. Een mogelijke verklaring voor de vaststelling dat de beide debatten echter vooral achter de schermen worden gevoerd, is dat de wetenschap en de magistratuur, in vergelijking tot politiek en bedrijf, toch eerder gesloten werelden zijn. In verband met de argumenten die het debat domineren, ons tweede aandachtspunt, stellen we grote gelijkenissen vast met de debatten inzake electorale en bedrijfsquota: de subjectieve visies van vrouwen dragen bij tot de algemene kwaliteit van de besluitvorming. Wat ten slotte de actoren betreft, vallen de prominente rol van de vrouwenbeweging en de afwezigheid van een sterke Europese stem op; dat is vergelijkbaar met de implementatie van electorale quota. Voorts wijst het uitblijven van quota in de magistratuur op het belang van de historische context van de betreffende sector: de uitgesproken mannelijke dominantie in deze sector die sterk door tradities wordt gekenmerkt, lijkt een belangrijke verklaring te bieden voor het succesvolle verzet tegen quota.

5. Conclusie

De gemeenschappelijke noemer van de drie sectoren die we in dit artikel onderzochten is de onafhankelijkheid van de sector ten aanzien van de staat en de markante ondervertegenwoordiging van vrouwen op het besluitvormingsniveau. Al deze sectoren schoven een corporatistische zelfregulering naar voren als een alternatief voor genderquota. Dat wetenschappelijke kwaliteit als objectief meetbaar geldt volgens 'neutrale' wetenschappelijke normen, dat kwaliteit in de zakenwereld alleen in termen van winst meetbaar is en dat justitie best beheerd wordt volgens de normen van de *peers*, waren typerende argumenten. De drie sectoren waren inbreng van buitenaf. De laatste jaren is de kwaliteit van de zogeheten objectiviteit van hun oordelen echter in toenemende mate in twijfel getrokken door een deel van de publieke opinie (met uitzondering misschien van de academische wereld). Elke van deze sectoren gaat in mindere of meerdere mate door een vertrouwenscrisis, en waar ze zich vroeger buiten de reikwijdte van gendergelijkheidseisen waanden, vallen ze nu onder harde maatregelen (wetenschappelijke instellingen, bedrijfsleven) of dreigen ze dat op termijn te doen (justitie).

Ondanks deze gelijkenissen stelden we grote verschillen vast tussen de quotadebatten in deze sectoren. Vooreerst wat betreft de intensiteit en de publieke aandacht waarmee de (poging tot) quota-implementatie gepaard ging: die was, net als bij electorale quota, hoog in het debat over bedrijfsquota, en eerder laag (lees: verborgen en onderhuids) in verband met quota voor wetenschappelijke adviesraden en de magistratuur. Ten tweede stelden we belangrijke accentverschillen vast in de argumentaties. Vooral het verschillende gewicht dat aan kwaliteit en verdienste wordt gehecht, vormde een punt van verschil in de respectievelijke Belgische quotadebatten. Wat betreft de actoren, onze derde onderzoeksfocus, willen we de aandacht vooral vestigen op de rol van de Europese instellingen en voorbeelden. Onze onderzoeksresultaten lijken te suggereren dat wanneer Europa geen belangrijke stem of voorbeeldfunctie vervult, quotawetten minder makkelijk ingang vinden (*cf.* de Belgische magistratuur). Ten slotte willen we de aandacht vestigen op de *spill-over* die we vaststelden tussen het debat inzake electorale en bedrijfsquota en het determinerende belang van de historische traditie in de magistratuur als belangrijke hindernis voor de implementatie van genderquota.

Het ruimere belang van onze analyse van de drie Belgische cases schuilt in de vaststelling dat de implementatie van genderquota in verschillende sectoren haar eigen verloop, discours en historische context kent. Dit duidt op de noodzaak om oog te hebben voor een dergelijke variatie in comparatief onderzoek naar de invoering van verschillende generaties genderquota, een variatie die gegenereerd wordt door de specifieke context (tijd en plaats) van zowel de sector waarin quota worden ingevoerd als de historische traditie van het land.

Noten

1. Bijzonder decreet van 13 juli 2012 tot wijziging van het Bijzonder decreet betreffende de Universiteit Gent en het Universitair Centrum Antwerpen van 26 juni 1991.
2. Interview FWO, september 2012.
3. Website van het FWO, geraadpleegd op 20 februari 2013.
4. *Parl.St.* Kamer, nr. DOC 53 0211/004.
5. Indien er sprake is van kennelijke feitelijke ongelijkheid, de maatregel ertoe strekt om bestaande feitelijke ongelijkheid te verhelpen, tijdelijk van aard is en verdwijnt zodra het doel bereikt is en niet onnodig andermans rechten beperkt (Brems & Stevens, 2011, pp. 145-180).
6. *Parl.St.* Senaat, nrs. 2-1444/1, 2-14445/1, 28 januari 2003; nrs. 3-173/1, 3-174/1, 22 augustus 2003; nr. 4-672/1, 2 april 2008; Kamer van Volksvertegenwoordigers, ontwerpvoorstel Bijzondere wet tot wijziging van de bijzondere wet van 6 januari 1989 op het Grondwettelijk Hof, om een evenwichtige aanwezigheid van beide geslachten onder de leden van het Grondwettelijk Hof te waarborgen, 2012.

Bibliografie

- Addis, E. (2010). *Gender and Scientific Excellence: Meta Analysis of Gender and Science Research Topic Report*. European Commission DG Research Framework 7 Thematic Report. Gepubliceerd op: www.genderandscience.org.
- Anasagasti, M. & Wuiame, N. (1999). *Women and Decision-making in the Judiciary in the European Union*. European Commission, DG Employment, Industrial Relations and Social Affairs.
- Beleidsbrief Gelijke Kansen Beleidsprioriteiten 2012. Gepubliceerd op: http://brussel.s-p-a.be/sharedmedia/uploads/files/11/11/2011-10-1__BB_SMET_Gelijke_Kansen_DEFINITIEF_.pdf.
- Brammer, S., Millington, A. & Pavelin, S. (2007). Gender and Ethnic Diversity Among UK Corporate Boards. *Corporate Governance: An International Review*, 15 (2), 393-403.
- Brems, E. & Stevens, L. (2011). *Recht en gender in België*. Brugge: die Keure.
- Campbell, K. & Mínguez-Vera, A. (2010). Female Board Appointments and Firm Valuation: Short and Long-Term Effects. *Journal of Management and Governance*, 14 (1), 37-59.

- Casey, C., Skibnes, R. & Pringle, J.K. (2011). Gender Equality and Corporate Governance: Policy Strategies in Norway and New Zealand. *Gender Work and Organization*, 18 (6), 613-630.
- Celis, K., Krook, M.L. & Meier, P. (2011). The Rise of Gender Quota Laws: Expanding the Spectrum of Determinants for Electoral Reform. *West European Politics*, 34 (3), 514-530.
- Celis, K., Meier, P. & Wauters, B. (2010). Diversiteit, vertegenwoordiging en onderzoek in België. In K. Celis, P. Meier & B. Wauters (Eds.), *Gezien, gehoord, vertegenwoordigd? Diversiteit in de Belgische politiek* (pp. 3-26). Gent: Academia Press.
- Celis, K. & Woodward, A.E. (2010). Gelijkekansenstructuren, de vertegenwoordiging van vrouwen en de constructie van gender. In K. Celis, P. Meier & B. Wauters (Eds.), *Gezien, gehoord, vertegenwoordigd? Diversiteit in de Belgische politiek* (pp. 165-182). Gent: Academia Press.
- CEPEJ (2012). *European Judicial Systems: Efficiency and Quality of Justice. An Overview*. Brussels. Gepubliceerd op: http://www.coe.int/T/dghl/cooperation/cepej/evaluation/2012/Synthese_Version_finale_en.pdf.
- Childs, S. & Krook, M.L. (2008). Critical Mass Theory and Women's Political Representation. *Political Studies*, 56 (3), 725-736.
- Council of the European Communities (1982). Council Resolution of 12 July 1982 on the Promotion of Equal Opportunities for Women (No C 186/3). Brussels.
- Council of the European Communities (1984). Council Recommendation of 13 December 1984 on the Promotion of Positive Action for Women 84/635/EEC (1984). OJ L 331.
- Cromboom, S., Samzelius, T. & Woodward, A.E. (2001). *Toepassing van het quotadecreet van 1997 in de Vlaamse adviesraden. Eindverslag van het onderzoek*. VUB-RHEA op initiatief van Het Vlaams Ministerie van Welzijn, Gezondheid en Gelijke Kansen tussen Mannen en Vrouwen.
- Dahlerup, D. (Ed.) (2006). *Women, Quotas and Politics*. London: Routledge.
- Dahlerup, D. & Freidenvall, L. (2008). *Electoral Gender Quota Systems and Their Implementation in Europe* (No. PE 408.309). Brussels: WIP, Women in Politics Research Centre, Department of Political Science, Stockholm University in Cooperation with International IDEA & European Parliament Directorate-General for Internal Policies Policy Department C/Citizens' Rights and Constitutional Affairs.
- Dahlerup, D. & Freidenvall, L. (2010). Judging Gender Quotas: Predictions and Results. *Policy and Politics*, 38 (3), 407-425.
- Deville, A. & Paye, O. (1999). *Les femmes et le droit: constructions idéologiques et pratiques sociales*. Bruxelles: Publications des Facultés universitaires Saint-Louis.
- Engelstad, F. & Teigen, M. (Eds.) (2012). *Firms, Boards and Gender Quotas: Comparative Perspectives*. Bingley: Emerald.
- European Commission (2000). Besluit van de Commissie van 19 juni 2000 betreffende een evenwichtige deelneming van mannen en vrouwen in haar Comités en groepen deskundigen (2000/407/EG) L 154/34.

- European Commission (2008). *Mapping the Maze: Getting More Women to the Top in Research*. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities (EUR 22311).
- European Commission (2012). *Database: Women & Men in Decision Making*, Brussel. Gepubliceerd op: http://ec.europa.eu/justice/gender-equality/gender-decision-making/database/index_en.htm.
- European Commission (2013). *She Figures 2012 – Gender in Research and Innovation Statistics and Indicators*. Luxembourg: Publications Office of the European Union.
- European Research Council (2010). *ERC Scientific Council Gender Equality Plan 2007-2013*. Brussel. Gepubliceerd op: http://erc.europa.eu/sites/default/files/document/file/erc_scc_gender_equality_plan_2007_2013.pdf.
- Fonds Wetenschappelijk Onderzoek Vlaanderen (2012). *FWO Jaarboek 2012 Diversiteit*. Brussel: Fonds Wetenschappelijk Onderzoek Vlaanderen.
- Franceschet, S., Krook, M.L. & Piscopo, J.M. (2012). *The Impact of Gender Quotas*. New York: Oxford University Press.
- Holli, A.M. (2011). Transforming Local Politics? The Impact of Gender Quotas in Finland. In B. Pini & P. MacDonald (Eds.), *Women and Representation in Local Government. International Case Studies* (pp. 142-158). New York: Routledge.
- Holli, A.M. & Teigen, M. (2012). *Quotas for Public Bodies? A Comparative Study of the Effectiveness of Gender Quotas for Public Boards and Committees in Finland and Norway*. Paper Presented at the Social Science History Association, 1-4 November, Vancouver.
- Husu, L. & de Cheveigné, S. (2010). Gender and Gatekeeping of Excellence in Research Funding: European Perspectives. In B. Riegraf, B. Aulenbacher, E. Kirsch-Auwärter & U. Müller (Eds.), *Gender Change in Academia: Re-mapping the Fields of Work, Knowledge and Politics From a Gender Perspective* (pp. 43-59). Wiesbaden: VS-Verlag.
- Huysse, L. (1997). *De mensen van het recht*. Leuven: Uitgeverij Van Halewyck.
- IDEA (2013). Quota Project Database. Gepubliceerd op: <http://www.idea.int/gender/quotas.cfm>.
- Instituut voor de Gelijkheid van Vrouwen en Mannen (2011). *Vrouwen en mannen in België. Genderstatistieken en genderindicatoren*. Gepubliceerd op: http://igvm-iefh.belgium.be/nl/binaries/GenderStat_N_Hfdst1-8_tcm336-161101.pdf.
- Instituut voor de Gelijkheid van Vrouwen en Mannen (2013). *Vrouwen aan de Top 2012*. Brussel: Instituut voor de Gelijkheid van Vrouwen en Mannen.
- Kabinet van de Staatssecretaris voor Maatschappelijke Emancipatie (1988). *Gids voor positieve acties in de onderneming*. Brussel: Kabinet van de Staatssecretaris voor Maatschappelijke Emancipatie.
- Kabinet van de Staatssecretaris voor Maatschappelijke Emancipatie (1990). *Positieve acties in de overheidsdiensten: model gelijkheidsplan voor Ministeries, Instellingen van Openbaar nut en Provinciale Besturen*. Brussel: Kabinet van de Staatssecretaris voor Maatschappelijke Emancipatie.

- Krook, M.L. (2009). *Quotas for Women in Politics: Gender and Candidate Selection Reform Worldwide*. Oxford: Oxford University Press.
- Lückerath-Rovers, M. (2011). Women on Boards and Firm Performance. *Journal of Management and Governance*. Gepubliceerd op: <http://link.springer.com/article/10.1007%2Fs10997-011-9186-1#page-1>.
- Meier, P. (2013). *Quotas for Advisory Boards, Business, and Politics: Similarities and Differences in the Regulation of Gender Relations*. Paper Presented at the ECPR Joint Sessions, 11-16/3/2013, Mainz.
- Ministère de l'emploi et de la politique d'égalité des chances (1999). *Évaluation des politiques, des actions et des recherches menées depuis 1985 en matière d'égalité des chances entre hommes et femmes*. Brussel: Ministère de l'emploi et de la politique d'égalité des chances.
- Monard, E. & Buitendijk, S. (2012). Vrouw en onderzoek: de ultieme inzet voor wetenschappelijke excellentie zonder verlies aan talent. In FWO (Ed.), *FWO Jaarboek 2012 Diversiteit* (pp. 6-10). Brussel: Fonds Wetenschappelijk Onderzoek Vlaanderen.
- Nielsen, S. & Huse, M. (2010). Women Directors' Contribution to Board Decision-Making and Strategic Involvement: the Role of Equality Perception. *European Management Review*, 7 (1), 16-29.
- Rees, T. (2011). The Gendered Construction of Scientific Excellence. *Interdisciplinary Science Reviews*, 36 (2), 133-145.
- Schandevyl, E., Bollen, S. & De Metsenaere, M. (Eds.) (2009). *In haar recht. Vrouwe Justitia feministisch bekeken*. Brussel: VUBPress.
- Sloot, B. (2012). *Afspiegeling, quota en de samenstelling van de rechterlijke macht*. Afscheidsrede aan de Open Universiteit op 16 maart 2012.
- Squires, J. (2007). *The New Politics of Gender Equality*. Houndsmill-Basingstoke-Hampshire: Palgrave-Macmillan.
- Terjesen, S., Sealy, R. & Singh, V. (2009). Women Directors on Corporate Boards: A Review and Research Agenda. *Corporate Governance: An International Review*, 17 (3), 320-337.
- Verenigde Naties (1995). *Vierde Wereldvrouwenconferentie Actieplatform Peking*. Nederlandstalig verslag van de vierde Wereldvrouwenconferentie te Peking, 4-15 september 1995. Gepubliceerd op: http://www.emancipatie.nl/_documenten/emb/dce/algemeen/thema/platform/.

DEEL 2

RUBRIEKEN

INHOUD

ESSAY:

- Hoe om te gaan met quota in de
politiek en intersectionaliteit** 377
Laure Michon

SYMPOSIUM:

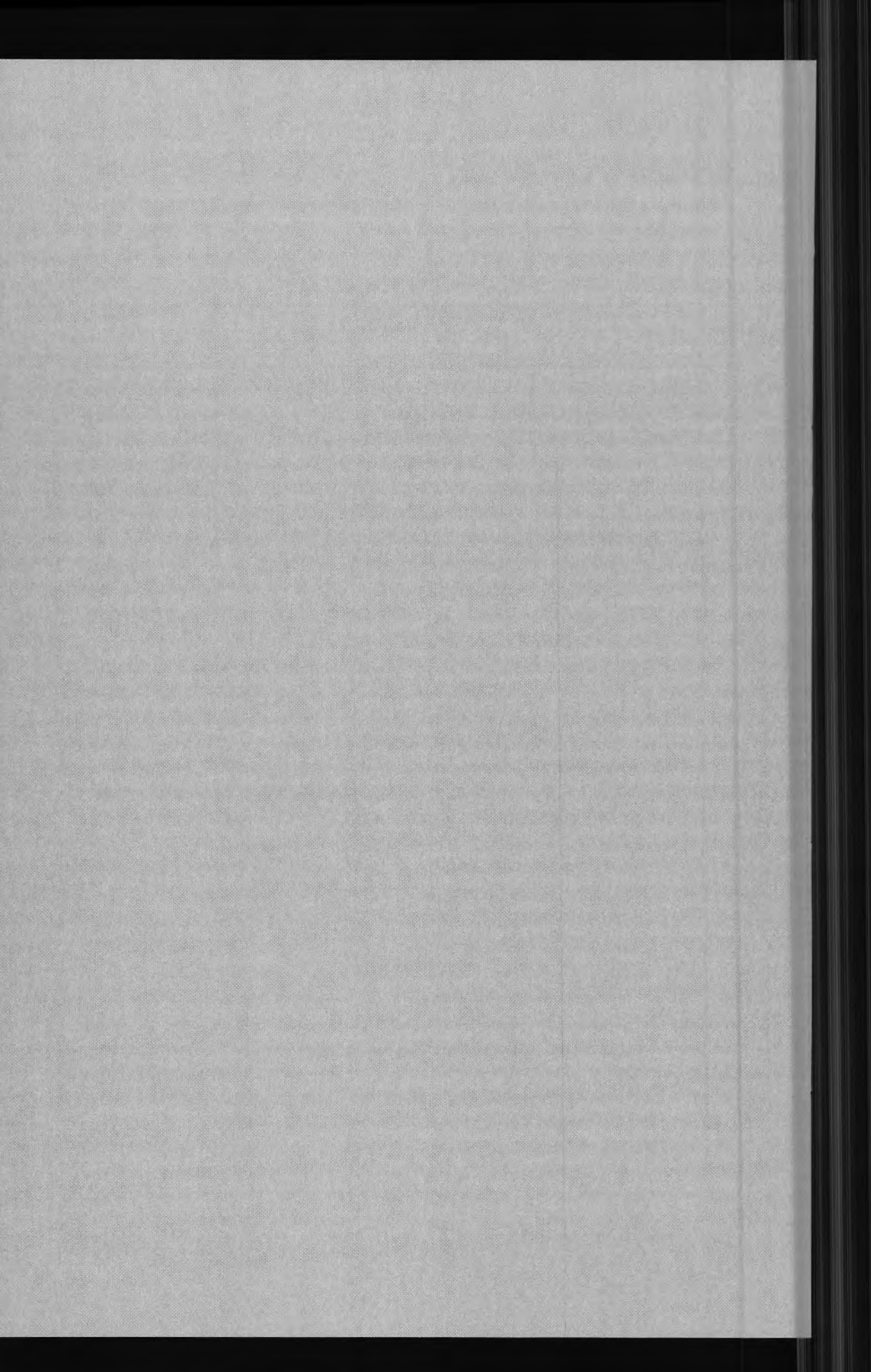
- De zin en onzin van genderquota
in het bedrijfsleven** 389
Sabine de Bethune, Sonja Becq,
Nick Deschacht, Eelke Heemskerk en
Meindert Fennema

ONDERZOEK UITGELICHT:

- Wat is 'publieke verantwoording'?**
Over forums en functies 407
Tom Willems en Wouter Van Dooren
- De substantiële vertegenwoordiging
van vrouwen: wat met
conservatieve claims?** 410
Karen Celis en Sarah Childs

- Belangenbehartiging door lidstaten
in de Commissie-fase. Institutionele
randvoorwaarden voor de
beïnvloeding van 'Brussel'** 413
Markus Haverland en Duncan Liefverink

- AUTEURSINFO** 417

Hoe om te gaan met quota in de politiek en intersectionaliteit¹

Laure Michon²

1. Inleiding

Tijdens de Nederlandse kabinetsformatie in het najaar van 2012 discussieerden zes mannen over de toekomstige regering van Nederland. Geen enkele vrouw was daarbij direct betrokken. Informateurs Henk Kamp en Wouter Bos voerden de gesprekken met de lijsttrekkers van de VVD, Mark Rutte, en van de PvdA, Diederik Samsom. Rutte werd hierbij begeleid door Stef Blok en Bos door Jeroen Dijsselbloem. Zij waren respectievelijk nummer 3 en nummer 5 op de kandidatenlijst van hun partij. De eerste vrouwen op de lijst, Edith Schippers en Jetta Klijnsma (allebei nummer 2), kregen geen rol in de formatie. Bovendien was de koningin kort daarvoor buitenspel gezet in het formatieproces, waardoor het een exclusief parlementaire aangelegenheid werd. Zo werd de beoogde stabiele regering geheel het werk van zes (blanke) mannen, die met hun coalitieakkoord als doel hadden om 'bruggen te slaan' (VVD-PvdA, 2012).

Dat vrouwen niet deelnamen aan de formatie bleef niet onopgemerkt (Meerhof, 2012), maar was niet of nauwelijks onderwerp van discussie. Dit onderstreept (nog eens) hoezeer de positie van vrou-

wen in de politiek verre van vanzelfsprekend is. Het illustreert in mijn ogen ook de noodzaak voor genderquota. Quota zijn echter omstreden en roepen sterke reacties op. Voorstanders zijn vaak zodanig doordrongen van de noodzaak ervan, dat zij de nadelen van quota erbij nemen. Andersom zijn tegenstanders meestal zo principieel, dat zij aanvaarden dat bevolkingsgroepen ondervertegenwoordigd blijven.

In dit essay zal ik geen pleidooi houden voor quota, dat hebben anderen eerder en beter gedaan (zie hiervoor bijvoorbeeld Krook, 2010). Wel wil ik hier verkennen welke groepen behalve vrouwen mogelijk een beroep kunnen doen op correctiemechanismen om hun ondervertegenwoordiging te doorbreken. Daarbij rijst de vraag hoe om te gaan met de aanspraak van diverse groepen op quota, zeker gezien subgroepen in verschillende categorieën kunnen vallen. Ik laat zien dat het lastig is om diverse groepen op eenzelfde manier te garanderen dat zij evenredig vertegenwoordigd worden in de politiek. Het idee om quota voor meerdere groepen in te voeren, roept zoveel praktische problemen op dat het instrument zelf ter discussie kan komen. Toch blijven quota in mijn

ogen noodzakelijk. Daarom concludeer ik dat quota er slechts voor één groep tegelijk kunnen zijn.

2. Waarom quota voor vrouwen in de politiek noodzakelijk zijn

Zelfs wanneer wettelijke quota worden ingevoerd, is er bijna altijd controverse over dit instrument. Of het nu de ondervertegenwoordiging van vrouwen in de politiek, in de media of in het bedrijfsleven betreft, de argumenten voor en tegen quota blijven verrassend stabiel. Wat zeggen de tegenstanders? Niet doen, want quota stigmatiseren en vrouwen zullen er wel op eigen kracht komen. Maar hoe moet dat gebeuren? En hoe lang zijn we bereid hierop te wachten? Voorstanders benadrukken dat de ondervertegenwoordiging van vrouwen niet vanzelf wordt doorbroken en dat het tijd is voor actie (zie voor een overzicht van argumenten pro en contra bij Dahlerup, 2005; Dahlerup & Freidenvall, 2010). Maar hoe gaan we dan om met het hardnekkige vooroordeel dat een vrouw, die dankzij quota op een bepaalde plek terechtkomt, een 'excuustruus' zou zijn?

Een compromis is niet mogelijk: niet inhoudelijk (Dahlerup & Freidenvall, 2010) maar ook niet procedureel. Dat ligt aan de aard van de maatregel: of men introduceert een quotum, of niet. Als er een wettelijk quotum bestaat dat alle partijen verplicht om (minimaal) een bepaald aandeel vrouwen op de lijst te plaatsen, dan is dat een harde ondergrens. Met andere woorden: een beetje quotum bestaat niet. Zelfs als voorstanders teleurgesteld een laag quotum zouden accepteren, dan nog zullen de tegenstanders ontevreden zijn, meestal vanwege het loslaten van het gelijkheidsprincipe. Het alternatief dat tegenstanders noemen, het streefcijfer, is voor voorstanders van quota dan weer onaanrekkelijk, omdat het te vrijblijvend is.

Dat steeds dezelfde argumenten voor en tegen quota worden gebruikt, wijst op een van de belangrijke kenmerken van de discussie over quota: de controverse over de noodzaak ervan laait telkens weer op, omdat het probleem van ondervertegenwoordiging maar niet wordt opgelost. Het is nochtans urgent om de ondervertegenwoordiging van vrouwen in de politiek te doorbreken. Er is inmiddels lang genoeg gewacht op een spontane oplossing voor dit probleem. De cijfers laten duidelijk zien hoe noodzakelijk een ingrijpende

TABEL 1. Aandeel vrouwen in parlementen (procenten), overzicht per februari 2013.

	Tweede Kamer	Eerste Kamer/Senaat	Totaal
Scandinavische landen	42,0	–	–
Nederland	38,7	36,0	34,0
België	38,0	40,8	34,4
Europese (OSCE) landen	23,7	21,5	23,2
Wereld	20,8	18,2	20,4

Bron: <http://www.ipu.org/wmn-e/world.htm> (2 mei 2013).

maatregel is. De discrepantie tussen de samenstelling van de bevolking en de verdeling naar sekse binnen parlementen en andere verkozen raden is schrijnend. Wereldwijd is slechts één op vijf parlementsleden vrouw (IPU, 2013). In Europese landen is dit aandeel nauwelijks hoger. Alleen in de Scandinavische landen worden substantieel meer vrouwen verkozen: daar is 42 procent van de parlementsleden vrouw (idem). Nederland en België doen het relatief goed: het aandeel vrouwen in de Eerste en Tweede Kamer ligt daar onder het niveau van de Scandinavische landen, op 34 procent, maar ruim boven het Europese gemiddelde van 23 procent (Tabel 1).

De verschillen in aanwezigheid van vrouwen in de politiek kunnen niet toegeschreven worden aan het bestaan van quota in de landen in kwestie. Zo is er in België wel een quotum voor vrouwen op partijlijsten voor alle verkiezingen, maar in Nederland en de Scandinavische landen niet. Sinds 2002 moet in België de helft van de kandidaten op de partijlijsten vrouw zijn en moeten de eerste plaatsen door kandidaten van een verschillend geslacht bekleed worden, op straffe van uitsluiting van de partijlijst van de landelijke verkiezingen (Meier, 2008). In Nederland en de Scandinavische landen zijn quota voor vrouwen in de politiek niet wettelijk verplicht, maar hebben sommige partijen zichzelf interne maatregelen opgelegd (www.quotaproject.org, 2 mei 2013). Als zij worden ingevoerd, zorgen wettelijke quota ervoor dat er een grote inhaalbeweging wordt gemaakt. Landen waar vrouwen voorheen zwaar ondervertegenwoordigd waren, zitten dankzij de invoering van quota in de top van de landen met

het een relatief hoog aandeel vrouwen in de politiek (Dahlerup, 2005).

In de praktijk bieden dergelijke interne regels veel minder waarborgen dan een wettelijk quotum, al hangt veel af van de sancties die eraan worden gekoppeld. Dat wordt duidelijk bij het lezen van de statuten en huishoudelijke reglementen van de twee Nederlandse politieke partijen die gelijke vertegenwoordiging van vrouwen nastreven. De PvdA schrijft in haar reglement dat “bij de samenstelling van de fractie wordt (...) gestreefd naar een gelijke vertegenwoordiging van vrouwen en mannen” (PvdA, 2012, Artikel 8.4). In de Statuten van GroenLinks staat: “Uitgangspunt is tevens een gelijke deelneming van vrouwen en mannen aan alle functies en vertegenwoordigingen van de Vereniging” (GroenLinks, 2012, Artikel 5). In beide gevallen committeert de partij zich tot een gelijke man-vrouwverdeling, niet alleen op de kieslijsten maar ook binnen de fracties. Maar het blijft bij een streven; er is met andere woorden ruimte om af te wijken van dit uitgangspunt. Het streven naar diversiteit wordt vaak opgeofferd onder het mom van de noodzaak om de kwaliteit van kandidaten te waarborgen.

3. Voor welke bevolkingsgroepen is ondervertegenwoordiging een probleem?

De beslissing om een quotum in te voeren is in de eerste plaats een maatschappelijke en politieke afweging. Het gaat om welke uitsluitingsmechanismen als opvallend en

oneerlijk worden ervaren. Soms neemt de samenleving het voortouw om dit aan de kaak te stellen, zoals feministen dat hebben gedaan. Op andere momenten eigent de politiek zich de discussie toe. Zo heeft het Nederlandse Parlement in 1983 besloten om buitenlanders stemrecht te geven bij lokale verkiezingen. Dit was destijds niet of nauwelijks een vraag van buitenlanders zelf, maar de politiek heeft besloten een einde te maken aan hun uitsluiting van het politieke proces.

Quota of andere corrigerende maatregelen (zoals gereserveerde zetels, zie Krook & O'Brien, 2010), mogen dan wel het resultaat van een politieke en maatschappelijke onderhandeling of zelfs strijd zijn, ze kunnen niet helemaal arbitrair tot stand komen. Er is echter geen consensus over criteria voor deze instrumenten, maar de onderbouwing van politiek filosofe Jane Mansbridge (1999) is aantrekkelijk vanwege de helderheid en toepasbaarheid van de door haar genoemde regels. Zij is van mening dat de descriptieve vertegenwoordiging van vrouwen in de politiek om allerlei redenen van belang is, waaronder de verwachting dat vrouwelijke vertegenwoordigers vrouwen meer en beter kunnen vertegenwoordigen. Descriptieve vertegenwoordiging verwijst naar de mate waarin vertegenwoordigers lijken op degenen die zij horen te vertegenwoordigen (Pitkin, 1972). Ook voor andere groepen zouden correctiemechanismen ingevoerd moeten worden om hun descriptieve ondervertegenwoordiging te doorbreken, zegt Mansbridge. Dat is geoorloofd, wanneer er vier voorwaarden vervuld zijn: wanneer het vertrouwen en de communicatie tussen een groep en de rest van

de samenleving geschonden is; wanneer de belangen van de groep in kwestie niet geheel vastliggen (of wanneer het niet om een belangengroep gaat); wanneer de groep in kwestie in het verleden ongeschikt werd bevonden om aan politiek te doen; en wanneer de betreffende groep ondervertegenwoordigd is (Mansbridge, 1999). In dergelijke omstandigheden wegen, aldus Mansbridge, de nadelen van descriptieve vertegenwoordiging minder zwaar door dan de winst die kan worden behaald.

Met deze criteria in het achterhoofd is het interessant om terug te grijpen naar de statuten van de PvdA en GroenLinks. Beide partijen streven namelijk niet alleen naar een evenwichtige vertegenwoordiging van vrouwen en mannen in politieke functies. De PvdA streeft ook naar "een evenwichtige spreiding qua leeftijd, regio en diversiteit" (PvdA 2012, Artikel 8.4), en GroenLinks heeft als uitgangspunt dat migranten moeten deelnemen aan alle functies van de partij.

De verwijzing naar de spreiding naar regio in het reglement van de PvdA is opmerkelijk. Nederland kent een lijststelsysteem voor het hele land. Daarmee wijkt het af van veel West-Europese landen waarin het parlement per district wordt verkozen. Districtenstelsels zijn in feite wettelijke geografische quota. Met een districtenstelsel wordt gegarandeerd dat een of meerdere afgevaardigden uit een bepaald gebied komen. Niemand neemt echter het woord quota in de mond als het gaat om electorale kiesdistricten. Het is bekend dat vrouwen meer kans maken om verkozen te worden bij lijstverkiezingen dan bij verkiezingen met een distric-

tenstelsel waarbij slechts één afgevaardigde per district wordt verkozen (Farrell, 2001; Larsrud & Taphorn, 2007). Nederland is in feite één district, maar de PvdA wil er zelf voor zorgen dat de verschillende regio's van het land vertegenwoordigd zijn op de lijst.

Kijken we naar de gehele opsomming van kenmerken op basis waarvan de PvdA en GroenLinks evenredige vertegenwoordiging nastreven (leeftijd, regio, diversiteit en migratie), dan lijkt deze arbitrair. Toch geeft het aan welke groepen volgens de twee partijen legitiem een aanspraak kunnen doen op gelijkwaardige vertegenwoordiging.

Noch de PvdA, noch GroenLinks spreken van quota. Dat neemt niet weg dat uit de statuten en reglementen blijkt dat beide partijen er een visie op vertegenwoordiging op nahouden waarin het er toe doet of een verkozene een man of een vrouw is, jong of oud, en wat zijn of haar herkomst is. Deze visie op vertegenwoordiging is niet vanzelfsprekend, al kan men zich vandaag niet langer voorstellen dat een parlement enkel door mannen zou worden bevolkt of dat alle raadsleden in een multiculturele stad blank en autochtoon zouden zijn. Intuïtief weet men aan dat een dergelijk verkozen orgaan de bevolking niet goed kan aanvoelen en dat de bevolking zich er niet in kan herkennen. Anders gezegd: descriptieve vertegenwoordiging is nodig – maar niet voldoende – voor legitimiteit.

Zo opgesomd en zonder verdere toelichting klinken de keuzes van de PvdA en GroenLinks redelijk arbitrair, zeker als we de criteria van Mansbridge doorlopen. Het spreekt niet voor zich dat

de vertegenwoordiging van verschillende leeftijdsgroepen een discrepantie vertoont met de samenstelling van de samenleving. Noch kunnen we onomwonden vaststellen dat er sprake is van geschonden vertrouwen tussen leeftijdsgroepen. Als het gaat om regionale verschillen geldt hetzelfde en kan moeilijk worden bewezen dat personen uit specifieke regio's in het verleden ongeschikt werden bevonden voor het politieke ambt. Het lijstje van groepen voelt ook arbitrair aan, omdat andere groepen ontbreken, zoals mensen met een lichamelijke beperking of lager opgeleiden. De eersten komen per definitie barrières tegen in de samenleving en zijn sterk ondervertegenwoordigd in de politiek. De ondervertegenwoordiging van lager opgeleiden in de politiek is wellicht zeker zo problematisch voor het functioneren van de democratie. Er zijn ongeveer net zo veel lager als hoger opgeleiden in Nederland, maar lager opgeleiden stemmen veel minder dan gemiddeld en zijn niet of nauwelijks vertegenwoordigd in de politiek (Bovens, 2012; SCP, 2012). De scheidslijn naar opleidingsniveau vertaalt zich ook in termen van politiek vertrouwen en opvattingen (Bovens, 2012): lager opgeleiden hebben niet of nauwelijks een stem in het politieke debat. Maar hoe langer de lijst met groepen die potentieel 'recht' hebben op quota, hoe groter het ongemak wordt. Zelfs als we de criteria van Mansbridge toepassen, kunnen veel groepen een legitieme aanspraak maken op correctiemechanismen. Kan dat voor alle groepen tegelijk? Of hebben sommige groepen daar meer recht op dan andere? En zo ja, welke?

4. Argumenten voor en tegen quota voor migranten in de politiek

Op basis van de criteria van Mansbridge zijn er redenen om te betogen dat migranten een goede kandidaat vormen voor quota in de politiek. Voor zover ik weet is dat in West-Europese landen voor hen nooit serieus overwogen. Wel groeit de aandacht voor de problematiek van de politieke vertegenwoordiging van deze groep (zie bijvoorbeeld Alba & Foner, 2009; Bird, Saalfeld & Wüst, 2011; Givens & Maxwell, 2012; Bloemraad & Schönwälder, 2013). Onderzoek toont stevast aan dat de vertegenwoordiging van migranten en etnische minderheden ver achterblijft. Dat blijkt onder andere uit het overzicht van Bloemraad (2013), waarin voor een aantal landen het aandeel migranten of minderheden in het parlement wordt afgezet tegen het aandeel in de bevolking. Het aandeel migranten of minderheden verschilt sterk per land maar, zoals uit tabel 2 blijkt, er is steeds een grote discrepantie tussen beide.

Nederland is hierop een uitzondering, en dat is al enkele jaren het geval. Sinds 1998 komt het aandeel eerste- en tweede-generatiemigranten van niet-westerse herkomst in het parlement redelijk overeen met het aandeel in de bevolking. Een combinatie van factoren vormt een gunstig kader voor de succesvolle politieke incorporatie van migranten in Nederland: een open en proportioneel electoraal systeem, een ideologisch klimaat met aandacht voor multiculturaliteit (ook al is daar op een gegeven moment een omslag in gekomen), de openheid van politieke partijen en de politieke mobilisatie van etnische groepen op lokaal niveau (Bloemraad, 2013; Michon, 2011; Michon & Vermeulen, 2013).

In West-Europa leven migranten veelal geconcentreerd in de grote steden. Ook daar zijn ze meestal sterk ondervertegenwoordigd in de lokale politiek en zien we dat vertegenwoordiging op lokaal en op nationaal niveau niet altijd samengaan. In Amsterdam zijn niet-westerse migranten minder goed vertegenwoordigd dan in de Nederlandse Tweede Kamer: in de gemeenteraad van de hoofdstad is

TABEL 2. Aandeel herkomst- of minderheidsgroepen in de bevolking en het parlement in een aantal landen.

Land	Verkiezingsjaar	Herkomst-/ minderheidsgroep	Aandeel in bevolking	Aandeel in Parlement
Nederland	2010	Niet-westers	11,2	10,0
Frankrijk	2012	Noord-Afrikaans	5,1*	0,1
Duitsland*	2009	Turks	3,1	0,8
UK*	2010	'Non-white'	12,1	4,2
VS*	2007	Latino	14,7	5,3
Canada*	2006	'visible minorities'	16,2	7,8

Bron: *Bloemraad, 2013 aangevuld met eigen cijfers.

13 procent van niet-westerse herkomst, terwijl 35 procent van de bevolking van niet-westerse komaf is (Michon, 2011; O+S, 2010). In Parijs daarentegen is 12 procent van de gemeenteraadsleden en 18 procent van de bevolking in het buitenland geboren. In die zin lijkt de vertegenwoordiging van migranten op lokaal niveau veel beter dan in de *Assemblée nationale* (zie ook Keslassy, 2009).

Dergelijke verschillen in aanwezigheid tussen steden en regio's maken wettelijke vaste quota voor migranten onmogelijk. Dit in tegenstelling tot genderquota, aangezien de man-vrouwverdeling in de samenleving nagenoeg stabiel en consequent gelijk is. Verschillen en variaties tussen landen en tussen steden maken bovendien duidelijk, dat er geen sprake is van een eenduidige groep waarvoor quota bedoeld zouden moeten zijn. In elk land worden niet alleen andere termen gebruikt ('*non white*' of niet-westers) maar wordt ook gekeken naar andere groepen (herkomstgroepen of eerstegeneratiemigranten). Dat roept niet alleen praktische maar ook inhoudelijke vragen op bij het idee van quota voor migranten. Voor welke migranten zouden zij moeten gelden? Niet alle migranten hebben immers te maken met barrières. En de ondervertegenwoordiging van bepaalde groepen migranten is niet altijd even relevant in politieke termen. Welke groepen zonder twijfel te maken hebben met een problematische ondervertegenwoordiging in de politiek vanuit maatschappelijk perspectief is inderdaad soms moeilijk te bepalen, zelfs op basis van de criteria van Mansbridge. Het kan bovendien sterk en snel fluctueren in de tijd. Waren migranten uit Surina-

me op een gegeven moment in Nederland vooral in beeld als een sociaaleconomisch achtergestelde groep, dan richt de maatschappelijke discussie zich nu vooral op migranten van Marokkaanse herkomst (Vermeulen, Michon & Tillie, 2014).

Het is ook vanuit een ander oogpunt interessant om naar de tijdsfactor te kijken. Een van de belangrijke argumenten voor quota voor vrouwen in de politiek is dat hun aanwezigheid in verkozen organen maar langzaam toeneemt (Dahlerup, 2005). In Nederland zien we dat de deelname van migranten aan de politiek weliswaar achterblijft in vergelijking tot hun aanwezigheid in de samenleving, maar vergeleken met vrouwen is de descriptieve vertegenwoordiging van deze groep snel gestegen. Dertien jaar nadat zij stemrecht hadden gekregen bij lokale verkiezingen (in 1985) waren migranten afkomstig uit niet-westerse landen proportioneel vertegenwoordigd in de Nederlandse Tweede Kamer: in 1998 was acht procent van de Tweede Kamerleden – of ten minste één van hun ouders – geboren in Marokko, Turkije, de Antillen, Suriname, de Molukken of Iran (Groenendijk *et al.*, 2010). Ter vergelijking: nadat vrouwen het kiesrecht kregen (in 1919) heeft het meer dan 70 jaar geduurd voordat een derde van de Tweede Kamer uit vrouwen bestond (Michon, 2012).

De relatief snelle incorporatie van migranten in de Nederlandse politiek pleit niet voor het invoeren van quota voor deze groep. Waarom zou dit instrument worden ingevoerd, terwijl de ondervertegenwoordiging van migranten niet heel groot is en hun incorporatie duidelijk soepel verloopt? Nederland is duidelijk een uitzondering door de mate waarin

migranten aanwezig zijn in de landelijke politiek. In andere landen zouden quota voor deze groep wellicht te rechtvaardigen zijn. Daarbij moet wel worden opgemerkt dat de groep migranten te divers en te dynamisch is om baat te hebben bij een vast quotum (van bijvoorbeeld 5 of 10 procent). Veeleer zouden er mechanismen ingevoerd kunnen worden om een minimale aanwezigheid te garanderen op verschillende niveaus, ook op politiek-bestuurlijk vlak, om daadwerkelijke macht en invloed mogelijk te maken.

Toch rijzen ook bij een dergelijk voorstel nog veel problemen. Een belangrijk vraagstuk is namelijk de opeenstapeling en de doorkruising van quota. Stel dat er zowel quota bestaan voor vrouwen als voor migranten (of sommige groepen migranten); worden migrantenvrouwen dan voor beide quota meegeteld? Verschillende studies laten zien dat migrantenvrouwen het in de politiek vaak relatief goed doen. In de gemeenteraden van grote Duitse en Noorse steden is het aandeel vrouwen onder migranten hoger dan onder gemeenteraadsleden in het algemeen (Kofri & Schönwälder, 2010; Bergh & Bjorklund, 2011). In Amsterdam (na de verkiezingen van 2010) en in Parijs (na de verkiezingen

van 2008) werden in de gemeenteraad zelfs meer migrantenvrouwen dan migrantenmannen verkozen (Michon, 2011).

In interviews met Parijse raadsleden benadrukten migrantenvrouwen dat zij geprofiteerd hadden van genderquota (Michon, 2011). Het lijkt erop dat de meer algemene aandacht voor meer diversiteit in de politiek samen met de quota heeft gezorgd voor een belangrijke toename van het aantal verkozen migrantenvrouwen. Voor politieke partijen is het aantrekkelijk om een allochtone vrouw op de lijst te plaatsen: met 'twee vliegen in een klap' wordt de diversiteit op de lijst vergroot, terwijl de kosten voor zittende politici beperkt blijven. Het aandeel blanke mannen – dat zijn zittende politici vaak – hoeft daarmee nauwelijks af te nemen. In Amsterdam is een ander mechanisme aan het werk, aangezien er geen quotum is voor vrouwen en de aandacht voor diversiteit enigszins op de achtergrond lijkt te geraken (Michon & Vermeulen, 2013). Waarom migrantenvrouwen het in Amsterdam relatief goed doen is niet helemaal duidelijk: het kan verklaard worden door hun ervaring, expertise en politieke kunde, door de mobilisatie van hun achterban (vrouwen, migranten of allebei) of door

TABEL 3. **Aandeel vrouwen, migranten en migrantenvrouwen in de gemeenteraden van Amsterdam en Parijs.**

	Amsterdam	Parijs
Verkiezingsjaar	2010	2008
Aantal gemeenteraadsleden	45	163
Aandeel vrouwen	47%	50%
Aandeel migranten/minderheden	13%	10%
Aandeel vrouwen onder migranten/minderheden	67%	63%

Bron: Michon, 2011.

de keuzes van partijen. Deze mechanismen hebben trouwens evengoed een rol gespeeld (of kunnen dat doen) in Parijs, naast het effect van de quota en de maatschappelijke discussie over diversiteit.

Zowel in Parijs als in Amsterdam lijkt de incorporatie van migranten vooral te verlopen via migrantenvrouwen, en daarmee wordt diversiteit in een bepaalde hoek gezocht en bereikt. In mijn ogen ligt hier een belangrijk praktisch bezwaar tegen quota. We weten niet hoe het in de praktijk uitpakt, want in geen van beide steden zijn er genderquota én migrantenquota. Toch voelen we aan dat zonder restricties aan de invoering van dubbele quota het principe van 'twee vliegen in een klap' ook zou opgaan. Om dat te voorkomen zouden quota zo moeten worden gedefinieerd dat er zowel onder mannen als onder vrouwen een bepaald aandeel migranten moet zijn, en dat bovendien niet alleen onderaan de lijst. Slechts weinig partijen zouden hier blij van worden.

Bovendien is eerder getoond dat veel meer groepen dan vrouwen en migranten legitieme redenen hebben om een aanspraak te doen op quota, bijvoorbeeld mensen met een lichamelijke beperking en lager opgeleiden in het bijzonder. Wat lager opgeleiden betreft is het interessant om op te merken dat ook migranten die verkozen worden in de regel hoog opgeleid zijn. U voelt het al aankomen: wat als wordt besloten dat de ondervertegenwoordiging van deze groep net zo belangrijk is als die van vrouwen en van migranten? Zodra quota voor meerdere groepen aan de orde komen, worden de praktische problemen zo groot dat ze zwaar gaan meewegen tegen het instrument. Inter-

sectionaliteit van achtergrondkenmerken – oftewel de erkenning van de multiple identiteiten van mensen – maakt het instrument kwetsbaar. Dat betekent voor mij echter niet dat quota geheel en al verworpen moeten worden, zoals ik hieronder benadruk. Maar er moet een keuze worden gemaakt over welke groep in de eerste plaats in aanmerking komt voor een quotum. De consequenties voor andere groepen mag men daarbij evenwel niet uit het oog verliezen.

5. Conclusie

Diverse groepen kunnen om legitieme redenen aanspraak maken op wettelijke regelingen om hun ondervertegenwoordiging in de politiek te doorbreken. (Wat in de politiek geldt, kan bovendien ook elders opgaan: ondervertegenwoordiging is niet alleen in verkozen organen problematisch.) Toch is het praktisch onmogelijk om diverse groepen op dezelfde manier waarborgen te geven voor een gelijkwaardige incorporatie in de politiek.

Ik wil daarmee niet pleiten tegen quota in het algemeen. Eerder heb ik opgemerkt dat er sterke argumenten zijn voor quota voor vrouwen: hun ondervertegenwoordiging is structureel en lost niet vanzelf op. Met de voorstanders van quota ben ik het eens dat sommige ontwikkelingen niet vanzelf gaan en dat doorbraken met ingrijpende maatregelen moeten worden geforceerd. Maar ik denk dat er maar voor één groep tegelijk quota kunnen worden ingevoerd. Voor vrouwen zijn quota in de politiek zeker gerechtvaardigd: het lijkt

het enige middel te zijn om hun aanwezigheid daadwerkelijk te vergroten. Bovendien hebben vrouwen zich al lang gemobiliseerd om aandacht te vragen voor hun positie.

Dat betekent echter niet dat men blind moet zijn voor de ondervertegenwoordiging van andere groepen. Bij het toepassen van quota voor vrouwen moet er aandacht zijn voor de consequenties voor andere groepen en voor intersectionaliteit, oftewel voor de diversiteit van vrouwen in de samenleving. Maar daarnaast moeten er waarborgen zijn om te voorkomen dat diversiteit alleen onder vrouwen in acht wordt genomen. In die zin vind ik het niet gunstig, dat onder migranten in de politiek vaak bovengemiddeld veel vrouwen verkozen worden. Ook mannen zijn migrant, jong, laag opgeleid of gehandicapt en ook dat moet in de politiek zichtbaar worden.

Hoe dat precies vorm moet krijgen is een lastige vraag. Quota zijn het enige instrument dat daadwerkelijk leidt tot het gewenste resultaat. Intentieverklaringen in partijstatuten en huishoudelijk reglementen zijn nuttig maar hebben veel minder effect, al kan het geen kwaad als meer politieke partijen dat doen. Wanneer genderquota enige tijd zijn ingevoerd en het gewenste effect hebben gehad, kunnen ze worden afgeschaft, zodat ze voor een andere groep kunnen worden ingevoerd. Maar het is natuurlijk niet de bedoeling dat het aandeel vrouwen dan weer keldert.

Tot slot is het een taak van wetenschappers en actief betrokken burgers om er op te wijzen dat sommige groepen ondervertegenwoordigd zijn en waarom

hun afwezigheid in het politiek proces een probleem is. Bewustwording is een eerste stap naar maatschappelijke veranderingen.

Noten

1. Met dank aan Karen Celis, Silvia Erzeel, Rik de Ruiter en Floris Vermeulen voor hun commentaar op een eerdere versie.
2. Dit essay is geschreven op persoonlijke titel.

Bibliografie

- Alba, R. & Foner, N. (2009). *Entering the Precincts of Power, Do National Differences Matter for Immigrant Minority Political Representation?*. In J. Hochschild & J.H. Mollenkopf (Eds.), *Bringing Outsiders in, Transatlantic Perspectives on Immigrant Political Incorporation* (pp. 277-293). Ithaca: Cornell University Press.
- Bergh, J. & Bjorklund, T. (2011). *Minority Representation in Norway: Success at the Local Level; Failure at the National level*. In K. Bird, T. Saalfeld & A. Wüst (Eds.), *The Political Representation of Immigrants and Minorities: Voters, Parties and Parliaments in Liberal Democracies* (pp.128-144). London: Routledge.
- Bird, K., Saalfeld, T. & Wüst, A. (Eds.) (2011). *The Political Representation of Immigrants and Minorities: Voters, Parties and Parliaments*. London: Routledge.
- Bloemraad, I. (2013). *Accessing the Corri-*

- dors of Power: Puzzles and Pathways to Understanding Minority Representation. *West European Politics*, 36 (3), 652-670.
- Bloemraad, I. & Schönwälder, K. (2013). Immigrant and Ethnic Minority Representation in Europe: Conceptual and Theoretical Approaches. *West European Politics*, 36 (3), 564-579.
- Bovens, M. (2012). *Opleiding als scheidslijn, Van oude en nieuwe maatschappelijke breukvlakken. Van Doornlezing 2012*. Rotterdam: Erasmus Universiteit.
- Dahlerup, D. (2005). Increasing Women's Political Representation: New Trends in Gender Quotas. In J. Ballington & A. Karam (Eds.), *Women in Parliament. Beyond Numbers, Revised Edition* (pp. 141-153). Stockholm: International IDEA.
- Dahlerup, D. & Freidenvall, L. (2010). Judging Gender Quotas: Predictions and Results. *Policy & Politics*, 38 (3), 407-425.
- Farrell, D. (2001). *Electoral Systems, A Comparative Introduction*. Basingstoke: Palgrave.
- Givens, T. & Maxwell, R. (Eds.) (2012). *Immigrant Politics: Race and Representation in Western Europe*. Boulder, CO: Lynne Rienner Publications.
- Groenendijk, K., van Heelsum, A., Michon, L. & Tillie, J. (2010). Participación política en los Países Bajos. In D. Moya Malapeira & A. Viñas Ferrer (Eds.), *Sufragio y participación política de los extranjeros extramunitarios en Europa* (pp. 109-152). Barcelona: Fundacio Carles Pi i Sunyer.
- GroenLinks (2012). *Statuten en Huishoudelijk Reglement GroenLinks maart 2012*. [http://organisatie.groenlinks.nl/files/Statuten %20en %20Huishoudelijk %20Reglement %20GroenLinks %20maart %202012.pdf](http://organisatie.groenlinks.nl/files/Statuten%20en%20Huishoudelijk%20Reglement%20GroenLinks%20maart%202012.pdf) (3 mei 2013).
- Inter-Parliamentary Union (2013). Women in National Parliaments. <http://www.ipu.org/wmn-e/world.htm> (2 mei 2013).
- Keslassy, E. (2009). *Ouvrir la politique à la diversité*. Paris: Institut Montaigne.
- Kofri, C. & Schönwälder, K. (2010). *Diversity in Germany's Political Life? Immigrants in City Councils*. MMG Working Paper 10-17. Göttingen: Max Planck Institute for the Study of Religious and Ethnic Diversity.
- Krook, M.L. (2010, June 18). Gender Quotas and Women's Political Empowerment. *e-International Relations*.
- Krook, M.L. & O'Brien, D. (2010). The Politics of Group Representation: Quotas for Women and Minorities Worldwide. *Comparative Politics*, 42 (3), 253-272.
- Larserud, S. & Taphorn, R. (2007). *Designing for Equality. Best-fit, Medium-fit and Non-favourable Combinations of Electoral Systems and Gender Quotas*. Stockholm: International IDEA.
- Mansbridge, J. (1999). Should Black Represent Blacks, and Women Represent Women? A Contingent 'Yes'. *The Journal of Politics*, 61 (3), 628-657.
- Meerhof, R. (2012, 28 september). Ter inspiratie: kabinet van 27 vrouwen. *de Volkskrant*.
- Meier, P. (2008). Belgium: A Best Practice Put in Perspective. In D. Dahlerup & L. Freidenvall (Eds.), *Electoral Gender Quota Systems and Their Implementation in Europe* (pp. 46-54), Brussel: European Parliament.
- Michon, L. (2011). *Ethnic Minorities in Local Politics: Comparing Amsterdam and Paris*, Onuitgegeven proefschrift. Amsterdam: Faculteit der Maatschappij- en Gedragswetenschappen, Universiteit van Amsterdam.

- Michon, L. (2012), Successful Political Integration: Paradoxes in the Netherlands. In T. Givens & R. Maxwell (Eds.), *Immigrant Politics: Race and Representation in Western Europe* (pp. 87-106). Boulder, CO: Lynne Rienner Publications.
- Michon, L. & Vermeulen, F. (2013). Explaining Different Trajectories in Immigrant Political Integration: Moroccans and Turks in Amsterdam. *West European Politics*, 36 (3), 597-614.
- O + S (2010), *Amsterdam in cijfers 2010*. Amsterdam: Dienst Onderzoek en Statistiek.
- Pitkin, H. F. (1972). *The Concept of Representation*. Berkeley: University of California Press.
- PvdA (2012), *Statuten en Huishoudelijk Reglementen PvdA, Vastgesteld door het congres van 21 en 22 januari 2012 te 's Hertogenbosch*. http://www.pvda.nl/data/catalog/13/3301/4/PvdA_statuten_en_reglementen_2012.pdf (3 mei 2013).
- SCP (2012), *Continu Onderzoek Burgerperspectieven 2012/4*. Den Haag: SCP.
- Vermeulen, F., Michon, L. & Tillie, J. (te verschijnen in 2014). Immigrant Political Engagement and Incorporation in Amsterdam. In N. Foner, J. Rath, J.W. Duyvendak & R. van Reekum (Eds.), *New York and Amsterdam: Immigration and the New Urban Landscape*. New York: NYU Press.
- VVD-PvdA (2012, 29 oktober). *Bruggen slaan, Regeerakkoord VVD - PvdA*. <http://www.kabinetsformatie2012.nl/actueel/documenten/regeerakkoord.html> (6 juni 2013).

De zin en onzin van genderquota in het bedrijfsleven

Genderevenwicht in bestuursraden: waarom wij de kaart van quota trekken

Sabine de Bethune

(Voorzitster Belgische Senaat)

Sonja Becq

(lid Belgische Kamer van

volksvertegenwoordigers)

De ongelijke vertegenwoordiging van vrouwen in de economische besluitvorming wordt algemeen als problematisch ervaren. Het gelijkheidsbeginsel is essentieel in een democratische rechtsstaat. In België is dit beginsel in artikel 10 (eerste lid) van de Grondwet¹ verankerd. In 2002 werd een derde lid ingevoegd dat stelt dat: "De gelijkheid van mannen en vrouwen is gewaarborgd". Artikel 11 van de Belgische Grondwet heeft in zijn eerste deel een algemene draagwijdte en verbiedt elke discriminatie, ongeacht de oorsprong ervan. Bovendien werd in 2002 een artikel 11*bis* ingevoegd, dat de grondwettelijke basis vormt voor maatregelen die tot doel hebben ongelijkheden tussen vrouwen en mannen te bestrijden, in het bijzonder wat betreft de door verkiezing verkregen mandaten en de openbare mandaten.

Op Europees en internationaal vlak bestaan eveneens belangrijke waarborgen inzake de gelijkheid van vrouwen en mannen. Er dient in dat verband gewezen te worden op het discriminatieverbod in

artikel 14 van het Europees Verdrag voor de Rechten van de Mens. Ook het Lisabonverdrag kent talrijke verwijzingen naar het gelijkheidsbeginsel. Zo bevat artikel 157 van het Verdrag betreffende de Werking van de Europese Unie het principe van gelijke beloning van mannelijke en vrouwelijke werknemers voor gelijke of gelijkwaardige arbeid. Het Europese Hof van Justitie heeft op basis van dit artikel (artikel 141 in het vroegere EG-Verdrag) en in het kader van Richtlijn 76/207/EEG² over de gelijke behandeling man-vrouw een uitgebreid communautair geslachtsdiscriminatierecht ontwikkeld.

Ook bedrijven en hun raden van bestuur zouden een weerspiegeling moeten zijn van de samenleving. Het zijn geen eilanden. We kunnen niet uitgaan van de gelijkheid van mannen en vrouwen als vrouwen in de belangrijkste besluitvormingsorganen ondervertegenwoordigd blijven. Dat zij echter nog steeds tegen een 'glazen plafond' stoten, blijkt duidelijk uit een verslag van het Adviescomité voor gelijke kansen voor vrouwen en mannen in de Belgische Senaat uit 2010.³ Vandaag is nog steeds geen enkele bestuursvoorzitter van de bedrijven die genoteerd staan in de Bel20 (de Belgische beursindex) een vrouw. In deze bedrijven maken vrouwen 16 procent van alle bestuursleden uit (37 op een totaal van 225 bestuursleden).

De Belgische overheidsbedrijven doen het enigszins beter: hier zijn drie van de zeven bestuursvoorzitters en een vierde van alle bestuursleden vrouwen.⁴ Voor een aantal van de overheidsbedrijven voorzagt de organieke wet reeds voor de goedkeuring van de Belgische quotawet in 2011 (zie verder) in een quotaregeling.

In de rest van de Europese Unie zijn de cijfers gelijklopend. In de raden van bestuur van de grootste beursgenoteerde ondernemingen in de EU-27 maakten vrouwen in oktober 2012 net zoals in België 16 procent van alle bestuursleden uit. Op het moment van de meting door de Europese Commissie⁵ was 3 procent van alle bestuursvoorzitters vrouwen. Omdat sinds 2003 per jaar gemiddeld slechts 0,6 procentpunt vooruitgang geboekt wordt inzake het aantal vrouwen in Europese bestuursraden stelde de Commissie in november 2012 een ontwerp van richtlijn voor waarin een quotum van 40 procent voor het ondervertegenwoordigde geslacht wordt vastgelegd.⁶

Hiermee rijst de vraag met welke maatregelen, vrijblijvende of dwingende, de bestaande ongelijkheid kan verholpen worden en in welke mate de overheid hierbij regulerend mag of moet optreden. Niemand grijpt graag naar opgelegde maatregelen. Soms blijken deze echter nodig om een schokeffect teweeg te brengen.

Wat de politieke besluitvorming betreft, werd in 1994 in België met de wet Smet-Tobback een quotum ingevoerd van ten hoogste twee derde kandidaten van hetzelfde geslacht op kieslijsten. Dit quotum werd in 2002 aangepast: vanaf dan gold voor kieslijsten een paritaire verdeling van vrouwelijke en mannelijke kandidaten.

De quota die in de kieswetgeving opgenomen zijn, hebben ontegensprekelijk geleid tot meer genderevenwicht in de politiek. De Belgische wetgeving wordt internationaal als voorbeeld aangehaald. Quota blijken het meest doeltreffende middel en ze zijn noodzakelijk, omdat andere maatregelen tot onvoldoende resultaat leiden. Het is dankzij de quota dat we vandaag in België een groot aantal verkozen vrouwen hebben in het Parlement. In maatschappelijke domeinen waar geen quota bestaan, treedt een gelijkaardig effect niet op.

Een wettelijk quotum is volgens ons de meest efficiënte manier om meer vrouwen in het selecte wereldje van bestuurders te krijgen. De meerwaarde van genderdiverse bestuursraden is algemeen erkend en het positieve effect van een genderevenwicht aan de top van ondernemingen op de lange termijn is bewezen. Buitenlandse voorbeelden zoals Noorwegen⁷ wijzen erop, dat quota ook in het bedrijfsleven een gunstig effect kunnen hebben.

Met de wet van 2011 rond quota voor bestuursraden in economische overheidsbedrijven en beursgenoteerde bedrijven heeft ook België een belangrijke stap vooruit gezet in het proces van gelijke participatie van vrouwen en mannen in de economische wereld. Zelf hebben wij in het Belgische Parlement wetsvoorstellen⁸ ingediend die het debat rond deze wet mee op gang getrokken hebben. De wet werd op 16 juni 2011 tijdens de regering van lopende zaken in een wisselmeerderheid tussen christendemocraten, sociaaldemocraten en groenen in de plenaire vergadering van de Belgische Kamer van volksvertegenwoordigers goedgekeurd.

De *Belgische wet van 28 juli 2011*⁹ voorziet voor economische overheidsbedrijven en beursgenoteerde bedrijven dat ten minste een derde van de leden van de raad van bestuur van een ander geslacht dan dat van de overige leden moet zijn. Voor economische overheidsbedrijven ging deze regeling in 2012 reeds in (eerste boekjaar na bekendmaking van de wet). Indien niet aan het quotum wordt voldaan, moet de eerstvolgende benoemde bestuurder van het andere geslacht zijn. Is dit niet het geval, dan is de benoeming nietig. Grote beursgenoteerde bedrijven hebben tot 2017 (zesde boekjaar na bekendmaking van de wet) tijd om aan de nieuwe regeling te voldoen. Voor kmo's en vennootschappen met minder dan 50 procent beursgenoteerd kapitaal is dit tot 2019 (achtste boekjaar na bekendmaking van de wet). De betrokken bedrijven zijn verplicht een verklaring op te nemen in hun jaarverslag inzake de ondernomen inspanningen op het vlak van genderdiversiteit in de bestuursraad. Iedere benoeming in strijd met het quotum is nietig. De voordelen verbonden aan het bestuursmandaat worden in dit geval geschorst. In de wet is voorzien dat de werking ervan twaalf jaar na de bekendmaking door het Parlement geëvalueerd wordt.

In het EU-Groenboek over corporate governance¹⁰ worden verschillende argumenten voor meer genderdiversiteit in bestuursraden aangehaald. Deze kan helpen om 'groepsdenken' tegen te gaan (meer diversiteit leidt tot meer discussie, meer toezicht en een kritischere opstelling in de bestuurskamer) en vergroot de talentenvijver waaruit bedrijven kunnen putten voor de hoogste management- en toezichtfuncties. Meer diversiteit betekent dat verschillen in inzicht, achtergrond en in kwaliteiten mee betrokken worden in de besluitvorming. Daarenboven zijn er volgens de Europese Commissie bewijzen dat vrouwen een andere leiderschapstijl hebben, vaker aanwezig zijn op bestuursvergaderingen en een positief effect hebben op de collectieve intelligentie van een groep.

Uit wetenschappelijk onderzoek, onder meer van McKinsey (Desvaux, Devillard-Hoellinger & Baumgarten, 2007), blijkt dat er een positieve correlatie is tussen het per-

centage vrouwen in de raad van bestuur en de financiële prestaties van een onderneming (wat betreft rendement, eigen vermogen, operationeel resultaat en dividendgroei). Hoewel hiermee geen oorzakelijk verband wordt bewezen, kan het uit zakelijk oogpunt voor bedrijven gunstig zijn om te zorgen voor meer genderevenwicht. Een studie van het Finse instituut EVA (Kotiranta, Kovalainen & Rouvinen, 2007) toont bijvoorbeeld aan, dat bedrijven met een groter aantal vrouwen in bestuursfuncties beter scoren op waarden als leiderschap, doelgerichtheid, verantwoordelijkheidszin, innovatie, externe oriëntatie en motivatie.

In verband met quota in het bedrijfsleven wordt vaak gesteld dat ondernemingen zelf moeten kunnen bepalen wie de juiste man of vrouw is voor een bestuurdersmandaat, op basis van de competenties en het engagement van de kandidaat. "We moeten ons ervoor hoeden bekwame mannen links te laten liggen omdat er toe-

vallig een vrouw te kort is in een bestuur” (Lamote, 2009), wordt wel eens gezegd. Natuurlijk is competentie een belangrijk criterium bij het selecteren van kandidaten voor een bestuursraad. Maar waarom zou de geschikte persoon voor een functie geen vrouw kunnen zijn? Wijst het feit dat er momenteel zo weinig vrouwen een topfunctie bekleden op een gebrek aan bekwaamheid bij vrouwen? Neen, er speelt meer. Indien er een objectief examen zou bestaan voor topfuncties, zouden we al lang een evenwicht bereikt hebben. De criteria waarop men zich baseert om iemand een promotie toe te kennen, zijn echter niet altijd transparant. Bovendien stellen vrouwen zich vaak pas kandidaat voor een functie als ze hiervoor gevraagd worden, terwijl mannen eerder zelf de stap zetten.

Volgens de tegenstanders van quota wordt bovendien beter gewerkt met een charter om tot de gewenste resultaten te komen. De aanbeveling van de Belgische Commissie Corporate Governance uit 2009 (die ondertussen door de wettelijke bepalingen werd achterhaald) stelt dat beursgenoteerde bedrijven tegen 2016 een vertegenwoordiging moeten bereiken van minimaal 30 procent bestuurders van elk geslacht. De aanbeveling is gebaseerd op het ‘comply or explain’-principe, waarbij vennootschappen verplicht zijn de code te volgen of uit te leggen waarom ze dat niet doen.

De cijfers laten echter zien dat de engagementen van het bedrijfsleven niet voldoen en dat er extra inspanningen nodig zijn om tot een genderevenwicht in bestuursraden te komen. Dwingende maatregelen hebben tot doel dit proces te versnellen: quota hebben bewezen dat ze snel en efficiënt werken. Als door een quotum eenmaal het

aandeel vrouwen aan de top is verhoogd, doorbreekt men daarmee de vicieuze cirkel: het wordt zichtbaar dat vrouwen over de nodige kwalificaties beschikken om bestuursfuncties te bekleden en bij vacatures zal eerder aan vrouwelijke kandidaten worden gedacht. Een quotum dwingt om beter op zoek te gaan naar kandidaten en ook eens buiten het eigen (meestal mannelijke) netwerk te kijken. Er wordt voor topfuncties nog te weinig naar vrouwen gezocht.

Dit neemt niet weg, dat dwingende maatregelen zoals quota niet volstaan en begeleidende maatregelen nodig zijn om klassieke rolpatronen te doorbreken. Een vrouwelijke loopbaan volgt nu eenmaal een ander parcours dan een mannelijke. Een gezinsvriendelijk HR-beleid kan veel doen om de cultuur op de werkvloer te wijzigen. Aandacht voor het evenwicht tussen werk en privéleven, het ondersteunen van netwerking van vrouwen, mentorprogramma’s voor ambitieuze vrouwen, en meer vrouwen in het vizier nemen bij rekrutering zijn maar enkele voorbeelden van maatregelen waar bedrijven naar onze mening werk van kunnen maken. Daarnaast moeten gezinnen streven naar een meer evenwichtige taakverdeling van werk en zorg tussen man en vrouw.

Dat genderdiversiteit in bestuursraden een na te streven doel is, behoeft ook voor de tegenstanders van quota geen betoog. Om dit doel te bereiken zijn er echter verschillende maatregelen mogelijk, waaruit wij resoluut voor quota kiezen. Ook al kan onder bepaalde omstandigheden met ‘soft law’ resultaat geboekt worden, mag er in deze kwestie naar onze mening niet de weg van de te grote geleidelijkheid bewandeld worden. Meer vrouwen in de

economische besluitvorming is voor ons een politieke prioriteit die niet aan een natuurlijke evolutie mag worden overgelaten, anders zullen vrouwen nog vele jaren ondervetegenwoordigd blijven in de hoogste besluitvormingsorganen. Quota zijn de enige manier om het glazen plafond te doorbreken.

Het spreekt voor zich dat de ongelijke vertegenwoordiging geen kwestie is van een gebrek aan competentie bij vrouwen: als alleen bekwaamheid zou meespelen, zouden er geen quota nodig zijn. Het is juist omdat er nog drempels bestaan, dat quota helpen om genderevenwicht in bestuursraden te bespoedigen. Quota zijn er niet om iemand die minder bekwaam is voorrang te geven, maar om iemand die minstens even bekwaam is kansen te geven. Op die manier wordt vermeden dat talent dat voorhanden is niet aan bod komt.

Noten

1. De volledige tekst van de Belgische Grondwet is ondergebracht op de website van de Senaat: www.senate.be/doc/const_nl.html.
2. Richtlijn 76/207/EEG van de Raad van 9 februari 1976 betreffende de tenuitvoerlegging van het beginsel van gelijke behandeling van mannen en vrouwen ten aanzien van de toegang tot het arbeidsproces, de beroepsopleiding en de promotiekansen en ten aanzien van de arbeidsvoorwaarden.
3. Belgische Senaat (2010). Het glazen plafond. Verslag namens het Adviescomité voor gelijke kansen voor vrouwen en mannen uitgebracht door de dames de Bethune, Somers en Zrihen. Doc. Nr. 4-1426/1, 4 mei 2010.
4. Cijfers berekend door de werkgroep Vrouw & Maatschappij (www.vrouwenmaatschappij.be) op basis van de officiële websites van de bedrijven (stand op 6 maart 2013).
5. Europese Commissie databank: Supervisory board or board of directors: http://ec.europa.eu/justice/gender-equality/gender-decision-making/database/business-finance/supervisory-board-board-directors/index_en.htm (geraadpleegd op 15 april 2013, cijfers verzameld door de Commissie tussen 26 september en 15 oktober 2012).
6. Europese Commissie (2012). Meer vrouwen in raden van commissarissen: Europese Commissie stelt quotum van 40 procent voor. Persbericht van 14 november 2012: http://europa.eu/rapid/press-release_IP-12-1205_nl.htm.
7. In Noorwegen is ondertussen meer dan 40 procent van alle bestuursleden in beursgenoteerde bedrijven vrouw. Het bij wet opgelegde quotum was er erg effectief, omdat de bedrijven voldoende tijd gekregen hebben om het quotum te halen en omdat er een duidelijke sanctie was bij het niet-naleven van de wet.
8. De bespreking van de wetsvoorstellen die als basis voor de uiteindelijke wet werden genomen is te vinden in het verslag van de Belgische Kamer van Volksvertegenwoordigers van 24 maart 2011 (DOC 53 0211/004).
9. *Belgisch Staatsblad* 14 september 2011. Wet tot wijziging van de wet van 21 maart 1991 betreffende de hervorming van som-

mige economische overheidsbedrijven, het Wetboek van vennootschappen en de wet van 19 april 2002 tot rationalisering van de werking en het beheer van de Nationale Loterij teneinde te garanderen dat vrouwen zitting hebben in de raad van bestuur van de autonome overheidsbedrijven, de genoteerde vennootschappen en de Nationale Loterij.

10. Europese Commissie (2011). Groenboek: Het EU-kader inzake corporate governance. COM(2011) 164 definitief, 5 april 2011.

Bibliografie

- Desvaux, G., Devillard-Hoellinger, S. & Baumgarten, P. (2007). *Women Matter: Gender Diversity, A Corporate Performance Driver. Report*. McKinsey & Company Inc.
- Kotiranta, A., Kovalainen, A. & Rouvinen, P. (2007). *Female Leadership and Firm Profitability*. EVA Analysis, 3. Finnish Business and Policy Forum EVA.
- Lamote, M. (19 november 2009). Kijk naar bekwaamheid, niet naar geslacht. *Het Nieuwsblad*.

Meer vrouwen in het bedrijfsleven? De rol van quota voor raden van bestuur

Nick Deschacht (KU Leuven – Hogeschool-Universiteit Brussel)

Met de invoering van quota voor de samenstelling van de raden van bestuur van grote beursgenoteerde bedrijven en overheidsbedrijven zet ook België de stap om

via quota te komen tot een beter gender-evenwicht in het bedrijfsleven. Daarmee lijkt België een Europese trend te volgen, die werd ingezet met de invoering van soortgelijke quota in Noorwegen een tiental jaar geleden. Sindsdien hebben ook verschillende EU-lidstaten (o.a. Frankrijk, Spanje en Nederland) quota ingevoerd, hoewel er verschillen zijn tussen deze landen inzake de sancties ingeval van niet-naleving – wat een cruciale kwestie is bij quota. Dat het niet helemaal correct is om te gewagen van een Europese ‘trend’, werd pijnlijk duidelijk toen Europees commissaris Viviane Reding in 2012 het voorstel lanceerde om de quota voor bedrijven in te voeren op het Europees niveau. Na een verhit debat en luid protest uit conservatieve hoek op initiatief van de Britse Tories, werd het voorstel uiteindelijk afgevoerd (slechts een sterk afgezwakte versie van het voorstel werd weerhouden).¹ Dit artikel probeert lessen te trekken uit de episode rond het Reding-voorstel, door enkele bedenkingen te formuleren bij zowel de algemene opzet van quota voor bestuursraden als bij de argumentatie die wordt aangevoerd in het debat.

Quota voor de elite?

De quota in het bedrijfsleven worden algemeen voorgesteld en begrepen als maatregelen die bedoeld zijn om te verhelpen aan het glazen plafond en de grote mate van verticale segregatie van vrouwen en mannen op de arbeidsmarkt. Het directe effect van de Belgische wet van 28 juli 2011 zal in het beste geval echter beperkt blijven tot de positie van enkele honder-

den topvrouwen. Een berekening voor alle 159 bedrijven die genoteerd zijn op Euronext Brussel leert dat er momenteel 177 vrouwen (12,6%) zijn onder de 1410 bestuursleden.² Om aan de quotawet te voldoen, moet dit aantal de komende jaren toenemen tot ongeveer één derde, wat impliceert dat er ongeveer 300 nieuwe vrouwelijke bestuursleden zullen bijkomen. Dit cijfer is wellicht zelfs een overschatting, aangezien sommige vrouwen bestuursfuncties zullen cumuleren en de wet niet van toepassing is op al deze bedrijven. Maar het punt is, dat dit cijfer niet meer dan een druppel op een hete plaat kan genoemd worden, wanneer het in verhouding wordt gezien tot de totale groep van de 2,2 miljoen vrouwen die actief zijn op de Belgische arbeidsmarkt.

Toegegeven, voorstanders van de wet kunnen argumenteren dat het maar een eerste stap is in de goede richting en dat de quota voor raden van bestuur ook op een indirecte manier zullen bijdragen tot meer genderevenwicht op de arbeidsmarkt. Mogelijk zullen de nieuwe vrouwelijke bestuurders een voorbeeld zijn voor ambitieuze vrouwen die vandaag nog aan het begin van hun carrière staan. Mogelijk doen die extra vrouwen aan de top van het bedrijfsleven de bedrijfscultuur kantelen, zodat vrouwen in de toekomst sneller opklimmen dan vandaag. De quota kunnen ook een incentive zijn voor bedrijven om de onderliggende oorzaken van de beperkte doorgroei van vrouwen aan te pakken, zodat ze uit een ruimere pool aan gekwalificeerde kaderleden hun bestuursleden kunnen kiezen. Hoe plausibel deze theorieën over de indirecte effecten van quota ook klinken, ze zijn niet voor

de hand liggend in de context van het bedrijfsleven.

Het argument dat quota kunnen zorgen voor vrouwelijke rolmodellen komt overwaaien uit de ervaring met quota in de politiek. Het is duidelijk dat de quota bij de lijstvorming van verkiezingen in België een belangrijk direct effect hebben gehad op het aandeel vrouwelijke verkozenen. Of er ook indirecte effecten zijn – Worden vrouwen met politieke ambities aangemoedigd door vrouwelijke rolmodellen? Verdwijnen de stereotype denkbeelden dankzij de invoering van de quota? – is moeilijker te zeggen, maar hoe dan ook is er een belangrijk verschil tussen de politiek en het bedrijfsleven. De quota in de politiek leiden per definitie tot zichtbare rolmodellen, aangezien ze betrekking hebben op verkiezingen die zich afspelen in de publieke sfeer en ook het politieke debat tussen de verkozenen vaak een publiek karakter heeft. Voor de raden van bestuur van grote bedrijven is dit veel minder het geval. Voor het management en de directieleden zou men nog kunnen argumenteren, dat het om zichtbare leiders gaat van wie een zekere rolmodelfunctie uitgaat. Maar de raden van bestuur zijn in de praktijk achterkamers. Men kan zich de vraag stellen hoeveel werknemers vandaag überhaupt weten wie er allemaal in hun raad van bestuur zetelt. Het is dus maar de vraag in welke mate de nieuwe vrouwelijke bestuurders morgen zullen uitgroeien tot rolmodellen. Ook de stelling dat meer vrouwen aan de top van het bedrijfsleven op een indirecte manier zouden bijdragen tot genderevenwicht op de arbeidsmarkt via het verhogen van de promotiekansen voor

de betrokken vrouwelijke werknemers, is empirisch geen uitgemaakte zaak.

Er zijn verschillende redenen waarom de terechte zorg over de verticale gender-segregatie in het bedrijfsleven geleid heeft tot een fixatie op de samenstelling van de raden van bestuur.

Ten eerste is het wellicht geen toeval dat de directe belanghebbenden bij deze quota – de vrouwelijke elite die straks toetreedt tot de raden van bestuur – het meest mondig deel vormt van de vrouwelijke beroepsbevolking. Toekomstig politicologisch onderzoek zal moeten uitwijzen wat de rol is geweest van deze vrouwelijke elite – via netwerken en lobbygroepen – in de verschuiving van de focus bij beleidsmakers in de richting van quota voor bestuursfuncties.

Een tweede reden is de theoretische verwarring die er bestaat rond het glazen plafond. Het glazen plafond is het geheel van de belemmeringen die vrouwen ondervinden bij promoties. In de praktijk wordt de problematiek van het glazen plafond echter vaak geïllustreerd door te wijzen op het beperkte aandeel vrouwen in de hoogste carrièreniveaus. Dat is in zekere zin misleidend, omdat een onevenwicht aan de top onder meer het gevolg kan zijn van belemmeringen in de doorstroom die zich eerder onderaan of in het midden van de carrières bevinden. Het is letterlijk het topje van een ijsberg die verder grotendeels onzichtbaar blijft. Het gebrek aan een helder analytisch onderscheid tussen de 'flows' (promoties) en de 'stocks' (topfuncties) in carrières, heeft bijgedragen tot de verkeerde focus bij beleidsmakers op het aanpakken van de onevenwichten in die stocks die doorgaans

aangedragen worden als bewijzen voor discriminatie. Dergelijke pogingen om het aantal vrouwen aan de top te verhogen zonder de onderliggende oorzaken voor de verticale segregatie aan te pakken, komen echter neer op het bestrijden van de symptomen in plaats van de ziekte. Meer vrouwen benoemen in de raden van bestuur oogt ongetwijfeld mooi in de jaarlijkse genderstatistieken, maar de reële impact op de carrières van de overgrote meerderheid van de werkende vrouwen en mannen dreigt zeer beperkt te zijn. Het is niet uitgesloten dat de hele oefening zelfs contraproductief kan werken, indien de indruk ontstaat dat "het probleem nu wel opgelost is" en indien de quota voor raden van bestuur de aandacht wegnemen van de bredere problematiek van verticale segregatie.

De bedrijfseconomische argumentatie

In de discussie over quota in het bedrijfsleven vond in de voorbije jaren een opmerkelijke verschuiving plaats in het argumentarium van de voorstanders. Ingaan tegen verticale segregatie is niet meer enkel een kwestie van rechtvaardigheid of antidiscriminatie, maar vooral een noodzaak voor bedrijven die hun concurrentiepositie willen verstevigen. Zo verdedigt Europees commissaris Viviane Reding de quota in de eerste plaats als een "business issue" met de stelling dat de aanwezigheid van meer vrouwen in de raden van bestuur de financiële performantie van bedrijven verbetert.³ Ook in de Belgische politiek wordt de verhoging

van het aantal vrouwen aan de top meer en meer voorgesteld als een kwestie van doeltreffendheid.⁴ De positieve effecten van genderevenwicht zouden 'bewezen' zijn en meestal duurt het niet lang voor ook de financiële crisis die losbrak in 2008 uitgelegd wordt als een resultaat van de mannelijke dominantie in de bankwereld.⁵ Met Lehman Sisters was het nooit zo ver gekomen, zo gaat het argument.

Voor het vermeende effect van vrouwen in de raden van bestuur op financiële performantie wordt doorgaans verwezen naar één en dezelfde bron: de rapporten van het consultancy-bureau McKinsey. Commissaris Reding vat de conclusie als volgt samen: "The McKinsey study has shown that companies with women on their boards outperform their men-only rivals with a 42% higher return in sales, 66% higher return on invested capital and 53% higher return on equity".⁶ Deze cijfers suggereren het bestaan van bijzonder grote effecten. Bij iedereen die ervaring heeft met empirisch onderzoek, doen effecten van deze grootteorde echter een alarmbelletje rinkelen. Het idee dat individuele bestuursleden zouden kunnen zorgen voor een toename van de winstmarges met meer dan 50 procent, is weinig geloofwaardig. Toekomstig onderzoek moet uitwijzen of de resultaten van McKinsey robuust zijn of vertekend zijn door de gebruikte steekproef, door uitschieters in de data of door de aanwezigheid van schijnverbanden of inverse causaliteit. In ieder geval kan de eenzijdige manier waarop de resultaten van wetenschappelijk onderzoek worden gepresenteerd niet door de beugel. Er dient ten minste gewezen te worden op de vele andere

studies die geen effect, of in sommige gevallen zelfs een negatief effect, vinden (Adams & Ferreira, 2009; Farrell & Hersch, 2005). Voor het vermeende verband met de financiële crisis bestaat er nog minder grond. De crisis is niet te herleiden tot het wangedrag van enkele onverantwoordelijke bankiers en dus al helemaal niet tot de sekse van die bankiers. Een historische kijk op financiële crises – een regelmatig terugkerend fenomeen – suggereert dat ze veeleer het resultaat zijn van collectieve gedragingen die voortvloeien uit de architectuur van het economisch systeem.

Sommigen zullen aanvoeren dat selectief omspringen met bewijsmateriaal nu eenmaal deel uitmaakt van het politieke spel en dat de verschuiving in de richting van economische argumenten een tactische wending was om ook in het bedrijfsleven steun te verzamelen voor de quota. Nu we de afloop kennen, kan echter de vraag gesteld worden of deze wending niet contraproductief is gebleken en in welke mate ze heeft bijgedragen tot het fiasco rond het Reding-voorstel. Het economische argument is niet alleen weinig onderbouwd en dus kwetsbaar, maar in zekere zin ondergraaft het ook de legitimiteit van het quota-instrument, omdat het impliceert dat bedrijven met meer diversiteit in hun raden van bestuur de andere uit de markt zullen concurreren. Als de economische argumentatie klopt, dan is wetgeving eigenlijk overbodig. Bovendien roept de aard van de argumentatie weerstand op. Door te stellen dat de quota nodig zijn om bedrijven winstgevender te maken, stellen overheden dat zij beter dan de betrokken bedrijven weten welke strategische keuzes voor hen doelmatig

zijn. De oppositie tegen het Reding-voorstel sprak dan ook al snel van “inmenging in de verantwoordelijkheid van de aandeelhouders om de onderneming te beheeren”.⁷ Een dergelijke reactie was heel wat moeilijker geweest, indien de voorstanders van de quota zich hadden beperkt tot argumenten over rechtvaardigheid en antidiscriminatie: weinigen betwisten immers de rol die de wetgever hier kan spelen, desnoods ingaand tegen particuliere belangen. Het zou uiteraard naïef zijn te denken, dat er in dat geval helemaal geen weerstand zou zijn geweest.

Ook op theoretisch vlak kan de economische argumentatie perverse effecten sorteren en een essentialistische reactie in de hand werken. In tegenstelling tot feministen stellen essentialisten, dat de bestaande genderongelijkheid geen sociale constructie is maar een natuurlijk en onveranderlijk gegeven. Indien men aanvaardt dat vrouwen van nature andere leiderschapsstijlen hanteren, die winstgeverder zijn voor bedrijven en waarmee we minder risico lopen op een financiële crisis, dan moet men niet verwonderd zijn wanneer morgen iemand – op soortgelijke gronden – het warm water uitvindt met de stelling dat vrouwen van nature geschikter zijn voor de zorgtaken in het gezin.

Slimme quota

De bovenstaande kritieken op de focus van de huidige quotawetten en de gehanteerde argumentatie impliceren niet dat er geen probleem is. In mijn onderzoek naar de promotiekansen van vrouwen en mannen (Deschacht, 2012) stelde ik vast

dat de promotiekloof in België een feit is: vrouwen maken heel wat minder kans op een promotie dan mannen die over evenveel ervaring beschikken, dezelfde ambities koesteren, en evenveel uren en overuren werken in dezelfde beroepen en sectoren. Als onderdeel van een breed beleid gericht tegen gendersegregatie (de rollenpatronen in het gezin zijn cruciaal in het hele verhaal) kunnen quota een nuttig instrument zijn bij het neerhalen van stereotypen. De details zijn echter belangrijk bij de formulering van de quota. Een mogelijke vorm van quota die vandaag helaas amper overwogen wordt, is het formuleren van quota voor promoties in plaats van voor hoge functies. Een wet die bepaalt dat er binnen een bepaald aantal jaren één derde vrouwen moeten zijn op een bepaald niveau (bestuursleden, hoogleraren, rechters...), betekent in de praktijk vaak dat mannen tijdens de overgangperiode amper of geen kans maken op een promotie. Sommigen menen dat na de jarenlange discriminatie van vrouwen niet geklaagd moet worden als de rollen nu eens omgekeerd worden. Maar oog om oog maakt iedereen blind. En er is een evidente oplossing. Door de quota te formuleren voor de promoties wordt de discriminatie meteen, dus zonder overgangperiode, aangepakt. Een formulering in de wet zou kunnen zijn: “Vanaf vandaag dient ten minste één derde van de tien laatst benoemde bestuursleden van een ander geslacht te zijn. Zo niet is de benoeming nietig en is de eerstvolgende bestuurder die wordt benoemd van dat geslacht”. Via dergelijke slimme quota wordt de discriminatie bij promoties aangepakt en evolueren we naar gendereven-

wicht op een geleidelijke manier die rekening houdt met de omloopsnelheid van de verschillende functies.

Ook slimme quota aan de top zijn echter geen oplossing voor bredere genderdiscriminatie op de werkvloer. Het cijfermateriaal suggereert immers, dat de grootste belemmeringen voor vrouwen zich niet aan de top bevinden maar eerder in het midden en onderaan de carrièreladders. Voor dit fenomeen van de 'sticky floors' is veel te weinig aandacht, hoewel veel meer vrouwen met deze vorm van economische discriminatie geconfronteerd worden dan met de gevolgen van een glazen plafond.

Noten

1. <http://www.ft.com/cms/s/0/ed7cac44-fff3-11e1-831d-00144feabdc0.html#axzz2V5del2pC>.
2. Eigen berekening op basis van de meest recente Belfirst-data.
3. Zie bijvoorbeeld: http://europa.eu/rapid/press-release_IP-12-1205_en.htm.
4. Zie bijvoorbeeld: <http://www.milquet.belgium.be/nl/vrouwen-aan-de-top-jo%C3%ABlle-milquet-herhaalt-de-noodzaak-om-het-quotabeleid-en-de-concrete-acties-van>.
5. http://www.sabinedebethune.be/index.php?id=14&tx_ttnews%5Btt_news%5D=259&tx_ttnews%5BbackPid%5D=9&cHash=0290486f4c25a6584613a40dd265ab11.
6. http://europa.eu/rapid/press-release_SPEECH-12-702_en.htm.
7. Zie bijvoorbeeld de brief van de Zweedse oppositie: <http://blogs.rftdata.co.uk/brusselsblog/files/2012/10/sweden.pdf>.

Bibliografie

- Adams, R.B., & Ferreira, D. (2009). Women in the Boardroom and their Impact on Governance and Performance. *Journal of Financial Economics*, 94 (2), 291-309.
- Deschacht, N. (2012). *De promotiekloof: Carrières van vrouwen en mannen op de Belgische arbeidsmarkt*. Brussel: ASP.
- Farrell, K.A., & Hersch, P.L. (2005). Additions to Corporate Boards: The Effect of Gender. *Journal of Corporate Finance*, 11 (1), 85-106.

Hoe kwamen vrouwen aan de top in het bedrijfsleven?

Eelke Heemskerck

(Universiteit van Amsterdam)

Meindert Fennema

(Universiteit van Amsterdam)

Sinds begin 2013 kent Nederland wettelijke streefcijfers voor een evenwichtige verdeling van topposities in het bedrijfsleven onder mannen en vrouwen. Bij grote organisaties horen in de raad van bestuur en de raad van commissarissen minimaal 30 procent mannen of vrouwen zitting te nemen. Consequenties bij niet naleven van deze streefcijfers zijn er niet. Geheel in de geest van regelgeving inzake goed

bedrijfsbestuur is het de bedoeling dat zelfregulering leidt tot de gewenste diversiteit aan de top van het bedrijfsleven. Ook op Europees niveau wordt momenteel gedebatteerd over genderquota voor de top van het bedrijfsleven. In navolging van het eerste harde quotum in Noorwegen, is hier het streven gezet op 40 procent. Maar vooralsnog is het verzet net zo hevig als de lobby voor.

Door de verontwaardiging over de beperkte toegang voor vrouwen tot de top van het bedrijfsleven die het debat hierover vandaag kenmerkt, zou men kunnen vergeten dat de coöptatie van vrouwen in de raden van commissarissen en de raden van bestuur al bij al een nieuw verschijnsel is. Vijftig jaar geleden waren er helemaal nog geen vrouwelijke bestuurders of commissarissen bij beursgenoteerde bedrijven. Vrouwelijke ondernemers waren er wel, maar dan toch vooral in het klein- en middenbedrijf. Hun ondernemerschap was bovendien meestal uit noodzaak geboren: het ontbreken van een man. Het waren vaker dan niet weduwen of ongetrouwde vrouwen die een bedrijf leidden. Maar er zijn uitzonderingen. Louise Marguérite van Loon was partner van de bank Hope en Co in de jaren 1920, samen met haar vader en broers. Kittie Schudelman van Zwanenberg was lid van de Raad van Commissarissen van AKZO van 1969 tot 1982. Zij kreeg die positie via haar vader Salomon van Zwanenberg die grootaandeelhouder was.

De vraag die wij in deze bijdrage centraal stellen is op welke wijze vrouwen toegang hebben gekregen tot de top van het bedrijfsleven. Hoe is dat precies verlopen? Was er druk van buitenaf om dat te

bereiken? Of is het bedrijfsleven uit eigen beweging overgegaan tot het toelaten van vrouwen? Deze vragen zijn relevant in de huidige discussies over diversiteitsquota, die immers een uitgesproken extern drukingsmiddel zijn. We baseren ons in wat volgt op het onderzoek dat we verrichten naar de vrouwelijke bestuurders en commissarissen van de 250 grootste Nederlandse bedrijven sinds het midden van de jaren 1970. Vanaf die periode beginnen vrouwen in te stromen in de raden van bestuur van de Nederlandse bedrijven. Eerst vatten we een aantal van onze bevindingen samen. De beschrijving van de achtergrond van de vrouwelijke bestuurders – van waar ze komen – voorziet ons van een antwoord op de vraag of vrouwen specifieke hindernissen hebben ondervonden tijdens hun intrede in de top van het Nederlandse bedrijfsleven. Zoals we hierna zullen beschrijven, werd die toegang tot de bedrijfstop slechts mondjesmaat verleend en telkens slechts aan een beperkte en zeer specifieke groep vrouwen. Dit doet ons concluderen dat de Nederlandse bedrijven hun deuren niet volledig en uit eigen beweging hebben geopend voor (Nederlandse) vrouwen. Externe druk (vanuit de samenleving en de politiek) was wel degelijk een noodzakelijke voorwaarde. Vervolgens identificeren we in de discussie over diversiteit aan de top van het bedrijfsleven het functionalistische en het universalistische argument. Het is volgens ons belangrijk om beide argumenten van elkaar te onderscheiden. Het door elkaar lopen van deze twee argumentatielijnen maakt de huidige discussie over genderquota ingewikkeld, onduidelijk en kwetsbaar.

De gefaseerde instroom van vrouwen in de raden van bestuur in het Nederlandse bedrijfsleven

De eerste vrouwen in de bestuurskamers blijken vooral politica's te zijn. Het zijn ex-ministers of wethouders die voor het eerst een zetel verwerven in de top van het Nederlandse bedrijfsleven. Dat zijn aanvankelijk overheidsbedrijven, zowel op nationaal als op gemeentelijk en provinciaal niveau. In 1976 vinden we bij de grootste bedrijven 12 vrouwelijke commissarissen. Van deze 12 zijn negen politici. Acht van hen waren *qualitate qua* commissaris bij een overheidsbedrijf in de energiesector. Drie waren lid van de PvdA, twee van de VVD, twee van D66 en er was zelfs een lid van de Communistische Partij Nederland (Tineke van de Klinkenberg). Til Gardeniers-Berendsen had als enige politica een commissariaat in een beursgenoteerd bedrijf, Koninklijke Bijenkorf NV. Zij zat namens de Katholieke Volkspartij in de Tweede Kamer en werd in 1977 minister in het eerste kabinet-Van Agt.

Eén van de eerste vrouwen die niet op grond van haar familiekapitaal of via de politiek commissaris werd, is M.J. 't Hooft-Welvaars. Van 1976 tot 1989 is zij commissaris bij de AMRO bank, in die periode een centrale pijler in het Nederlandse 'old boys network'. 't Hooft-Welvaars genoot als econoom een goede reputatie. Zij werd hoogleraar in Rotterdam, nadat zij uit de universiteit van Amsterdam was vertrokken, naar verluidt omdat men daar geen vrouw als hoogleraar wenste.

Twintig jaar later, in 1996, zijn er al 38 vrouwelijke bestuurders en commissarissen. Van deze groep hebben zeven

een positie weten te bemachtigen in de raad van bestuur, de anderen zijn commissaris. Opvallend is dat geen van deze zeven die positie bereikte via de politiek of op basis van familiekapitaal; alle zeven maakten ze op eigen kracht carrière in het bedrijfsleven. Sommigen deden dat door een eigen bedrijf op te richten (Tineke Veldhuis-Hagedoorn van Holland Colours, Sylvia Toth van Content), anderen door op te klimmen in een bestaand bedrijf, zoals Marielle Wiegmans. Die laatste startte als baliemedewerkster van de Rabobank, maar werd al snel handelaar. Ze verliet de Rabobank om bij het effectenbedrijf AOT te gaan werken, waar ze in 1996 in de raad van bestuur kwam. Deze voorbeelden getuigen van een meer meritocratische (en minder discriminatoire) cultuur in het bedrijfsleven. Topfuncties waren niet langer voorbehouden voor mannen. Maar ervaring in het bedrijfsleven bleef een vereiste om door te stoten tot de meest invloedrijke posities in de raad van bestuur.

Toch waren er in 1996 nog steeds veel politici onder de vrouwelijke commissarissen; dat aantal bedraagt dan bijna de helft. Zij werden nu vaker gevraagd in de raad van commissarissen van beursgenoteerde bedrijven die buiten de invloedssfeer van de overheid vielen. Vendex, VNU and PCM, maar ook Rabobank en Generale Bank hadden vrouwelijke commissarissen. Vrouwen traden voorzichtig toe tot het 'old boys'-netwerk. In 1996 hadden zes vrouwen meer dan één commissariaat bij één van de grootste bedrijven. Neelie Kroes had er zelfs vier. Zij kwam uit een Rotterdamse ondernemersfamilie en had economie gestudeerd. In 1971 werd zij Tweede Kamerlid voor de

VVD en van 1977 tot 1989 was zij staatssecretaris en minister van Verkeer. Daarna werd zij commissaris bij Ballast Nedam (1990), McDonalds Nederland (1991), Nationale Investeringsbank (1991) en Nederlandse Spoorwegen (2002). In 2004 zette zij haar politieke carrière voort in de Europese Commissie, als opvolgster van Bolkestein. Zij was een van de weinige vrouwelijke commissarissen die pleitten voor meer vrouwen in het bedrijfsbestuur, desnoods door middel van quota.

Van de toegang die aanvankelijk door politica's geforceerd werd, profiteerden vervolgens vrouwen uit ondernemersfamilies. Annemiek Fentener van Vlissingen (dochter van Frits) en Marguerite Mautner Markhof-Cassis Farone (nicht van Paul) kwamen zo in de raad van bestuur van familiebedrijf SHV. "In de familie was het de gewoonte om vrouwen buiten het bedrijf te houden", meldde Paul in een interview. "Toen mijn grootvader overleed, liet hij zijn dochters dan ook geen aandelen SHV na; dat zou een onuitgesproken uitnodiging aan de schoonzoon zijn geweest om bij het bedrijf te komen werken. Mijn broers en ik hebben dat voor onze kinderen veranderd" (Haasnoot, 2002).

De raden van commissarissen worden in de jaren 1990 versterkt met vrouwelijke hoogleraren. G.M. van Rosmalen, hoogleraar aan de TU Delft, wordt commissaris bij Holland Colours; R.W. Hommes, hoogleraar in de sociale wetenschappen, wordt commissaris bij Delta Lloyd; L.A.A. van den Berghe wordt commissaris bij ING in 1991 en A.J.M. Roobeek, als hoogleraar verbonden aan Nijenrode, wordt commissaris bij PCM en Fortis. Maar de vrouwelijke bestuurder wordt pas in de eenentwin-

tigste eeuw echt geaccepteerd. In 2001 is het aantal vrouwelijke bestuurders 59; dat aantal gaat naar 78 in 2006 en klimt tot 112 in 2011. In 2011 is ongeveer 6,5 procent van alle topbestuurders vrouw.

Bij nader inzien is deze indrukwekkende stijging echter niet in de eerste plaats te danken aan de groei van het aantal *Nederlandse* vrouwen in het bedrijfsbestuur. Nederlandse bedrijven blijken in toenemende mate buitenlandse vrouwen te rekruteren. Dat is onderdeel van een proces van internationalisering van het bedrijfsbestuur (Van Veen & Marsman, 2008). Overnames en fusies vormen vaak de aanleiding om buitenlanders op te nemen in de raad van bestuur (Heemskerk, 2004). Daarbij is het aantal buitenlandse vrouwen relatief hoog. In 2001 kwamen 21 van de 59 vrouwelijke bestuurders uit het buitenland. Voor de leden van de raad van bestuur is het aandeel buitenlanders nog groter: slechts vijf van de 18 vrouwelijke leden van een raad van bestuur heeft de Nederlandse nationaliteit. Deze cijfers werpen een nieuw licht op de 'glazen plafond'-these. Dat glazen plafond lijkt vooral voor Nederlandse vrouwen te bestaan en de vraag dringt zich daarmee op of het *überhaupt* bestaat (Stellinga, 2009).

Na 2001 neemt het aandeel van de buitenlanders onder de vrouwen alleen maar toe. Van de 112 vrouwelijke bestuurders in 2011 hebben er maar 66 de Nederlandse nationaliteit. Van deze 112 zitten er 32 in een raad van bestuur. De helft van hen komt uit het buitenland. We zien dan ook een groot verschil in carrièreverloop tussen buitenlandse en Nederlandse bestuurders. Van de Nederlandse vrouwen komt 40 procent uit het bedrijfsleven, van de

buitenlandse vrouwen is dat 75 procent. Er is wel een aantal Nederlandse vrouwen die weten toe te treden tot de top als lid van een raad van bestuur. Maar daarbij valt weer op dat dit relatief vaak gebeurt bij een geprivatiseerd overheidsbedrijf. Carlo Smits-Nusteling bij KPN, Merel van Vroonhoven bij de Nederlandse Spoorwegen, Claudia Zuiderwijk bij ProRail, Mirjam Sijmons bij Eneco en Caroline Princen bij ABN AMRO.

In internationale ranglijsten komt Nederland met tussen 15 en 20 procent vrouwelijke topbestuurders goed uit de bus. Maar dat cijfer geeft een te rooskleurig beeld. Ten eerste gelden deze cijfers alleen voor de grootste, beursgenoteerde bedrijven. Kijken we naar een grotere groep van bedrijven, zoals we hier doen, dan zakt het percentage snel. Ten tweede betreft het vooral vrouwelijke commissarissen, die minder invloedrijk zijn dan leden van een raad van bestuur.

Wat zegt dit alles nu over de Nederlandse financieel-economische elite en over het nut en de noodzaak van maatregelen zoals quota? De bedrijfselite is in staat gebleken om vrouwen tot in de jaren 1990 grotendeels buiten de bestuurskamer te houden. De eerste vrouwen werden niet uitgenodigd door de zittende (mannelijke) elite, maar kwamen binnen vanuit de aanpalende politieke elite. In de jaren negentig werden vrouwelijke politici steeds meer geaccepteerd als commissaris. Zonder uitgebreide ervaring in het bedrijfsleven vormden deze vrouwen nauwelijks een bedreiging voor de zittende elite. De toenemende druk uit het maatschappelijke en politieke debat voor meer diversiteit aan de top van het bedrijfsleven leidt

inderdaad in de eenentwintigste eeuw tot meer vrouwen aan de top. Maar hier zien we dat de Nederlandse vrouwen er bekaaid vanaf komen, dit in het voordeel van buitenlandse vrouwen. Ook hier kan een rol spelen dat buitenlandse vrouwelijke bestuurders een minder grote bedreiging vormen voor de Nederlandse 'old boys'. Buitenlandse bestuurders en commissarissen (zowel mannen als vrouwen) bezetten zelden meerdere posities en spelen – op enkele uitzonderingen na – geen rol in het politieke circuit.

Het lijkt er bijgevolg op dat de recente aanwas van vrouwelijke bestuurders en commissarissen eerder *ondanks* dan *dankzij* de zittende elite heeft plaatsgevonden. Dat suggereert dat, als er een politieke wil is om meer vrouwen te zien aan de top van het bedrijfsleven, men er goed aan doet de verwezenlijking hiervan niet aan diezelfde elite over te laten. Druk van buitenaf blijkt te werken. Ook het quotum van 40 procent vrouwen in het bestuur van Noorse ondernemingen heeft aangetoond, dat een dergelijke druk effectief is.

Zijn genderquota in de raden van bestuur van bedrijven dan wenselijk?

Voorstanders van een meer divers samengesteld bestuur doen er goed aan om helder aan te geven waarom zij nu meer vrouwen aan de top zien. Is dit vanwege een universeel geldend argument, dat zegt dat mannen en vrouwen nu eenmaal gelijkwaardig zijn en daarom in gelijke mate invloedrijke posities in onze maatschappij horen te bezetten? Zulke descriptieve

representatie kan worden gezien als een vorm van democratisering. Anderzijds wordt regelmatig een functionalistisch argument gebruikt. Vrouwen aan de top is niet alleen goed, het is ook slim omdat het zou leiden tot betere prestaties van de organisaties waarin deze vrouwen aan het roer staan. Hoewel deze laatste stelling erg dominant is in de discussie over diversiteit, bestaat hiervoor in de empirische literatuur geen eenduidige onderbouwing. De wens lijkt hier nog vaak de vader van de gedachte. De vraag is of een functionalistisch argument daadwerkelijk nodig of wenselijk is. Het geeft zittende elites een argument om geen nieuwe mensen toe te laten tot hun kringen (sorry: niet geschikt!). Tegelijk staan vrouwen die de top hebben bereikt zich juist voor op hun merites. Er is weinig erger dan als 'excuustruus' te boek te staan. Op het voorstel voor een EU-quotum voor vrouwen in de top van het bedrijfsleven van Eurocommissaris Viviane Reding reageert de Duitse minister Kristina Schröder scherp afwijzend: "I think it is absurd to impose a uniform quota on very different companies. (...) On the surface, a quota may stimulate fairness, but it tends to exacerbate unfairness for individuals rather than eliminate it". Quota zijn oneerlijk, want niet gebaseerd op kennis en kunde. Schröder voegt een persoonlijke noot toe en zegt: "I once benefited from a quota, namely when my party sponsored me as a candidate for the Bundestag in 2002. People still smugly hold this against me today, as if my abilities hadn't counted at all at the time. Many have had the same experience" (Pfister & Schult, 2012). Vrouwen aan de top is vanuit een universeel

standpunt wenselijk, maar kan alleen volgens een functionalistisch standpunt verdedigd worden, zo lijkt het wel.

Hoe het ook zij, het bedrijfsleven is vanuit meritocratisch perspectief gebaat bij een zo groot mogelijk rekruteringsveld voor topbestuurders. Feit is dat een dergelijke vergroting van het rekruteringsveld bijna nooit tot stand komt zonder druk van buitenaf. Elke elite heeft de neiging de toegang tot eliteposities te beperken. Eigenbelang, tradities en cultuur spelen daarbij een rol. Een quotasysteem heeft voor- en nadelen. Wij zien, alles overziend, meer voordelen dan nadelen. Van belang is wel dat een dergelijk quotasysteem een maatschappelijk draagvlak heeft, zowel binnen de elite als daarbuiten. Dat lijkt in Nederland het geval te zijn. Met de ervaringen van Noorwegen in het achterhoofd verdient het aanbeveling de streefcijfers niet uitsluitend via zelfregulatie te willen bereiken. Een afdwingbaar quotum lijkt op zijn plaats.

Bibliografie

- Haasnoot, S. (2002). Ondernemer Paul Fentener van Vlissingen: "Ik moest iets studeren waarmee ik altijd mijn boterham kon verdienen". *Historisch Nieuwsblad*, (5) <http://www.historischnieuwsblad.nl/nl/artikel/5925/ondernemer-paul-fentener-van-vlissingen-ik-moest-iets-studeren-waarmee-ik-altijd-mijn-boterham-kon-verdienen.html>.
- Heemskerk, E.M. (2004). De internationalisering van de Nederlandse financieel economische bestuurselite. In M. Fennema

- (Ed.), *Nederlandse elites in de twintigste eeuw* (pp. 88-91). Amsterdam: Amsterdam University Press.
- Pfister, R. & Schult, C. (27 maart 2012). Gender Quota Debate: We Have to Rethink our Entire Social Model. *Spiegel Online*. <http://www.spiegel.de/international/germany/gender-quota-interview-with-kristina-schroeder-and-viviane-reding-a-823826.html>.
- Stellinga, M. (2009). *De mythe van het glazen plafond*. Amsterdam: Balans.
- Van Veen, K. & Marsman, I. (2008). How International Are Executive Boards of European MNCs? Nationality Diversity in 15 European Countries. *European Management Journal*, 26 (3), 188-198.

Wat is 'publieke verantwoording'? Over forums en functies

Tom Willems en Wouter Van Dooren

SAMENVATTING VAN

Willems, T. & Van Dooren, W. (2012). Coming to Terms with Accountability: Combining Multiple Forums and Functions. *Public Management Review*, 14 (7), 1011-1036.

In hedendaagse complexe bestuursvormen wordt publieke verantwoording – 'public accountability' – bijna steeds gezien als een probleem. In dit theoretisch artikel proberen we deze bijna vanzelfsprekende waarheid te doorprikken. Publieke verantwoording van bestuur en beleid vindt plaats op verschillende forums en heeft verschillende functies. Deze brede visie zou kunnen leiden tot een meer genuanceerde en positieve beoordeling van publieke verantwoording anno 2013. De mogelijkheden om de overheid ter verantwoording te roepen zouden vandaag wel eens groter kunnen zijn dan vaak wordt aangenomen, misschien zelfs groter dan ooit voorheen.

Hoewel het concept 'publieke verantwoording' zich de voorbije jaren steeds nadrukkelijker heeft gemanifesteerd als een kernthema in het publieke debat en het academisch onderzoek, is de teneur van de meeste analyses opmerkelijk gelijkwaardig. Ze zijn doorgaans eerder sceptisch of zelfs ronduit negatief: de mogelijkheden tot publieke verantwoording lijken sterk afgenomen en de vooruitzichten zijn weinig hoopgevend. De meeste au-

teurs gaan ervan uit, dat de centrale idee van ministeriële verantwoordelijkheid de voorbije decennia ernstig verzwakt is en dat de ooit zo solide piramidale ketting van democratische delegatie verbroken is (burger ↔ parlement ↔ regering ↔ administratie) (Flinders, 2001; Ström, Müller & Bergman, 2008). Nieuwe bestuursvormen gekenmerkt door meer actoren, meer lagen en meer complexiteit worden gezien als een bedreiging. Nieuwe meer 'horizontale' instrumenten om de overheid ter verantwoording te roepen worden beschouwd als een (te) beperkte aanvulling in de schaduw van de traditionele instellingen van de liberale representatieve democratie. Publieke verantwoording wordt al te vaak alleen geïnterpreteerd in termen van verkiezingen en de werking van het parlement, terwijl het om veel meer gaat dan alleen die (symbolisch belangrijke) instrumenten. De these van een 'democratisch deficit' is vandaag uiterst dominant in diverse disciplines zoals bestuurskunde, EU-studies of internationale betrekkingen. Nochtans riskeren deze analyses zowel het verleden te idealiseren (alsof de overheid ter verantwoording te roe-

pen ooit eenvoudig en eenduidig was) als zeer hoge verwachtingen te scheppen (die haast onmogelijk ingelost kunnen worden en dus automatisch leiden tot negatieve conclusies).

Het artikel begint met een uitgebreide conceptuele discussie over een werkbare definitie van verantwoording. Hoewel verantwoording een hoeksteen is van democratisch bestuur en beleid, lopen de meningen over de precieze afbakening van het concept sterk uiteen. Pollitt & Hupe (2011) omschreven het recent als een van die 'magische concepten', gekenmerkt door een brede reikwijdte, grote flexibiliteit en normatieve aantrekkingskracht. Het is moeilijk om tegen verantwoording te zijn. Het is een modieus concept, dat de wereld veroverd heeft, maar dat analytisch waardeloos dreigt te worden, omdat het telkens iets anders kan betekenen. In dit artikel wordt het concept niet opnieuw uitgevonden, maar werken we gericht verder op de fundamenten die gelegd zijn door onderzoekers zoals Mulgan (2003) en Bovens (2010). Zoals Bovens terecht opmerkt, hebben we nu vooral nood aan meer systematisch, comparatief en cumulatief empirisch onderzoek, op basis van een gedeeld conceptueel vocabularium. Dit artikel probeert zijn werk verder te verfijnen en te verdiepen (zie bijvoorbeeld ook Curtin, Mair & Papadopoulos, 2013). We omschrijven verantwoording als volgt: "een relatie tussen de personen A en B in een bepaald forum, waarbij A de verplichting heeft om zijn of haar gedrag uit te leggen en te rechtvaardigen, en B vragen kan stellen en een oordeel velt, en A uiteindelijk geconfronteerd wordt met bepaalde

gevolgen". Het grote voordeel van deze definitie is, dat ze de duidelijkheid van een verticale 'principal-agent'-benadering verzoent met de openheid en flexibiliteit van een horizontale benadering.

In het artikel onderscheiden we vervolgens vijf types forums: het politieke, juridische, administratieve, publieke en marktforum. We besteden bijzondere aandacht aan het specifieke karakter en de toenemende relevantie van zowel het publieke forum als het marktforum. Iemand ter verantwoording roepen heeft drie functies. Ten eerste, iemand kan ter verantwoording geroepen worden voor de naleving van bepaalde regels of procedures om zo onrechtvaardigheid of machtsmisbruik te voorkomen ('constitutionele functie'). Ten tweede, burgers of volksvertegenwoordigers kunnen iemand ter verantwoording roepen, omdat de ultieme autoriteit over de staat bij hen ligt ('democratische functie'). Ten derde, iemand kan ter verantwoording geroepen worden voor zijn of haar behaalde resultaten ('prestatiegerichte functie').

Welnu, en dit vormt de kern van ons betoog, een veelvoorkomend probleem in de literatuur is dat publieke verantwoording te eenzijdig bestudeerd wordt door ofwel slechts naar één functie of forum te kijken, ofwel een functie volledig op te hangen aan één forum (of omgekeerd). Het overwicht van de democratische functie in de analyses met een haast exclusieve blik op het politieke forum is hiervan een illustratie, terwijl ook andere forums een belangrijke democratische bijdrage kunnen leveren, en terwijl ook andere functies van belang zijn om een evenwichtig totaalbeeld te verkrij-

gen. Een meer open, flexibele en 'multidimensionale' benadering van publieke verantwoording is daarom noodzakelijk. Eerst gaan we dieper in op de inherente beperkingen van het traditionele principe van ministeriële verantwoordelijkheid, waaruit blijkt dat het ter verantwoording roepen van de overheid nooit eenvoudig of eenduidig is geweest (en dat nooit zal zijn). Vervolgens beschouwen we complexiteit, verscheidenheid en veelvoudigheid niet alleen als iets potentieel verontrustends, maar besteden we meer aandacht aan de talrijke mogelijkheden die er ontstaan. Zo wordt bijvoorbeeld redundantie in een complexe en moeilijke bestuurlijke context een extra troef in plaats van een obstakel, alvast in termen van publieke verantwoording (Scott, 2000; Braithwaite, 2008; Mulgan, 2003).

De rode draad doorheen dit artikel is het argument dat de mogelijkheden om de overheid ter verantwoording te roepen vandaag wel eens groter kunnen zijn dan vaak aangenomen wordt. Dit sluit trouwens goed aan bij de visie van John Keane (2009) op de huidige 'monitory democracy', met de brede waaier aan controlemechanismen van de overheid die veel verder gaan dan louter electorale en parlementaire controle. Het artikel eindigt met een kritische bedenking over wanneer veel publieke verantwoording teveel dreigt te worden en de olopemde kosten de baten stilaan overschrijden (zie ook Flinders, 2011).

Bibliografie

- Bovens, M. (2010). Two Concepts of Accountability: Accountability as a Virtue and as a Mechanism. *West European Politics*, 33 (5), 946-967.
- Braithwaite, J. (2008). *Regulatory Capitalism: How It Works, Ideas for Making It Work Better*. Cheltenham, UK: Edward Elgar.
- Curtin, D., Mair, P. & Papadopoulos, Y. (Eds.) (2013). *Accountability and European Governance*. London: Routledge.
- Flinders, M. (2001). *The Politics of Accountability in the Modern State*. Aldershot: Ashgate.
- Flinders, M. (2011). Daring to Be a Daniel: The Pathology of Politicized Accountability in a Monitory Democracy. *Administration & Society*, 43 (5), 595-619.
- Keane, J. (2009). *The Life and Death of Democracy*. London: Simon & Schuster.
- Mulgan, R. (2003). *Holding Power to Account*. New York: Palgrave.
- Pollitt, C. & Hupe, P. (2011). Talking About Government: The Role of Magic Concepts. *Public Management Review*, 13 (5), 641-658.
- Scott, C. (2000). Accountability in the Regulatory State. *Journal of Law and Society*, 27 (1), 38-60.
- Ström, K., Müller, W.C. & Bergman, T. (Eds.) (2008). *Delegation and Accountability in Parliamentary Democracies*. Oxford: Oxford University Press.

De substantiële vertegenwoordiging van vrouwen: wat met conservatieve claims?

Karen Celis en Sarah Childs

SAMENVATTING VAN

Celis, K. & Childs, S. (2012). The Substantive Representation of Women: What to Do with Conservative's Claims?, *Political Studies*, 60 (1), 213-225.

De feministische politicologie heeft belangrijk werk verricht door te onderzoeken hoe en of descriptieve vertegenwoordigers substantiële vertegenwoordiging bevorderen. Meer bepaald heeft ze bestudeerd of de aanwezigheid van vrouwelijke vertegenwoordigers de vertegenwoordiging van vrouwen vooruit helpt (Childs & Krook, 2006; Celis, 2008). Deze onderzoekstraditie focust zeer sterk op de rol van vrouwen voor het vertegenwoordigen van vrouwen. Hoewel zeer relevant, onder meer gezien de wereldwijde aanname van quota, geeft het al bij al een beperkt zicht op substantiële vertegenwoordiging van vrouwen. Ten eerste beperken de onderzoeken zich vaak tot de thema's van de linkse, progressieve vrouwenbeweging (gelijk loon voor gelijk werk, legalisering van abortus, geweld op vrouwen enz.). Dat alles resulteert in veeleer restrictief onderzoek, met als onderzoeksvraag of verkozen vrouwen de linkse feministische agenda helpen realiseren. Nochtans is het evident dat niet alle vrouwen feministen zijn en dat de behartiging van vrouwenbe-

langen dan ook niet beperkt kan worden tot feministische belangen. Of we het nu leuk vinden of niet, 'soccer mum' Sarah Palin vertegenwoordigt wel degelijk een bepaalde groep vrouwen. Feministische belangen zijn slechts een beperkte groep vrouwenbelangen en het bestuderen van de vertegenwoordiging van feministische belangen kan bijgevolg geen inzichten opleveren over de bredere processen van de vertegenwoordiging van vrouwen en vrouwenbelangen in al hun diversiteit. Een exclusieve focus op linkse en feministische thema's en actoren genereert zowel een blinde vlek als een bias in het onderzoek naar de substantiële vertegenwoordiging van vrouwen. Conservatieve vrouwenvertegenwoordigers zullen, wanneer een links-feministische maatstaf wordt gehanteerd om vast te stellen of ze vrouwenbelangen behartigen of niet, quasi altijd achterophinken in vergelijking met hun linkse collega's. En de mogelijkheid van een conservatieve invulling van vrouwenbelangen (Bryson & Heppell, 2010; Offen 2000) wordt *a priori* uitgesloten.

Een herziening van de onderzoeksvragen en -designs inzake de substantiële vertegenwoordiging dringt zich op, des te meer omdat conservatieve vrouwen zich opwerpen als de vertegenwoordigsters van vrouwen (Erzeel & Celis, te verschijnen), er bloeiende conservatieve vrouwenorganisaties (Schreiber, 2008) en conservatieve partijen zijn die zich profileren op vrouwen- en genderthema's (Childs & Webb, 2011). Hoewel vele feministische onderzoekers niet happig zijn om een Sarah Palin te beschouwen als een ware vertegenwoordigster van vrouwenbelangen, moeten we erkennen dat het niet ernstig nemen van haar claims voor vrouwen weinig theoretische onderbouw vindt. Een centrale theorie inzake de politieke vertegenwoordiging, met name de '*politics of presence*'-theorie van Phillips (1995), stelt dat de gedeelde levenservaring van vrouwen de kans vergroot dat, eens vrouwelijke vertegenwoordigers actief zijn in politieke instellingen, vrouwenbelangen meer en beter behartigd zullen worden. Het is op basis van deze theorie niet te verantwoorden om conservatieve claims inzake de vertegenwoordiging van vrouwenbelangen *a priori* uit te sluiten, omdat ze zouden voortkomen uit een soort 'vals bewustzijn' of omdat het 'een wolf in schaapsvacht' betreft waarbij de eigenlijke bedoeling het dienen van andere belangen is, ten nadele van vrouwen. Het is theoretisch net te verwachten dat conservatieve vrouwelijke vertegenwoordigers hoog responsief kunnen zijn ten opzichte van het conservatieve vrouwelijke electoraat. Het uitsluiten van conservatieve vertegenwoordiging en vertegenwoordigers beperkt bijgevolg ook theorievorming

(bijvoorbeeld over de condities voor optimale vertegenwoordiging van vrouwenbelangen) en gaat de normatieve vraag wat 'goede' substantiële vertegenwoordiging inhoudt – waarin, zoals gezegd, ook responsiviteit ten aanzien van conservatieve vrouwelijke burgers een plaats krijgt – uit de weg.

Het artikel belicht twee manieren waarop de inclusie van conservatieve claims ter vertegenwoordiging van vrouwen kan gebeuren in empirisch onderzoek. In de eerste piste wordt vastgehouden aan een 'feministische standaard'. We pleiten er echter voor dat, indien deze optie wordt gekozen, op z'n minst de definitie van feminisme wordt toegelicht, eventueel ook conservatief feminisme wordt betrokken en dat erkend wordt dat feministische vertegenwoordiging slechts een deelaspect is van vrouwenvertegenwoordiging. De tweede – en door ons geprefereerde – piste is de erkenning dat de vertegenwoordiging van vrouwen een proces is, waarin een divers scala aan vertegenwoordigende claims wordt gemaakt door een veelheid aan actoren (Saward, 2006; Celis *et al.*, 2008). Een dergelijke benadering laat ruimte voor divergerende en eventueel conflicterende visies op wat in het belang van vrouwen is, inclusief conservatieve opvattingen, en voor andere dan linkse, progressieve vrouwelijke actoren. Deze benadering hoeft geenszins een relativistische opvatting ten aanzien van de substantiële vertegenwoordiging te impliceren. De inclusie van een caleidoscoop aan belangen en actoren laat toe om ze op hun kwaliteit te onderzoeken. Door de claims te vergelijken met de effectieve

wetten en beleid kan er een onderscheid gemaakt worden tussen claims die enkel dienen om een bepaalde façade in stand te houden enerzijds en opvattingen die wel degelijk tot de prioriteiten van een partij behoren anderzijds. We kunnen dan bepalen of de claims voor vrouwen door verkozen vertegenwoordigers aansluiting vinden bij – responsief zijn ten opzichte van – claims van niet verkozen vertegenwoordigers (vrouwenorganisaties) en groepen vrouwen in de samenleving.

Bibliografie

- Bryson, V. & Heppell, T. (2010). Conservatism and Feminism: The Case of the British Conservative Party. *Journal of Political Ideologies*, 15 (1), 31-50.
- Celis, K. (2008). Studying Women's Substantive Representation in Legislatures: When Representative Acts, Contexts and Women's Interests Become Important. *Representation*, 44 (2), 111-123.
- Celis, K., Childs, S., Kantola, J. & Krook, M.L. (2008). Rethinking Women's Substantive Representation. *Representation*, 44 (2), 99-110.
- Childs, S. & Krook, M.L. (2006). Should Feminists Give Up on Critical Mass? A Contingent Yes'. *Politics and Gender*, 2 (4), 522-530.
- Childs, S. & Webb, P. (2011). *Gender and the Conservative Party*. Basingstoke: Palgrave.
- Erzeel S. & Celis, K. (te verschijnen). Beyond the Usual Suspects: Non-left, Male and Non-feminist MPs and the Substantive Representation of Women. *Government and Opposition*.
- Offen, K. (2000). *European Feminisms 1700-1950: A Political History*. Stanford, CA: Stanford University Press.
- Saward, M. (2006). The Representative Claim. *Contemporary Political Theory*, 5 (3), 297-318.
- Schreiber, R. (2008). *Righting Feminism*. Oxford: Oxford University Press.

Belangenbehartiging door lidstaten in de Commissie-fase.

Institutionele randvoorwaarden voor de beïnvloeding van 'Brussel'

Markus Haverland en Duncan Liefverink

SAMENVATTING VAN

Haverland, M. & Liefverink, D. (2012). Member State Interest Articulation in the Commission Phase. Institutional Preconditions for Influencing "Brussels". *Journal of European Public Policy*, 19 (2), 179-197.

Er is veel literatuur over de manier waarop de lidstaten proberen invloed uit te oefenen op de besluitvorming in de Europese Unie (EU). Deze richt zich vooral op de preferenties en strategieën van lidstaten tijdens de onderhandelingen in de Raad van Ministers. Maar ook in de daaraan voorafgaande fase van beleidsvoorbereiding door de Commissie proberen lidstaten invloed uit te oefenen. Dit artikel onderzoekt welke hulpbronnen nodig zijn om in deze fase van belangenbehartiging succesvol te zijn en hoe de beschikbaarheid van deze hulpbronnen afhangt van de binnenlandse institutionele context. Het onderzoek is gebaseerd op een studie naar de Nederlandse pogingen tot het beïnvloeden van het voorstel voor de 'Regulation for the Registration, Evaluation, Authorization and Restriction of Chemical Substances' (REACH) in de periode 2000-2003.

Dit artikel onderscheidt drie hulpbronnen die tijdens de beleidsvoorbereiding

door de Commissie van bijzonder belang zijn:

- wetenschappelijke kennis;
- ervaringskennis, d.w.z. kennis over de beleidspraktijk, mogelijke implementatieproblemen, enz.; deze kennis kan afkomstig zijn van (nationale) overheden of direct van de doelgroep van het beleid;
- draagvlak (legitimiteit), in het bijzonder het draagvlak bij de doelgroep van het beleid.

Institutionele randvoorwaarden die de beschikbaarheid van deze hulpbronnen beïnvloeden zijn bijvoorbeeld horizontale specialisatie, ofwel een zekere departementale autonomie, en daarmee verband houdend een departementaal georganiseerd systeem van rekrutering in plaats van een centraal systeem, alsmede inhoudelijk gespecialiseerde agentschappen van de overheid, d.w.z. sectorale specialisatie.

Tabel 1 geeft een samenvatting van de theoretische basis van de analyse en de daaruit voortvloeiende empirische verwachtingen.

De empirische studie van de Nederlandse invloed op de totstandkoming van REACH laat zien dat de in Tabel 1 genoemde institutionele randvoorwaarden inderdaad van belang zijn, met name voor de productie van wetenschappelijke kennis en ervaringskennis van hoge kwaliteit. Geholpen door het feit dat Nederland een eenheidsstaat is, waardoor in tegenstelling tot in een federaal systeem beleidsvoorbereiding en implementatie organisatorisch relatief dicht bij elkaar liggen, en door het departementale rekruteringsysteem en de daarmee gepaard gaande relatief geringe

mate van horizontale mobiliteit, was een Nederlandse beleidsambtenaar in staat een zeer hoog niveau van ervaringskennis over de werkbaarheid van verschillende beleidsoplossingen te vergaren. Deze kennis was vooral gebaseerd op langdurige en nauwe relaties met relevante delen van de industrie, typerend voor de Nederlandse consensusgerichte beleidsstijl.

Met betrekking tot het produceren van een draagvlak werden de theoretische verwachtingen (zie Tabel 1) echter niet ingelost. Weliswaar werd zorgvuldig steun van de industrie opgebouwd voor het beleid dat Nederland in Brussel naar voren bracht, maar deze steun werd op de valreep ingetrokken onder druk van de Europese koepelorganisatie voor de chemische industrie. Binnenlandse consensus bleek

TABEL 1. Overzicht van theorie en verwachtingen.

Hulpbron	Reden waarom deze hulpbron in de Commissie-fase belangrijk is	Verwachting m.b.t. de binnenlandse institutionele randvoorwaarden om deze hulpbron te kunnen 'leveren'
Wetenschappelijke kennis	Kleine staf van de Commissie Belang van 'output legitimacy'	Goed ontwikkelde kennisinfrastructuur Beleidsstijl gericht op probleemoplossing (i.p.v. conflict) Horizontale en sectorale specialisatie en een departementaal georganiseerde rekrutering van personeel (leidend tot nauwe verbindingen tussen wetenschap en beleid)
Ervaringskennis	Kleine staf van de Commissie, geen directe betrokkenheid bij implementatie Negatieve effecten van implementatieproblemen op legitimiteit van de EU en op het functioneren van de interne markt	Horizontale specialisatie, departementaal georganiseerde rekrutering van personeel, en (a) eenheidsstaat (indien kennis van overheid afkomstig) of (b), consensusgerichte beleidsstijl (indien kennis afkomstig van doelgroep)
Draagvlak voor voorgesteld beleid	Draagvlak als 'functioneel equivalent' van democratische legitimiteit Negatieve effecten van implementatieproblemen op legitimiteit van de EU en op het functioneren van de interne markt	Consensusgerichte beleidsstijl Neocorporatistisch systeem: - sterke maatschappelijke organisatie: brancheorganisaties die de gehele sector vertegenwoordigen - sterke staat: geloofwaardige dreiging met regulering als consensus niet bereikt wordt

hier te wankel in verhouding tot Europese druk vanuit de sector.

De consensusgerichte beleidsstijl in Nederland leidde bovendien op minstens één onderdeel tot een beleidsvoorkeur die geen weerklank vond bij lidstaten met een minder consensusgerichte beleidsstijl. Die betrof het 'duty of care'-systeem, d.w.z. een gezamenlijke verantwoordelijkheid voor chemische stoffen van de gehele productieketen. Hieruit blijkt dat niet alleen een zorgvuldig geconstrueerd maar vaak enigszins inflexibel binnenlands draagvlak, maar ook een strategische inschatting van Europese haalbaarheid belangrijk zijn voor het welslagen van belangenbehartiging door lidstaten.

De eindconclusie van het artikel luidt dat een goed ontwikkelde kennisinfrastructuur, nauwe banden tussen wetenschap en beleid, en consensusgerichte verhoudingen tussen overheid en bedrijfsleven belangrijk zijn voor de productie

van wetenschappelijke en ervaringskennis die relevant kunnen zijn in de fase van beleidsvoorbereiding door de Commissie. Voor het propageren van meer complexe beleidsoplossingen kunnen de voordelen van brede binnenlandse consensus echter in hun tegendeel veranderen, met name door een gebrek aan wendbaarheid en flexibiliteit in het Europese onderhandelingspel. Het artikel besluit met de oproep, de bevindingen van deze studie nader te onderzoeken, bijvoorbeeld in andere consensusgerichte lidstaten met een sterke positie op het vlak van wetenschappelijke expertise (bv. Zweden) en/of juist naar aanleiding van een '*counterfactual*' casus, d.w.z. een casus waarin de als gunstig geïdentificeerde nationale randvoorwaarden geheel of grotendeels ontbreken, te weten in lidstaten met een meer conflictgerichte beleidsstijl en een minder ontwikkelde kennisinfrastructuur (bv. Zuid- of Oost-Europese lidstaten).

Sonja Becq is federaal volksvertegenwoordiger voor de Vlaamse christendemocratische partij CD&V. E-mail: sonja.becq@dekamer.be.

Sabine de Bethune is senatrice voor de CD&V-fractie en sinds 2011 voorzitter van de Belgische Senaat. E-mail: debethune@senators.senate.be.

Didier Caluwaerts is als postdoctoraal onderzoeker van het FWO verbonden aan de vakgroep Politieke Wetenschappen van de Vrije Universiteit Brussel, en als Fulbright Frank Boas Fellow aan het Ash Center for Democracy van Harvard University. Zijn onderzoek gaat over participatieve en deliberatieve democratie. E-mail: dcaluwa@vub.ac.be.

Karen Celis is als onderzoeksprofessor verbonden aan de Vakgroep Politieke Wetenschappen van de Vrije Universiteit Brussel en is lid van het RHEA Centrum voor Gender & Diversiteit. Ze verricht theoretisch en empirisch onderzoek naar de politieke vertegenwoordiging van groepen. E-mail: Karen.celis@vub.ac.be.

Sarah Childs is Professor of Politics and Gender aan de Universiteit van Bristol. E-mail: S.Childs@bristol.ac.uk.

Alyt Damstra volgt de Research Master Social Sciences en is student-assistent aan de afdeling politicologie van de Universiteit van Amsterdam. E-mail: alytdamstra@gmail.com.

Nick Deschacht is arbeidseconoom en docent aan de Hogeschool-Universiteit Brussel (KU Leuven). Zijn onderzoek spitst zich toe op het kwantitatief analyseren van discriminatie op de arbeidsmarkt en van de relatie tussen gender en carrières. E-mail: nick.deschacht@hubrussel.be.

Silvia Erzeel is F.R.S.-FNRS postdoctoraal onderzoekster (chargée de recherche) aan het Institut de sciences politiques Louvain-Europe (ISPOLE) van de Université catholique de Louvain. Haar onderzoek handelt over politieke vertegenwoordiging, politieke partijen en gender. E-mail: silvia.erzeel@uclouvain.be.

Meindert Fennema is emeritus hoogleraar politieke theorie aan de Universiteit van Amsterdam. Hij promoveerde in 1981 op 'International Networks of Banks and Industry'. E-mail: M.Fennema@uva.nl.

Markus Haverland is hoogleraar Politieke Wetenschappen aan de Erasmus Universiteit Rotterdam. E-mail: haverland@fsw.eur.nl.

Eelke Heemskerk is universitair docent politicologie aan de Universiteit van Amsterdam. Hij promoveerde in 2007 op 'Decline of the Corporate Community' en schreef samen met Meindert Fennema 'Nieuwe Netwerken, de elite en de ondergang van de NV Nederland'. E-mail: e.m.heemskerk@uva.nl.

Marc Hooghe is gewoon hoogleraar politieke wetenschappen aan het Centre for Citizenship and Democracy. E-mail: Marc.Hooghe@soc.kuleuven.be.

Duncan Lieverink is als universitair docent verbonden aan de Leerstoelgroep Milieu en Beleid, Instituut voor Management Research, Radboud Universiteit Nijmegen. E-mail: d.lieverink@fm.ru.nl.

Sofie Marien is FWO postdoctoraal onderzoeker aan het Centre for Citizenship & Democracy aan de KU Leuven en gastdocent aan Åbo Akademi University. Haar voornaamste onderzoeksinteresses zijn politiek vertrouwen, publieke opinie en politieke participatie. E-mail: sofie.marien@soc.kuleuven.be.

Petra Meier is hoofddocent aan het Departement Politieke Wetenschappen van de Universiteit Antwerpen. Haar onderzoek concentreert zich voornamelijk op de (re)presentatie van gender in politiek en beleid. E-mail: Petra.Meier@ua.ac.be.

Machteld De Metsenaere is gewoon hoogleraar aan de Faculteit Recht en Criminologie van de VUB en sinds 1992 directeur van RHEA. Haar onderzoek concentreert zich op gender (geschiedenis), geschiedenis van collaboratie en repressie, gelijke kansen en diversiteit. E-mail: machteld.de.metsenaere@vub.ac.be.

Laure Michon is politicologe en is in 2011 gepromoveerd aan de Universiteit van Amsterdam. Zij schreef artikelen en bijdragen over de politieke participatie van migranten in Nederland en Frankrijk. Sinds 2011 werkt zij bij het Bureau voor Onderzoek en Statistiek van de Gemeente Amsterdam. E-mail: L.Michon@os.amsterdam.nl.

Joost de Moor is doctoraal onderzoeker aan het Centre for Citizenship & Democracy aan de KU Leuven. Zijn onderzoek focust zich voornamelijk op sociale bewegingen, politieke participatie en political efficacy. E-mail: Joost.DeMoor@soc.kuleuven.be.

Liza Mügge is universitair docent aan de afdeling politicologie van de Universiteit van Amsterdam en Associate Director van het Amsterdam Research Center for Gender & Sexuality (ARC-GS). E-mail: L.M.Mugge@uva.nl.

Eva Schandevyl is deeltijds onderzoeksprofessor aan RHEA Onderzoekscentrum Gender & Diversiteit en het Departement Metajuridica van de Vrije Universiteit Brussel.

Haar onderzoek heeft onder meer betrekking op intellectuele geschiedenis, vrouwenrechten en de geschiedenis van justitie. E-mail: Eva.Schandevyl@vub.ac.be.

Elke Valgaeren was op het ogenblik van de redactie van deze bijdrage operationeel directeur van het onderzoekscentrum SEIN – Identity, Diversity & Inequality Research, Universiteit Hasselt. Ze verrichtte er onderzoek naar diversiteit in het bedrijfsleven. Momenteel is ze diensthoofd van de studiedienst van de Gezinsbond. E-mail: elke.valgaeren@telenet.be.

Wouter Van Dooren is als hoofddocent Bestuurskunde verbonden aan de onderzoeksgroep 'Management & Bestuur', Universiteit Antwerpen. E-mail: wouter.vandooren@ua.ac.be.

Tom Willems is als aspirant van het Fonds Wetenschappelijk Onderzoek (FWO) verbonden aan de onderzoeksgroep 'Management & Bestuur', Universiteit Antwerpen. E-mail: tom.willems@ua.ac.be.

Alison E. Woodward is hoogleraar aan het Departement Politieke Wetenschappen van de Vrije Universiteit Brussel, co-voorzitter van RHEA en Senior Fellow van The Institute for European Studies. Haar recent onderzoek behandelt de rol van het transnationale middenveld in de EU-crisis en gender in de besluitvorming. E-mail: alison.woodward@vub.ac.be.

Auteursrichtlijnen *Res Publica*

I. Voor ALLE BIJDRAGEN, zowel voor de wetenschappelijke artikelen als voor de rubrieken, gelden volgende voorschriften:

- Publicatie in het **Nederlands**.
- Auteurs geven aan of ze hun **bijdrage insturen** als wetenschappelijk artikel, dan wel als rubrieksbijdrage (essay, symposium, boekbespreking), naar res.publica@acco.be.
- **APA-referentiesysteem**, zowel in de **tekst** als in de **bibliografie op het einde** van de bijdrage.

II. Voor de TWEE DELEN AFZONDERLIJK gelden voorts volgende voorschriften:

- **Wetenschappelijke artikelen:**
  - maximum 10.000 woorden, inclusief abstract, referenties, voetnoten en bibliografie
  - bestaan uit 4 onderdelen: titel, Engelstalig abstract en titel, corpus en bibliografie
  - Engelstalig abstract en titel: 100-150 woorden
  - Engelstalige keywords: maximum 6
  - corpus: In de inleiding worden doel, motivatie en context van het artikel uitgelegd.
  - enkel literatuur met rechtstreekse relevantie voor het onderwerp van het artikel dient te worden opgenomen, uitgebreide empirische details worden beter niet in de tekst zelf opgenomen
  - titels en tussentitels: 5 niveaus mogelijk, gebruik Arabische cijfers
    - niveau 1: gecentreerd en standaard lettertype
    - niveau 2: *gecentreerd en cursief*
    - niveau 3: *links uitgelijnd en cursief*
    - niveau 4: *linkse insprong, cursief, eindigt met punt*. Tekst volgt meteen.
    - niveau 5: GECENTREERD EN HOOFDLETTERS
  - het aantal voet- en eindnoten moet tot een minimum worden beperkt
  - tabellen en figuren worden in de tekst ingevoegd en aangeduid met Arabische cijfers
  - artikels worden in Word-versie ingediend
  - auteurs verklaren in begeleidende e-mail dat het ingezonden artikel in deze vorm niet bij een ander tijdschrift werd ingediend of gepubliceerd
  - aantal woorden van het artikel wordt in begeleidende e-mail meegegeven
  - auteursgegevens: naam, correspondentie- en e-mailadres worden in afzonderlijk document bij het artikel gevoegd

- **Rubrieken**

- **Politiek essay:** maximum 7.000 woorden
  - In 'het politiek essay' publiceren we artikelen die belangwekkende bijdragen leveren tot het publieke debat. Het politiek essay is een opiniërend artikel waarin auteurs, gehinderd door en gebaseerd op hun wetenschappelijke kennis, duidelijk stelling nemen ten aanzien van een maatschappelijk relevant onderwerp.
- **Symposium:** verschillende bijdragen - samen maximum 7.000 woorden
  - In 'het symposium' nemen academische en praktijkpoliticalogen stelling in over actuele dossiers. Discussiepunten kunnen zowel het academische politieke bedrijf tot voorwerp hebben, als thema's die in het bredere politieke leven beroering wekken.
  - Van de publicatietaal van politicalogen tot het gebruik van opiniepeilingen door de massamedia: al die onderwerpen waar politicalogen iets over te melden hebben, maar het er doorgaans niet over eens zijn.
  - *Res Publica* zoekt het debat op en brengt er verslag over uit. Verschillende auteurs nemen positie in tegen resp. voor een centrale stelling die door de rubriekverantwoordelijken van de redactie kort wordt ingeleid.
- **Onderzoek uitgelicht:** maximum 1000 woorden
  - In 'Onderzoek uitgelicht' wordt interessant, prestigieus en belangwekkend politicalogisch onderzoek van Vlaamse en Nederlandse bodem in de spotlight geplaatst. Auteurs vatten een recent gepubliceerd wetenschappelijk artikel samen op een toegankelijke manier in 750 tot 1000 woorden. Voorwaarde voor selectie van bijdragen is recente publicatie in een gerenommeerd internationaal politicalogisch tijdschrift (maximaal twee jaar geleden) en een eerste of tweede auteur dan wel een meerderheid van co-auteurs die verbonden zijn aan een Vlaamse of Nederlandse academische instelling. Lezers van *Res Publica* blijven hiermee op de hoogte van belangrijke theoretische en methodologische ontwikkelingen in het bredere vakgebied.
  - De klemtoon ligt op een samenvatting van het oorspronkelijke artikel. Desgewenst kan dit gekaderd worden in het bredere onderzoek dat aan het artikel ten grondslag ligt. Voor figuren en tabellen wordt best naar het oorspronkelijke artikel verwezen; noten worden best gemeden.

Voor een uitgebreide beschrijving van de auteursrichtlijnen:

www.respublica.be

acco

VAN BOEKEN GA JE DENKEN

Blijf als eerste op de
hoogte van **relevante
publicaties** binnen sociale
wetenschappen.

Ontvang **exclusieve
kortingen** en neem deel aan
wedstrijden.

Schrijf u in op onze maandelijkse **nieuwsbrief** via www.acco.be/nieuwsbrief

[facebook.com/ UitgeverijAcco](https://facebook.com/UitgeverijAcco)

[twitter.com/ uitgeverijacco](https://twitter.com/uitgeverijacco)

Erk Jan, Heijstek-Ziemann Kavita,
Louwerse Tom

Politiek in een veranderende wereld

*Nederland en België in
vergelijkend perspectief*

ISBN 978 90 334 9248 8

264 blz.

€ 33,20 (excl. verzendingskosten)

De politiek in België en Nederland staat in het laatste decennium onder druk: de opkomst van populistische partijen, fragmentatie van het partijstelsel en instabiele regeringen. De eurocrisis zet de verhouding tussen politiek en burgers onder druk. Wie naar de historische ontwikkeling van democratie in West-Europa en Amerika kijkt, zal zien dat sommige ontwikkelingen nieuw zijn, maar andere zich al eerder of elders hebben voorgedaan. Dit boek bespreekt de politiek van Groot-Brittannië, Frankrijk, Duitsland, Italië en de Verenigde Staten en trekt vergelijkende lessen.

Dit boek biedt een toegankelijke inleiding tot de vergelijkende politiek voor zowel studenten als een breder publiek. Het helpt lezers hun eigen politieke argumenten te ontwikkelen en daarmee geïnformeerd en kritisch te zijn. De auteurs introduceren de concepten en analytische methoden die lezers nodig hebben om de complexiteit van de politieke wereld van vandaag te begrijpen, patronen te herkennen en landen met elkaar te vergelijken. In vijf landenhoofdstukken staan de geschiedenis, politieke scheidingslijnen, politieke instituties, actoren en politieke partijen centraal. Nederland en België worden in deze vergelijkende context geplaatst:

waarin zijn de Lage Landen bijzonder, op welk vlak zijn we eigenlijk maar heel gewoon? Het boek besluit met een blik op de toekomst: de recente politieke ontwikkelingen en trends zoals de (vermeende) legitimiteitscrisis, de eurocrisis, regionale afscheidingen, stedelijke protesten en de toekomst van de welvaartsstaat.

Dit boek is bij uitstek geschikt voor gebruik in het universitaire en hoger beroepsonderwijs. Het biedt didactische hulpmiddelen in de vorm van vragen, tijdlijnen, tekstvakken met aanvullende verdiepende informatie en overzichten van belangrijke concepten.

DOCENT?
Vraag een
demo aan!

E-LEXICON BESTELLEN VIA
WWW.ELEXICONDIGITALEMEDIA.BE

BEKIJK HET
FILMPJE

E-Lexicon

Digitale media

Wegwijs op de informatiesnelweg

acco IS SPECIALIST IN
DIGITAAL STUDIEMATERIAAL

ZELF EEN IDEE?
NEEM DAN CONTACT MET ONS OP.

Heb je nog vragen, opmerkingen of suggesties?
Wil je als docent een demo-account of extra informatie?
Geef ons dan snel een seintje!

UITGEVERIJ ACCO

elexicon@acco.be - www.elexicondigitalemedia.be - tel: +32 16 62 80 00

Schrijf je nu in op www.acco.be/afrekenen en ontvang de nieuwste informatie!

 [facebook.com/uitgeverijAcco](https://www.facebook.com/uitgeverijAcco)

 twitter.com/uitgeverijacco

acco

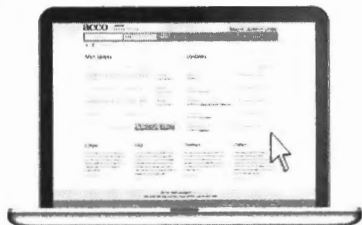
acco

E-Lexicon

Digitale media

Wegwijs op de informatiesnelweg

€ 21,50
ONBEPERKTE
TOEGANG

Het E-Lexicon Digitale Media geeft snel de **juiste, beknopte en duidelijke definitie** van alle mogelijke termen binnen de **communicatietechnologie** en **informatica**; van grafische technieken over multimedia tot online marketing.

De snelheid van de digitale wereld zorgt ervoor dat gedrukte boeken over dit thema onmiddellijk verouderd zijn. Dit E-Lexicon wordt door gebruikers **voordurend verrijkt** en blijft onder eindredactie van professor De Grooff. Zo is het E-Lexicon **altijd actueel en correct**.

Over de auteur

DIRK DE GROOFF is hoogleraar aan de KU Leuven en docent van de vakken ICT, zoekstrategieën en online marketing. Hij is ook coördinator van IMS en onderzoeksgroep leider van IMinds CUO I Social Spaces.

De voordelen van E-Lexicon zijn:

- **Interactief**
Gebruikers vullen het E-Lexicon aan met tekst, audio, video en nieuwe termen. Je kan digitaal persoonlijke notities nemen, markeringen aanbrengen, lijstjes samenstellen en deze delen.
- **Geheugenspel**
Een oefenmodule zorgt ervoor dat alle begrippen makkelijk in te oefenen zijn, voor een examen op school of als uitdaging tussen studenten.
- **Crossplatform**
Het E-Lexicon is via internet overal raadpleegbaar: trein, bureau, winkel of lucht. Het is beschikbaar door de optimalisatie voor verschillende apparaten: desktop, laptop, tablet of mobiel.
- **Onbeperkte toegang**
Je koopt éénmalig toegang en blijft deze behouden

Zelf een kijkje nemen?
www.elexicondigitalemedia.be

Richtlijnen voor auteurs

- Deel 1: max. 3 wetenschappelijke artikelen van elk max. 10 000 woorden
- Deel 2: 3 rubrieken
  - Politiek essay: max. 7000 woorden
  - Symposium: verschillende bijdragen – samen max. 7000 woorden
  - Onderzoek uitgelicht: max. 1000 woorden

Res Publica is abstracted in the following journals: ABC POL SCI. Advanced Bibliography of Contents. Political Science and Government; International Political Science Abstracts. Documentation politique internationale; International Bibliography of Political Science. Bibliographie internationale de science politique; International Bibliography of the Social Sciences. Bibliographie internationale des sciences sociales; International Bibliography of Economics. Bibliographie internationale de science économique; Social Sciences Citation Index. An International Multidisciplinary Index to the Literature of the Social, Behavioral and Related Sciences; Sociological Abstracts; Bulletin analytique de documentation politique, économique et sociale contemporaine; United Nations. Monthly Bibliography. Selected Articles. Nations Unies. Bibliographie mensuelle. Articles sélectionnés; Bulletin de renseignements documentaires. Communauté Européennes. Documentation bulletin. European Communities.

Wordt uitgegeven met de steun van de Universitaire Stichting België

Inhoud

Themanummer:

Quo vadis quota? M/V van politiek tot bedrijf

Gasthoofdredactie: Karen Celis en Silvia Erzeel

Deel 1 — Wetenschappelijke artikelen

Inleiding: Quo vadis quota? M/V van politiek tot bedrijf

Karen Celis en Silvia Erzeel

Genderquota als een keshervorming: terug naar de context, actoren en belangen

Karen Celis en Petra Meier

“Won't You Be My Number Two?”

De invloed van genderquota op het rekruteringsproces van vrouwelijke burgemeesters in het Vlaams Gewest van België (2012)

Joost de Moor, Sofie Marien en Marc Hooghe

Hoe parlementsleden denken over de legitimiteit van quota: een Europese vergelijking

Silvia Erzeel en Didier Caluwaerts

Gender en etniciteit in de Tweede Kamer: streefcijfers en groepsvertegenwoordiging

Liza Mügge en Alyt Damstra

Genderquota in de wetenschap, het bedrijfsleven en de rechterlijke macht in België

Eva Schandevyl, Alison E. Woodward, Elke Valgaeren en Machteld De Metsenaer

Deel 2 — Rubrieken

Essay: Hoe om te gaan met quota in de politiek en intersectionaliteit

Laure Michon

Symposium: De zin en onzin van genderquota in het bedrijfsleven

Sabine de Bethune, Sonja Becq, Nick Deschacht, Eelke Heemskerk en Meindert Fennema

Onderzoek uitgelicht:

Wat is 'publieke verantwoording'? Over forums en functies

Tom Willems en Wouter Van Dooren

De substantiële vertegenwoordiging van vrouwen: wat met conservatieve claims?

Karen Celis en Sarah Childs

Belangenbehartiging door lidstaten in de Commissie-fase.

Institutionele randvoorwaarden voor de beïnvloeding van 'Brussel'

Markus Haverland en Duncan Liefferink